

wielewaaal

tweemaandelijks tijdschrift
januari 1998 jaargang 64
afgiftekantoor antwerpen x

natuurbeleving - natuurstudie - natuurbehoud

**De Wielewaal,
natuurvereniging, vzw**

Meer dan 50 plaatselijke afdelingen
verspreid in het Vlaamse en het
Brusselse Gewest
Doelstellingen: natuurbeleving,
natuurstudie, natuurbehoud

Samenwerking

De Wielewaal hecht veel belang aan
samenwerking met andere
natuurverenigingen en aan overleg
met overheidsinstellingen.

Natuurbehoud

De vereniging beheert 2000 ha
natuur en koopt jaarlijks zowat 100
ha reservaatgronden.

Steun

U kan ons steunen, niet enkel door
uw lidmaatschap, maar ook door
giften, die fiscaal aftrekbaar zijn
vanaf 1000 F.

Nalatenschappen en legaten

U kan onze inspanning voor het
natuurbehoud daadwerkelijk
steunen door een nalatenschap of
legaat. Door dergelijke
begunstigingen kon De Wielewaal
reeds herhaaldelijk waardevolle
natuurgebieden verwerven.
Indien U dergelijke steun zou
overwegen kan U een notaris
raadplegen of inlichtingen vragen op
ons secretariaat.

Als lid ontvangt U

- zes maal per jaar Wielewaal,
boordevol natuurinformatie
- op aanvraag: vier maal per jaar
Oriolus, het tijdschrift voor de
gevordeerde vogelkijker

Administratie:

De Wielewaal vzw
Graatakker 11 - 2300 Turnhout
Open van dinsdag tot en met
zaterdag tijdens de kantooruren
tel. 014/41 22 52 - fax 014/43 96 51
gemeentekrediet 096-2218078-97

Redactie-adres: Gie Luyts,
Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout

Lidmaatschap:

België 600 F
andere landen: 1.000 F

inhoud

- 1
Woordje van de voorzitter
- 2
Wat wil de Steenuil? Een
onderzoek naar de
beschermingsmaatregelen
- 3
Eindelijk opnieuw een
vogelwerkgroep binnen de
Wielewaal

- 5
Pendelaars uit de arctis: Kolganzen

- 8
Ongewoon: het Gewoon sneeuwklolkje

- 10
Amfibieënpoolenplan Zemst

- 13
Steen voor steen

- 15
Het is niet gemakkelijk hagedis te zijn

- 18
In memoriam Sylvester Tys

- 20
In memoriam Willem Paulussen

- 21
De vallei van het Merkske

- 26
Haalt de Beekschaatsenrijder (*Aquarius najas*) het jaar 2000?

- 32
Activiteitenkalender

- 36
Verenigingsberichten

- 38
Voor u gesprokkeld

- 41
Goed om te weten

- 43
Boekbesprekingen

Omslag: Diepvries/Waterviolier. Stukje bevroren natuur, maar wie al
zijn zintuigen gebruikt, ervaart dat er wat staat te gebeuren
(Foto: R. Willockx)

woordje van de voorzitter

Beste Wielewalers,

Onze vereniging kent sinds vele jaren een sterke ledengroei. De bestuursleden van onze afdelingen maken leden, de conservators van onze reservaten maken leden, onze leden maken leden. Dat heeft ertoe geleid dat we in december 1997 ons 10.000ste lid mochten verwelkomen. Samen geven we de natuur in Vlaanderen een stem. Samen kopen we jaarlijks 100 ha natuurgebied aan. Om nog meer te kunnen doen voor de natuur is leden werven dus de boodschap. Wist u dat men één jaar gratis lid kan worden van De Wielewaal wanneer men zich opgeeft als Krekelspaarder op een ASLK-spaarrekening? Voor meer informatie: bel ons secretariaat: 014/41 22 52.

Ons secretariaatsgebouw is dringend aan renovatie toe. Dit mooie gebouw dateert reeds van 1911 en heeft nu meer nodig dan alleen maar een likje verf. De gehele bovenverdieping wordt vernieuwd en ingericht als kantoorruimte. Het museum op de eerste verdieping wordt met financiële steun van de Europese Unie geheel gerenoveerd en aangepast aan de eisen van de huidige museumbezoeker. Op het gelijkvloers worden een bibliotheek en een documentatiecentrum ondergebracht, naast een educatieve ruimte en de Wielewaalwinkel. Zonder de gewaardeerde inbreng van de stad Turnhout was dit renovatieproject niet mogelijk geweest.

We hopen u eind 1998 in ons totaal vernieuwd secretariaat en museum te kunnen ontvangen!

Terloops kan ik u ook met de nodige fierheid melden dat onze dochtervereniging Natuur- en Milieu-Educatie De Wielewaal in de loop van het voorbije jaar werd erkend als Instelling voor Vormingswerk voor Volwassenen. We hopen nu dat de Vlaamse Regering haar voldoende werkmiddelen ter beschikking stelt om haar opdracht te kunnen volbrengen. Die opdracht bestaat erin via de methodiek van de ervaringsgerichte natuureducatie alle geïnteresseerden tijdens korte of langer lopende cursussen meer inzicht en kennis bij te brengen van de natuur.

De Wielewaal is altijd al sterk geweest op het vlak van de natuurstudie. Jaarlijks verzamelen duizenden leden in het veld gegevens die bruikbaar zijn voor het Vlaamse natuurbeleid. De resultaten van onze inspanningen terzake heeft u kunnen lezen in het eindrapport van ons Zwaluwproject en in het boek "Verspreiding van amfibieën en reptielen in Vlaanderen" van onze werkgroep Hyla. Momenteel loopt een Project Steenuil dat o.a. meer informatie moet verschaffen over de verspreiding en habitat-eisen van de Steenuil. De verzamelde informatie moet bruikbaar zijn om te adviseren bij de gemeentelijke natuurontwikkelingsplannen (GNOP's).

Om de natuurstudie nog beter te coördineren en ondersteunen werd zopas een vogelwerkgroep opgericht die werkzaam is in heel Vlaanderen.

In oktober van het voorbije jaar werd het Decreet op het Natuurbehoud en het Natuurlijk Milieu gestemd door het Vlaamse Parlement. De Wielewaal werkt momenteel volop mee aan de uitwerking van de uitvoeringsbesluiten. Dit wetgevend werk moet uiteindelijk beletten dat de natuur in Vlaanderen verder achteruit gaat.

Aan die betere natuur werken we in onze reservaten maar ook in samenwerking met landbouwers. De Wielewaal gaat informatie verstrekken aan landbouwers over de bescherming van weidevogels. Het voorbije jaar werd hierover een informatiebrochure uitgewerkt waarmee we nu de boer opgaan!

Ik wens u allen een jaar vol deugddoende natuurbeleving!

Luc Meul
Algemeen voorzitter

Wat wil de STEENUIL?

DE STEENUIL ALS INDICATOR VOOR HET KLEINSCHALIGE LANDSCHAP

De Steenuil komt zowat overal in Vlaanderen voor, dus bijna zeker ook in jouw gemeente. Hij is vooral 's avonds actief en dat maakt het gemakkelijk om dit dier op te sporen na de werkuren.

Knotbomen aan wei- en hooilanden, oude hoogstamboomgaarden, het zijn allemaal plaatsen waar *Athene noctua* zich goed thuisvoelt. Zelfs in oude gebouwtjes, op zolders en in nestkasten kan je hem aantreffen; als het landschap rondom hem maar kleinschalig is, als hij er maar genoeg insecten, regenwormen en kleine zoogdieren kan vinden.

De Steenuil staat aan de top van de voedselketen en is daarom een goede indicator voor de ecologische kwaliteit van het omgevende landschap. Aangezien de Steenuil bovendien honkvast is, mag je gerust zeggen: als je een Steenuil weet broeden, dan is het landschap in zijn buurt van goede kwaliteit.

DE STEENUIL MOET BESCHERMD WORDEN

In Vlaanderen en de rest van Europa gaat het aantal Steenuilen evenwel achteruit. Dit dier heeft meer dan ooit behoefte aan natuur buiten reservaten en aan voldoende broedplaatsen, kortom: aan beschermingsmaatregelen.

De Vogelwerkgroep van de Wielewaal start daarom met een grondige studie naar de verspreiding en de voorkeuren van de Steenuil in Vlaanderen. De Steenuil beschermen is immers ook het landschap beschermen. Daarvoor moeten we natuurlijk wel weten, welke vereisten het dier aan het landschap stelt, waar hij juist kan en wil broeden, hoe zijn nestplaatsen er moeten uitzien. Een nestkast plaatsen of een knotwilg planten kan iedereen, dat op de goede wijze en plaats doen is andere koek!

ONDERZOEK MEE MET DE WIELEWAAL!

We hebben zelf reeds heel wat gegevens. Maar ook jij kan meehelpen! We willen van heel Vlaanderen weten waar de Steenuil voorkomt, dus ook in jouw afdeling, gemeente of regio. De verspreidingsgegevens zullen we vergelijken met satellietbeelden van het landgebruik, zodat we te weten kunnen

Steenuil

komen in welk soort landschap hij in het algemeen voorkomt.

We willen evenwel verder gaan. In heel Vlaanderen zoeken we mensen, die hun gemeente of regio grondig willen uitpluizen, op zoek naar Steenuilen. We willen niet alleen weten waar er wél, maar ook waar er géén Steenuilen zitten, want we willen nagaan hoe het komt dat er op sommige plaatsen géén zitten. We kijken zowel naar nestkasten als naar "natuurlijke" broedplaatsen (bomen, zolders, ...). Jouw gegevens — ook als je weet dat ergens géén Steenuilen zitten — zijn dus belangrijk om de juiste beschermingsmaatregelen te kunnen nemen!

HOE EN WANNEER SPOREN WE STEENUILEN OP?

We beginnen vanaf februari 1998. We gebruiken een methode, die iedereen

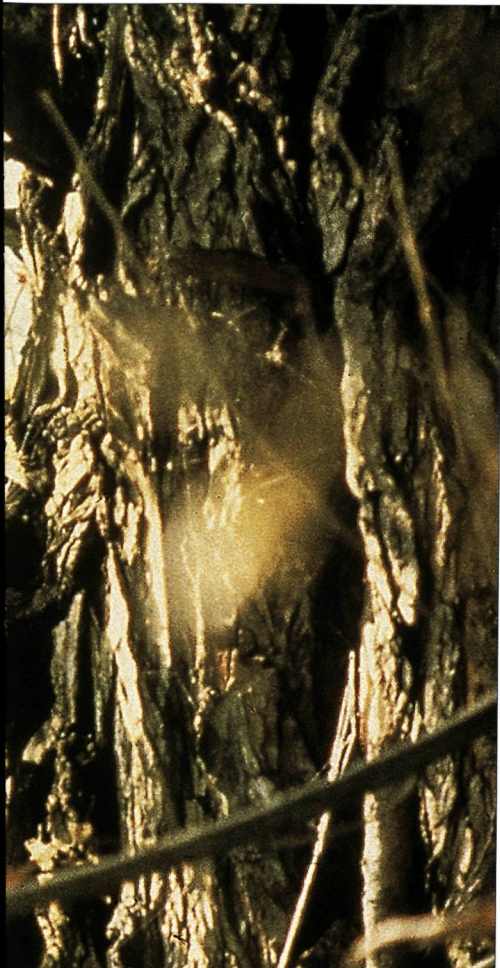
op dezelfde wijze kan toepassen. Iedere medewerker krijgt een Steenuilenpakket, met daarin onder andere een cassette met het geluid van dit dier. Eénmaal in februari en éénmaal in maart rij je je gemeente gedurende een aantal avonden af en speel je de cassette. Als er een Steenuil in de buurt zit, zal hij antwoorden. Je duidt die plaats dan aan op de bijgeleverde stafkaart. Het Steenuilenpakket bevat vanzelfsprekend een meer gedetailleerde uitleg.

WAT BIEDEN WIJ JE IN RUIL?

Eén: in januari of februari 1998 organiseert De Wielewaal in jouw omgeving een informatie-avond "Steenuilen opsporen". Dan kan je leren hoe je vogels moet karteren en kan je al eens oefenen.

Twee: je ontvangt gratis het Steenuilenpakket, met onder andere informatie over het dier, een kaartje voor je waar-

Een onderzoek naar de benodigde beschermingsmaatregelen voor de Steenuil

Eindelijk opnieuw een vogelwerkgroep binnen de Wielewaal

Wat reeds lang in de lucht hing, heeft eindelijk vorm gekregen. De Wielewaal start opnieuw met een Vogelwerkgroep. In het kort wensen wij u hier dit initiatief voor te stellen en u warm te maken voor actieve deelname hieraan. De werking van onze vogelwerkgroep zal zich in een eerste fase concentreren rond drie thema's: de uitbouw van de algemene werking, opvolging van bestaande en uitwerking van nieuwe projecten en het begeleiden van publicaties.

1. DE UITBOUW VAN DE ALGEMENE WERKING

Deze situeert zich op drie niveau's: het lokale, het provinciale en het Vlaams niveau. We opteren hierbij voor een permanente uitbouw van de lokale vogelwerkgroepen en van het Vlaamse niveau (Wielewaal Vogelwerkgroep). Het provinciale netwerk dient om gegevensdoorstroming te bevorderen.

Het lokale netwerk draait op vrijwilligers zoals u en wordt vanuit de Wielewaal Vogelwerkgroep ondersteund, zowel wat betreft wervingsmateriaal, de behandeling van inhoudelijke problemen, de verwerking van gegevens en de vorming (dit in samenwerking met Natuur- en milieu-educatie De Wielewaal vzw).

De Wielewaal Vogelwerkgroep bepaalt het projectenbeleid, coördineert gegevensverzameling en -verwerking.

De Wielewaal Vogelwerkgroep draait op vrijwilligers en wordt ondersteund door professionelen. Op het secretariaat zijn drie mensen in dienst die ter beschikking staan van de Vogelwerkgroep en haar projecten.

Een uitbreiding van het personeelsbestand wordt nagestreefd teneinde de hoeveelheid verwerkbare gegevens op te drijven.

2. DE OPVOLGING VAN PROJECTEN EN HET UITWERKEN VAN NIEUWE PROJECTEN

Binnen de Vogelwerkgroep streven wij ernaar deskundigen rond een bepaald project of thema te verzamelen, die kunnen instaan voor de inhoudelijke begeleiding van het project.

Op dit ogenblik lopen er vijf projecten binnen De Wielewaal: het project Steenuil, het Weidevogelproject, het Voorjaarsfenologisch project, het project Landtrektellen en het Zwaluwenproject.

Op basis van lopende projecten in een aantal vogelwerkgroepen, zullen nieuwe projecten opgestart worden teneinde de in de vogelwerkgroepen beschikbare gegevens maximaal te benutten.

Hierna volgt een overzicht van de lopende projecten.

1. Project Steenuil

Wat de doelstellingen en de concrete aanpak van dit project betreft, verwijs ik

nemingen en de cassette met het geluid van de uil.

Drie: je helpt mee aan de bescherming van het landschap en de Steenuil in het bijzonder.

MEER INFORMATIE?

Wens je meer informatie, aarzel niet en bel ons op 014/41 22 52, fax naar 014/43 96 51 of schrijf naar het Wielewaal-Steenuilenproject, Graatakker 11, 2300 Turnhout.

Jens Verwaerde,
coördinator project Steenuil

P.S.: Ditmaal zullen we er trouwens nauwkeurig op toezien dat alle namen van medewerkers in het eindrapport worden vermeld.

Jonge Kievit (foto: A.C. Zwaga)

u naar de bijdrage van onze projectmedewerker Jens Verwaerde (zie vorig artikel).

2. Weidevogelproject

Het weidevogelproject omvat een informatiecampagne naar de landbouwers en het opzetten van lokale beschermingsacties. Eveneens wordt er gewerkt aan het op poten zetten van een methode naar opvolging van weidevogelpopulaties en aan de organisatie van de opvolging in Vlaanderen.

3. Voorjaarsfenologisch Project

Reeds enkele jaren loopt dit project binnen De Wielewaal en dit onder de begeesterde leiding van Karl Van Rompaey.

Doel is verschuivingen in aankomstdata van migrerende vogels op te volgen.

4. Project Landtrektellen

Een pas opgestart project en dit op initiatief van Jan Feryn. Op 17 en 18 oktober werden op een dertigtal plaatsen in Vlaanderen gelijktijdig vogels geteld. Het Wielewaalsecretariaat zorgde voor de permanente verbinding tussen de verschillende waarnemingsposten aan de hand van een centrale dispatching die in verbinding stond met GSM's in het veld. Dit initiatief werd door de deelnemers op veel enthousiasme onthaald. De gegevens worden op dit ogenblik door de Wielewaal Vogelwerkgroep verwerkt.

5. Zwaluwenproject

Het rapport van dit project hebt u allen reeds ontvangen. Op dit ogenblik wordt er gewerkt aan een methodiek naar de permanente opvolging van het project.

3. BEGELEIDEN VAN PUBLICATIES

Vanuit de Wielewaal Vogelwerkgroep worden er artikels aangereikt naar het Vlaamse ornithologische tijdschrift Oriolus. In 1998 wordt de vormgeving van Oriolus door de Vogelwerkgroep gedaan. Er wordt gewerkt aan een publicatiereeks waarin allerlei studies en rapporten terechtkomen die een weerslag inhouden van eigen of projecten van derden.

Een eerste publicatie in deze reeks ligt klaar en zal in het eerste trimester van 1998 verschijnen.

De Wielewaal Vogelwerkgroep zoekt geïnteresseerde medewerkers om dit initiatief mee te dragen.

Bel nu en wordt actief in onze vogelwerkgroep. Info bij Koen Leysen of Jens Verwaerde: 014/41 22 52.

U kan de werking van de vogelwerkgroep ook steunen door een gift op natuurstudiefonds nr. 60.

J. Bracquené

OPROEP

De Wielewaal zoekt aannemers (timmermannen, schilders, electriciens, loodgieters, chauffagisten, leveranciers van materialen...) die bereid zijn prijs te maken en werken uit te voeren naar aanleiding van de renovatie van het Wielewaalhuis en -museum en dit aan gunstige voorwaarden.

Info: J. Bracquené, Wielewaalsecretariaat, 014/41 22 52.

Ganzen tellers wachten nooit op strenge winters. De Kolganzen van onze Oostkustpolders zijn immers klokvast. Vroege vogels landen al in de laatste octoberdagen op de graasweiden van de ruw geschetste driehoek Damme-Klemskerke- Zeebrugge. De winter mag zich dan mild aankondigen, toch is de ganzentwither graag getuige van die vreedzame inval die zo traditioneel is als de wissel van de seizoenen.

(foto: P. Keirsebilck)

R. DE LUST

PENDELAARS UIT DE ARCTIS: KOLGANZEN

Duikers in de Zeebrugse achterhaven, zeldzame kleine zangvogels in het kreupelhout van onze riviervalleien of de typische eendensoorten van strenge vorstkou op onze plassen, mogen de koude maanden stevig bijkleuren, toch blijft de jaarlijkse ganzeninvasie een spektakel dat echte vogelaars inspireert.

Kolganzen worden op arctische breedten geboren, in de boomloze toendra van Siberië, van Groenland, Alaska en Canada. Omdat ze niet in Scandinavië nestelen ontbreekt er een stuk in de broedcirkel die zich om de noordelijke pool en vrijwel volledig boven 65° NB. aftekent (cf. Cramp et al. 1977). Onze "blesgans" omvat in haar aardrijkskundige verspreiding vier "varianten" die behoudens biometrisch onderzoek eigenlijk niet van elkaar te onderscheiden zijn in het veld, zij het echter wel dat de (West-) Groenlandse vogels een oranje-

gele snavel bezitten en "onze Siberiërs" een roze mondstuk. De Groenlanders overwinteren op de Britse eilanden, terwijl de nominaatvorm "*albifrons*" die vanaf het Kanin-schiereiland tot de Kolyana-rivier broedt, vooral overwintert in Polen, het oosten van Duitsland, Nederland en België. (Philippona J. 1975).

De vele tienduizenden "Kollen" die gedurende haast een half jaar de boomloze toendra inruilen voor de Noordduitse vlakte en de polders bij de Noordzee, tekenen in deze winterkwartieren een beeld van bijzonder groepsgezinde vogels. Alleen aanvriezende sneeuwval die de graasweiden afdekt, doet ganzenbenden van duizenden exemplaren verbrekken tot troepjes van geringer omvang. Als de middagrust zelfs de hardnekkigste boeren van Damme, Oostkerke en Klemskerke binnenskamers houdt, dikken de foeragerende horden in de oude bollige weiden vaak

aan tot een massa. Goudplevieren, Kleine en Wilde Zwanen en andere vogelsoorten uit het Hoge Noorden ankeren ook wel in de buurt van zulke zwermen. Veel ogen zien méér dan één, véél vogels vinden sneller de goede foerageerweiden. Het gevaar dat door die éne gans vergeten wordt, houdt de andere wakker. Opgaan in een groep heeft dus voordelen.

In de broedgebieden leven de paren soms wijd verspreid. Toch nestelen sommigen binnen gezichtsbereik van elkaar. Op Wrangel Island (Aziatisch Siberië) telde men 2 tot 5 nesten per km² (cf. Uspenskii 1984) en in de Beaufort zee, ten noorden van Alaska, schommelde de dichtheid van 0,7 tot 2,7 paren per km² (cf. Derksen et al 1981), maar in Point Barrow (het noordelijkste punt van Alaska) vonden onderzoekers 23-30 paren per km². De mos- en struikentoendra is een stenig labyrint, doora-

(foto: P. Keirsebilck)

derd met vennen en smeltwaterplassen, zelden windvrij, soms vlak, vaak golvend en krioelend van muggen. De eerste Kolganzen kunnen erg vroeg arriveren op de broedplaatsen. In *"The Arctic & its Wildlife"* vond ik een foto van de eieren in een ternaauwernood sneeuwvrij kuiltje. Arctische watervogels blijken overigens altijd gehaast om te broeden. Dat heeft te maken met de strenge klimaatsomstandigheden en de korte duur van het mildste seizoen op de mostoendra, waar de plantengroei wel eens beperkt kan blijven tot minder dan 50 dagen tussen enerzijds een late en anderzijds een vroege winter.

De arctische mostoendra wordt ondermeer getypeerd door een plantenkleed dat circumpolair hooguit 900 plantensoorten omvat (cf. Polunin 1959 in *"The Arctic & its Wildlife"*). Die flora bestaat hoofdzakelijk uit grassen, zeggen, steenbreeksoorten, ranonkelachtigen, boon- en roosachtigen die gewoonlijk niet hoger oprijzen dan 15 à 35 cm. Binnen het geheel van het Arctische gebied worden overigens minder dan 70 families vaatplanten aangetroffen (cf. Polunin 1959). De stenige ondergrond veruitwendigt zich 's zomers in een mozaïek van putten, smeltplassen, bultige en bemoste plateaus, uitgestrekte riviervalleien, late sneeuwplakken op de koudste hellingen, de klokgeluiden van smeltwater, zeggenmoerassen en knopige tapijten van kluwens Kruipwilg en -berk. Daar verwarmen de "Kollen" hun legsels veelal bij meer- en rivieroeveren in een kuiltje dat gevoerd is met veren en mos. Het nest bevindt zich meestal op een verhoogje. Vier à zes eieren worden ge-

durende vier weken bebroed en het duurt dan nog ca. zeven weken voor de jongen kunnen vliegen (cf. Harrison 1977).

Ganzensoorten hebben een sterke familieband gemeen die de jongen de beste leerschool garandeert. Tijdens de trek naar en van de overwinteringsplaatsen blijven ze immers bij hun ervaren ouders. Geboortegrond, trekroute, overwinteringskwartieren en de kennis van goede foerageer- en rustgebieden worden hen ingeprent. Ganzensoorten overleven letterlijk middels die aangeleerde leefpatronen. Het mag merkwaardig heten dat dergelijke grote vogels van de desolate toendra, zich wisten en weten te handhaven tijdens dat grote gedeelte van het jaar, waarin ze uiterst kwetsbaar zijn. Hun trekwegen overspannen immers terreinen die in alles verschillen van hun broedplaatsen; Het zijn wouden, stedelijke en sterk geïndustrialiseerde gewesten, gebieden met een extreme bevolkingsdichtheid. Hun vaste overwinteringsplaatsen liggen soms ingebed tussen opdringende agglomeraties en de druk van toenemend wegverkeer.

Als we de Kolganzen op het oudere grasland van voornoemde Westvlaamse driehoek zien grazen, kunnen we niet anders dan hun overlevingsstrategie bewonderen. Het lukt ze toch maar weer, altijd opnieuw!

Het is het ringonderzoek dat ons veel over de precieze herkomst van die traditionele wintergasten leerde en nog zal leren. Maar de waarnemingen van zoveel hardnekkige ganzen tellers beklij-

ven evenzeer in onze degelijke kennis van aantallen, trekpieken en opmerkelijke verplaatsingen. Voor de arctische winter invallt beginnen de Kolganzen hun broedgebieden te verlaten. De vogels nemen de wijk naar de Baltische en Noordzeekusten. Tot in oktober zouden late vogels gezien worden in Russisch-Siberië (cf. Philippona) en ondertussen bereiken grote aantallen al de voormalige DDR en Polen. Vroege vorst en zeker ook sneeuwval verhaasten de doortrek naar Nederland en België. In de verslagen over ganzen tellingen in Nederland en België valt duidelijk af te lezen hoe tijdstip en aantallen direct beïnvloed worden door die weersfactoren.

Omstreeks half november verblijven gewoonlijk al enkele duizenden vogels in de Friese en Gelderse polders. In november 1988 noteerden onze noorderburen de gevolgen van een koudegolf die rond 20 november Nederland bereikte. Tienduizenden "Kollen" streken in Friesland neer. (cf. Limosa 1991) Een maand later telde men in Nederland al 294.000 vogels en nog eens een maand later noteerde men in Nederland én Vlaanderen alles bijeen 421.000 Kolganzen! In het ganzenverslag over de winter 1989/90 stippen de auteurs aan: "De telling van midden-december leverde een kwart miljoen Kolganzen op, tegenwoordig een normaal cijfer voor die maand." Dat de Kolganzen het goed doen de laatste tijd, blijkt alleszins uit de vaststelling dat midwinter 1989/90 het totale aantal ca. 465.000 vogels be-

(foto: P. Keirsebilck)

droeg, niettegenstaande er van felle kou geen sprake was.

Tijdens de winter 1978/79 verbleven in ons land ca. 60.000 tot 80.000 Kolganzen, toen er van echte sneeuwtrek sprake was.

Het is merkwaardig dat enkele decennia geleden veel kleinere aantallen genoteerd werden in onze Lage Landen en zeker in Vlaanderen (P.Meire, K.Devos, E.Kuijken. 1989).

Overwinterende Kolganzen vinden we dus "dicht bij huis", in de polders van onze oostkust, in de IJzervallei, de polders van Oost-Vlaanderen en Antwerpen. De oostkustpolders zijn traditionele overwinteringsplaatsen en de andere gewesten vervullen zowat de rol van uitwijkgebieden of aanvullende regio's op Zeeuwse foerageerterreinen. Gaat het hard vriezen of is er hevige sneeuwval, die de "ganzen van Damme" verplicht om zich over een groter gebied te verspreiden, dan kunnen duizenden Kolganzen neerstrijken op méér niet-traditionele plaatsen. Grasland, maïsstoppel, bietenakkers, die dan iets of wat groen blootgeven zetten de vogels ertoe aan om hun spreekwoordelijke argwaan gedeeltelijk op te geven.

Het spreekt vanzelf dat de ganzenteldagen (weekends dichtst bij de 15e van iedere wintermaand) middels de deelname van veel vrijwillige en geëngageerde tellers, uiterst waardevolle informatie opleveren. De onderzoekers die alle bin-

nenkomend materiaal verwerken, verkrijgen daarmee een beeld van wat er omgaat met de totale ganzenpopulatie. Het telmateriaal verschaft nl. een berg gegevens over de populatiegrootte, over belangrijke concentraties, over wijzigingen in de toestand van overwinterings- en pleisterplaatsen, over de plaatstrouw van individuele vogels (bijv. a.d.h. van gekleurde halsbanden!) over de betekenis van bepaalde graslanden in het licht van het globale begrazingspatroon, zelfs over het broedsucces (door oude en jonge vogels precies te tellen).

Nu we het toch over de jongenproductie hebben, oogt een citaat uit het ganzenverslag 1988/89 erg interessant: "Onder ruim 24.500 in Nederland en België gecontroleerde (Kol-)ganzen was het jongenpercentage 44 en dat is ruim boven het gemiddelde dat al jaren tussen 28 en 30% ligt" (Ganzenwerkgroep Nederland/België 1988/89). Met "gecontroleerde ganzen" wordt bedoeld dat ganzengezinnen zorgvuldig geteld worden naar hun samenstelling van oudervogels en jongen.

Als gekleurmerkte ganzen of vogels met goed af te lezen potringen ons bijaldien boeiende informatie verschaffen over verrassende verplaatsingen binnen de overwinteringsgebieden, mag geen rechtgeaard vogelkijker die kans negeren. Tijdens het VLOS-congres van december '96 illustreerde Dr. Eckhart Kuijken zijn uiteenzetting over de ganzen

met treffende voorbeelden van verplaatsingen van gemerkte vogels. Een ganzenprikkel was dat!

Een ganzentroep vanuit de auto bespieden, als het weer een ietsje gunstig is en de zon een lichtspoor over onze schouders giet, is een verademing. Er zijn handregels die we met wat speelruimte hanteren. Zoals de verbondenheid van "Kollen" met grasland, de voorkeur van Rietganzen voor zaailand en de altijd aanwezige kans op uitzonderlijke ontmoetingen met een Dwerggans, een Roodhalsgans misschien.

Rond half februari milderen meestal de strengste winters en gewoonlijk is de ganzenterugtrek naar het oosten dan al goed op gang. Niettemin bleven in februari 1989 nog méér dan 400.000 Kolganzen in onze Lage Landen aarzelen. De voorjaarsstrek manifesteert zich overigens telkenjare tot half maart en daarna houden we het meestal voor gezien. Wij, Vlaamse veldwaarnemers, genieten daarbij van een voorrecht. Als in "goede ganzenwinters" tot 8% van de totale kolganzenpopulatie zich in onze Vlaamse polders ophoudt of m.a.w. vaak 75 à 80% daarvan in onze Lage Landen verblijft, zou het zonde zijn daaraan geen deel te hebben. Als bovendien de mentor van alle Vlaamse ganzenkijkers, Eckhart Kuijken, op nauwkeurige cijfers wacht, wat weerhoudt ons dan? Op dus, in ganzenpas!

Robert De Lust. Leegstraat 29. 9960 Assenede.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR:

- T.Lebret, Th.Mulder, J.Philippina, A.Timmerman. 1975. *Wilde Ganzen in Nederland*. Thieme. Zutphen.
- B.Sage. 1986. *The Arctic & its Wildlife. Facts on File Publications*. New York - Oxford Engeland.
- M.A.Ogilvie. 1976. *The Winter Birds*. Praeger Publishers. New York.
- P.Meire, E.Kuijken, T.Ysebaert, K.Devos. Wilde Ganzen in Vlaanderen tijdens de winter 1986-87. *Oriolus* 57. nr 3: 77-85.
- Ganzenwerkgroep Nederland/België. Ganzentellingen in Nederland en België in 1986/87. *Limosa* 62. 1989. aflevr. 2.
- Ganzenwerkgroep Nederland/België. Ganzentellingen in Nederland en België in 1987/88. *Limosa* 63. 1990. aflev. 2.
- Ganzenwerkgroep Nederland/België. Ganzentellingen in Nederland en België in 1988/89. *Limosa* 64. 1991. Aflev. 1.
- Ganzenwerkgroep Nederland/België. Ganzentellingen in Nederland en België in 1989/90. *Limosa* 65. 1992. Aflev. 4.
- C.Harrison. 1977. *Elseviers Broedvogelgids*. Elsevier. Amsterdam-Brussel.
- P. Meire, K. Devos, E. Kuijken. 1989. *Vogels in Vlaanderen*. VLAIVICO. Bornem.

Het kan in februari nog hevig sneeuwen en vriezen dat het kraakt. Maar in feite is de winter voorbij. In de natuur komt er terug beweging. Koolmezen inspecteren hun nestkastje en in een struik laat een Heggenmus haar bescheiden prevelende zang horen. De komende lente wordt echter het meest opvallend en de ganse dag door aangekondigd door de Zanglijster. Eén roept vanuit een hoge boom vier, vijf maal 'pietje, pietje', een ander antwoordt uitdagend 'kom hier', kom hier' terwijl een derde 'de Quick, de Quick' promoot en nog een onverlaat 'plus vite, plus vite' zingt, hopen op faciliteiten.

Maar niet alleen de vogels voelen de lente komen. Neem nu het Gewoon sneeuwkllokje (*Galanthus nivalis*), een echte winterbloeier, maar ook lenteboode. Dit lid van de narcissenfamilie heeft een terechte naam gekregen, want zelfs bij sneeuwval in februari bloeit dit populaire plantje. Het Gewoon sneeuwkllokje is een zeer lage plant. Meestal heeft het twee blauwgroene, lijnvormige bladeren, 3 tot 7 mm breed. De bladeren zijn

even lang als de bloeistengel. die enigszins afgeplat is. De voet van de bloemsteel is omhuld met een bloeischede. Doordat de bloemen naar beneden knikken is de bloeischede het hoogste deel van het Gewoon sneeuwkllokje. Aan elke stengel heeft het één witte bloem. De drie buitenste bloemdekbladeren zijn 2 cm lang, de binnenste drie hebben de vorm van een omgekeerd hartje en zijn opvallend kleiner dan de buitenste. De binnenkant ervan vertoont acht groene lengtestrepen. De buitenrand heeft een halvemaaanvormige groene vlek, waarschijnlijk een honingmerk, al is veel insectenbezoek in februari niet te verwachten.

De bloemen sluiten 's nachts en bij regenweer. Na de bloei sterven de bladeren af, maar de relatief brede stengel zet dan nog geruime tijd de fotosynthese alleen verder. In onze streken is er zeer zelden zaadvorming. Het Gewoon sneeuwkllokje vermeerderd zich door vorming van kleine bolletjes. Door deze klistervorming groeien Sneeuwkllokjes vaak in dichte pollen.

INGEBURGERDE GAST

In Centraal en Zuid-Europa, van Noord-west Spanje tot Wit-Rusland en de Kaukasus, is het Sneeuwklokje een inheemse plant. Sinds de Middeleeuwen wordt de soort in onze streken gekweekt. Vanuit kloostertuinen en kasteelparken is het verwilderd. Door grondverplaatsingen, maar ook door het meevoeren van de bolletjes door stromend water, heeft het plantje zich verspreid.

Sneeuwklokjes verkiezen een matig vochthoudende humusbodem, liefst met loofhout en open plaatsen.

VOLKSVERMAAK

Melkbloem, snottenbel, sneeuwdwinger, lichtmisbloempje, vastenavondzotje, winterzottinneke, naaktjufferke, spijsduivelke en zwaluweitje. Deze namen bewijzen dat het Sneeuwklokje een zeer populair en tot de verbeelding sprekend plantje is.

De volksverbeelding in verband met de natuur kwijnt weg. De natuurroof neemt hand over hand toe. Ook Sneeuwklokjes worden nog steeds geroofd, uitgegraven en overgeplant in privétuintjes. Want daar zijn ze veilig!

DE ITTERBEEKVALLEI

De Wielewaalafdeling Lier beheert één van de mooiste groeiplaatsen van het Sneeuwklokje in Vlaanderen. Het reservaat is 9 ha groot en ligt langs de IJterbeek.

Drievierde werd aangekocht door de Stad Lier, de overige delen zijn eigendom van het OCMW van Lier. De klokjes groeien met duizenden langs de IJterbeek, onder rijen knotbomen en vooral in een loofbosje.

Tijdens de bloei van het Sneeuwklokje richt de Afdeling Lier jaarlijks een geleide wandeling in. Op aanvraag bij de conservator krijgt u ook een geleid bezoek voor belangstellenden. Mogelijk worden zij bij het genieten van deze

voorjaarspareltjes ook lid van De Wielewaal. Contacteer hiervoor de familie Cuvelier (tel. 015/31 72 58).

Literatuur:

Nederlandse oecologische flora - drs. E.J. Weeda, R. Westra, Ch. Westra, T. Westra

Amfibieën

De nauwelijks twee jaar jonge Wielewaal-afdeling Zemst bewijst dat doordacht natuurbehoud en soortenbescherming belangrijk zijn. Het amfibieënpoolenplan Zemst, ontstaan door overleg en samenwerking tussen gemeentebestuur, landbouwers, privé-personen en natuurverenigingen, is een mooi voorbeeld hiervan.

De Nayakker één van de mooiste amfibieënpoolen van Zemst in zijn glorie tijd

Het herstel van de Nayakker, inzet van grote middelen

EVEN ... ZEMST

De fusiegemeente Zemst omvat de deelgemeenten Elewijt, Eppegem, Hofstade, Weerde en Zemst. De gemeente telt ongeveer 20 000 inwoners. Er is weinig industrie en grote delen van het grondgebied zijn bestemd voor landbouwdoeleinden.

DE NATUUR

Die kreeg de laatste decennia rake en soms dodelijke klappen. De Zenne is een stinkende open riool, waardoor het gore Brusselse afvalwater wordt afgevoerd. De alsmaar toenemende verkeersdruk op de E19 zorgt o.m. voor sterke geluidshinder.

Omwille van de schaalvergroting in de landbouw en met als argument het bacterievuur werden prachtige hagen geroid. De rijen knotbomen zijn veelal verdwenen en met de intensivering van de landbouw gingen waardevolle hooilandjes teloor. Ooit waren Knolsteenbreek en Grote pimperl er heel gewoon. Samen met deze laatste verdween ook het Pimperlblauwtje. Dit vlindertje werd in 1978 voor het laatst in de streek waargenomen en dit betekende meteen het einde van dit blauwtje in de hele Benelux. Volledigheidshalve moet vermeld worden dat

poelenplan Zemst

De afwerking door leden van Wielewaal Zemst onder het goedkeurend oog van de eigenaar en de voorzitter

het uitroeien van deze vlinder een stevige duw kreeg vanwege verzamelaars - oppridders.

DE MOOIE KANT VAN HET LEVEN

Maar toch is er nog waardevol natuurleven in de gemeente Zemst. Dat bleek uit de inventarisatie, die gebeurde in het kader van het GNOP (Gemeentelijk Natuurontwikkelingsplan).

Voornamelijk de bosgebieden vertonen een opmerkelijke plantengroei, met soorten als Slanke sleutelbloem, Daslook, Muskuskruid en Eenbes.

Door de Wielewaal-afdeling Zemst en Hyla, de amfibieën- en reptielenwerkgroep van De Wielewaal vzw, werden ook kleine waters, al of niet in gebruik als veedrinkpoel, geïnventariseerd op de aanwezigheid van amfibieën.

48% ZUUR EN 45% ZOET

De eerste vaststellingen bij het onderzoek van de poelen gaven nogal wat zu-

re oprispingen bij de onderzoekers: niet minder dan 48% van de plassen, aangegeven op de topografische kaart, waren door allerlei oorzaken verdwenen. Maar na zuur komt zoet. Uit de inventarisatie bleek dat er nog 6 amfibieënsoorten in Zemst voorkomen. Het zijn Bruine kikker, Groene kikker, Gewone pad, Kleine watersalamander, Alpenwatersalamander en Kamsalamander. Deze laatste soort, die in de meeste Europese landen sterk bedreigd en wettelijk beschermd is, werd op niet minder dan 14 plaatsen of 45% van de poelen gevonden!

Van de circa 70 amfibieënpoelen werden er 31 onderzocht. Van elke poel werden de juiste ligging, oppervlakte, vegetatie, amfibieënsoorten, toestand en aangewezen beheer genoteerd. De aanwezigheid van de Kamsalamander bleek zó belangrijk dat behoud en beheer van de poelen een dwingende noodzaak was.

ENKELE DETAILS

Sanering van bestaande poelen, aanleg van nieuwe poelen en het instellen van een duurzaam beheer zijn dus noodzakelijk om de amfibieëngemeenschappen te behoeden voor uitsterven. De bescherming en ontwikkeling van amfibieënpopulaties werd als een hoofdprioriteit opgenomen in het GNOP.

Aangezien het onmogelijk is om alle poelen in één seizoen te schonen, is de uitvoering van het plan voorzien tot minstens eind 1999. Eerst komen de meest interessante poelen aan de beurt, waarvoor onmiddellijk een samenwerkingsovereenkomst kon afgesloten worden. In principe worden de onderhoudswerken uitgevoerd in 1998 en in een latere fase (1999) worden nieuwe poelen aangelegd waar mogelijk en nodig.

De sanering omvat een grondige slibruiming en zo nodig het kappen of knotten van houtige oevervegetatie. Eventueel worden afrasteringen rond de poel aangebracht. Een aantal sterk verlande

poelen werd reeds in 1997 door Hyla onderhouden.

OVERLEVEN, OVEREENKOMEN

Alle eigenaars of gebruikers van poelen worden bezocht door de milieu-ambtenaar en een bestuurslid van de Wielewaal-afdeling Zemst. Wie ooit 'de boer is opgegaan' weet dat onze landbouwers niet over één nacht ijs gaan. Dus zijn meerdere bezoeken dikwijls vereist, waarbij moet aangetoond dat alle amfibieën wettelijk beschermd zijn en dat hun voortplantingsplaatsen niet mogen verstoord worden. De voordelen, maar ook de verplichtingen van de samenwerkingsovereenkomst, moeten tot in de details besproken worden.

De reactie op het plan was over het algemeen zeer positief.

SAMENWERKINGSOVEREENKOMST

De overeenkomst loopt minstens over 6 jaar, verlengbaar tot 12 jaar. Op deze basis wordt een duurzaam beheer van de amfibieënpoelen nagestreefd.

De gemeente neemt een aantal taken op zich:

een eenmalige sanering, omvattend: afkoppelen van vervuild water, verwijde-

Een andere pool wordt uitgegraven onder instemmend geloei van de belanghebbenden

ren van afval, uitdiepen en voorzien van een zachthellende oever, aanbrengen van een afrastering en eventueel een houtkant in de omgeving, evenals een zesjaarlijkse slibruiming.

De gebruiker moet anderzijds een aantal bepalingen naleven:

hij mag het grondwaterpeil niet kunstmatig verlagen, behalve ten behoeve van het drenken van vee, hij mag geen bomen of houtkanten rooien, geen vis-

sen uitzetten of eendachtigen houden, geen grond of afvalstoffen, van welke aard ook, toevoegen, geen resten van meststoffen of bestrijdingsmiddelen lozen.

Daarenboven moet hij jaarlijks de vegetatie in en rond de pool ruimen, eroderende oevers verstevigen, de afrastering rond de pool onderhouden en bij omzetting van grasland naar akker een bufferzone van minstens 20 meter rond de pool behouden.

Voor de beperkingen, als gevolg van deze overeenkomst, is een financiële vergoeding voorzien.

DE KAMSALAMANDER

Deze watersalamander is onze grootste inheemse soort. De lengte van snoet tot staart bedraagt tot 17 cm bij de vrouwtjes. Volwassen mannetjes zijn kleiner en worden tot 14 cm. Zowel bij het mannetje als bij het vrouwtje is de buik opvallend geel tot oranje-rood, met een onregelmatige tekening van meestal grote zwarte vlekken.

Het beste kenmerk om een Kamsalamander te herkennen is de donkere keel, bespikkeld met lichte vlekjes. Kamsalamanders verblijven graag en lang in hun voortplantingspoelen. De mannetjes hebben dan een hoge rugkam met diepe insnijdingen. De zijkanalen van de staart hebben een opvallende zilverwitte blauwachtige streep. Na de voortplanting blijft een deel van de Kamsalamanders in het water, terwijl andere op het land gaan leven. Het zijn vraatzuchtige dieren, die alles eten wat beweegt en wat niet te groot is om binnen te zwelgen.

In Zemst zijn er nog heel wat poelen waar Kamsalamanders leven. Het is dan ook zeer verheugend dat het GNOP overlevingskansen geeft aan deze bijzondere watersalamander-soort.

EN DE WIELEWAAL?

De Wielewaal-afdeling Zemst zal contact opnemen met de gebruikers, ze minstens eenmaal per jaar bezoeken en de evolutie van de poelen nagaan. Belangrijk hierbij is de goede samenwerking tussen de verschillende betrokken partijen.

Maar er moet meer: het informeren van de ganse bevolking en het propageren van het amfibieënpoelenplan. Zo werd reeds een folder verspreid en voor 1998 wordt een natuurweek gepland, met als hoogtepunt een 'draakjesdag', waarbij de watersalamanders alle aandacht gaan krijgen. U bent nu al uitgenodigd!

EN NU KOMT HET

Niet origineel, maar noodzakelijk: geld! Steun een jonge actieve Wielewaalafdeling en stort een bijdrage op 'Poelenplan Zemst nr 58', gironummer 096-2218078-97 van De Wielewaal vzw, Graatakker 11, 2300 Turnhout.

STEEN voor STEEN

NATUURCENTRA VAN DE WIELEWAAL

Waar mogelijk stelt De Wielewaal reservaten open voor belangstellenden om er te kunnen genieten van de natuur. Maar vaak is het een oppervlakkige kennis-making en blijven er vragen over het ontstaan van het gebied, over de dieren en planten die er leven en over het beheer.

Weten waar je moet wandelen, wat je gaat zien en hoe je de natuur meer kan beleven, allemaal nuttige informatie, die je best verneemt vóór je het terrein in-trekt.

NATUURCENTRUM

In een natuurcentrum kan je alle mogelijke informatie bekomen over wat leeft in het reservaat. Tentoonstellingen, diamontages en filmen introduceren er de bezoeker visueel in de boeiende natuurwereld. Het is tevens het vertrekpunt van kleine en grote wandelingen in de omgeving. Enkele Wielewaalafdelingen zijn druk bezig met het uitbouwen van dergelijk centrum.

DE DROOM EN DE WERKELIJKHEID

Allemaal goed en wel, maar de werkelijkheid is hard. In Oost-Vlaanderen, nabij de kreken van Saleghem en het unieke Panneweel, wordt een voormalig boerenbedrijf omgebouwd tot het 'Natuurcentrum Panneweel'. Het woonhuis, dat er zeer erg aan toe was, werd bijna volledig vernieuwd. Een kleinschalige waterzuivering, met gistingstanks en plantenmoeras, werd aangelegd. In een nieuwe boomgaard kregen tientallen fruitbomen een plaats. Deze laatste twee initiatieven kregen financiële steun van AMINAL. Er werd een kleine bijen-

Natuurcentrum Panneweel

hal ingericht en een prachtige veedrinkpoel in de onmiddellijke omgeving is een woonplaats voor amfibieën. Maar de uitbouw van het natuurcentrum in de voormalige schuur heeft een aanzienlijke achterstand opgelopen door administratieve problemen en vooral door de beperkte financiële mogelijkheden. Oost-Vlamingen bezitten een onverzettelijke koppigheid en het natuurcentrum komt er dus, hoe dan ook!

DE KEVIE

De Wielewaalafdeling Zuid-Limburg heeft in de vallei van de Jeker reeds

meer dan 100 ha natuurgebied in beheer.

Aan de ingang vertrekken drie bewegwijzerde wandelingen, vlakbij het enige gebouw in dit geklasseerde landschap. De afdeling is nu eigenaar van dit gebouw en de Zuid-Limburgers werken aan een volledige herinrichting ervan: andere vloeren, andere kamerindeling, nieuw dak.

Het houtwerk wordt vervangen en er wordt gepleisterd en geschilderd. Er is een conferentiezaaltje voorzien, permanente tentoonstellingen over het gebied en een kleine cafetaria.

Natuurcentrum De Kevie

Natuurcentrum oud station Olen

OLEN

Olen is bekend voor de pot van Keizer Karel. Maar de Wielewaalafdeling Nete en Aa heeft gezorgd voor een nieuw historisch gebeuren: een deel van het oude station van 'Oolen' is ingericht als natuurcentrum. Er is echter een dringende nood aan afwisselende thematentoonstellingen.

EEN STEEN IN UW MAAG?

Er duiken dus heel wat hindernissen op bij de uitbouw van deze drie natuurcentra. Het hoofdprobleem is het gebrek aan financiële middelen, waardoor de werken worden vertraagd. Naar het schijnt hebben wij allemaal een baksteen in onze maag. Maar denk aan je gezondheid en draag dat steentje bij voor Oost-Vlamingen, Limburgers en Kempenaars met bouwproblemen. De kleinste gift wordt omgezet in bouwkunde.

Stort je bijdrage op rekeningnummer 096-2218078-97 van De Wielewaal vzw, voor reservatenfonds

- nummer 18 Waasland-Noord Panneweel
- nummer 25 Zuid-Limburg De Kevie
- nummer 14 Nete en Aa Station Olen

Het is niet gemakkelijk hagedis te zijn

In België leven nog vier hagedissoorten: de Muurhagedis, de Zandhagedis de Levendbarende hagedis en de Hazelworm. In Vlaanderen komen alleen de laatste twee soorten voor.

De Muurhagedis is zeldzaam en de Zandhagedis is een sterk bedreigde soort. De Hazelworm heeft een onopvallende en eerder verborgen levenswijze. Toch is het plaatselijk een talrijk voorkomend reptiel. Uit onderzoek in Nederland bleek dat zelfs in voedselarme gebieden de Levendbarende hagedis echt talrijk kan zijn. Zo werden 520 individuen per ha gevonden in vochtige dopheide-pijpestrootje vegetaties en tot 652 individuen per ha in heischrale graslanden. Levendbarende hagedissen spelen dus een belangrijke rol in dergelijke gebieden.

Er is heel wat geweten over wat hagedissen eten, maar voor wie zij zelf als voedsel dienen is minder bekend. Men moet het dan ook hebben van toevallige waarnemingen: resten van hagedissen

in roofvogelhorsten, in en nabij zoogdierenholen of in braakballen. Ook uit onderzoek van de maaginhoud van verkeersslachtoffers komen heel wat gegevens. Hazelwormen en hagedissen kunnen hun staart afwerpen, zonder nadelige gevolgen voor het dier. Na enige tijd regeneert die wel tot een secundaire staart, maar deze is altijd duidelijk herkenbaar door de geringere lengte, de andere kleur en het ontbreken van de oorspronkelijke staarttekening.

Nu is staartbreuk door onderlinge gevechten zeer uitzonderlijk. Maar het is opvallend dat hagedissen dikwijls onvolledige of secundaire staarten hebben. Dit wijst er op dat ze vaak worden aangevallen door predatoren, die zich, gelukkig voor de hagedissen, gemakke-

lijk laten misleiden door de hevig kronkelende, afgeworpen staart. Ook Hazelwormen hebben afgebroken staarten en zeer dikwijls opvallende littekens op de bovenzijde van het lichaam. Dat wijst ook weer op ontmoetingen met natuurlijke vijanden.

HEEL WAT FIJNPROEVERS

Professor H. Strijbosch van de Katholieke Universiteit Nijmegen, welbekend bij heel wat afdelingen van De Wielewaal om zijn boeiende spreekbeurten over amfibieën en reptielen, heeft ook aandacht en napluiswerk besteed aan hagedissen als prooi voor andere organismen.

Vogels, zoogdieren en reptielen eten hagedissen en er zijn ook enkele verrassingen.

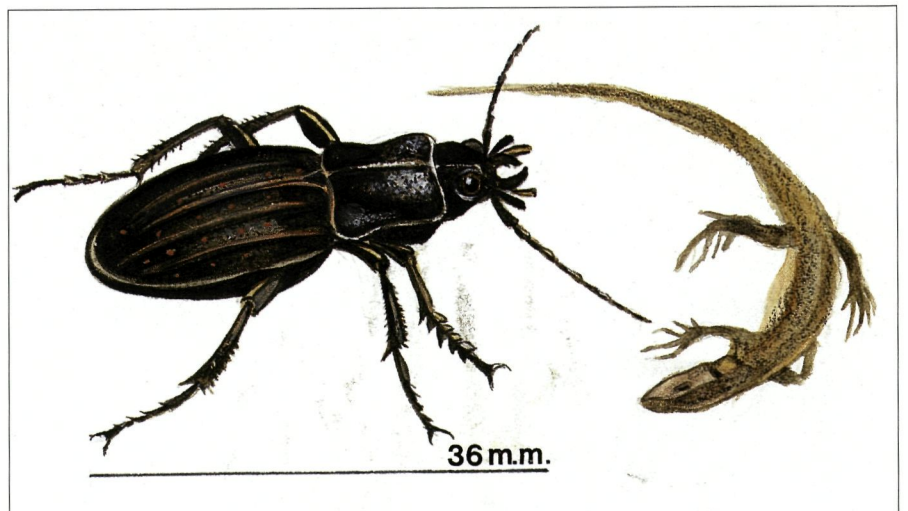
Belangrijk om te weten is dat de gegevens zowel betrekking hebben op volwassen als op jonge en eerstejaarsdieren. Een Levendbarende hagedis, onze kleinste inheemse soort, heeft van snuit tot cloaca, een lichaamslengte van ongeveer 6,5 cm. Het lichaamsgewicht schommelt tussen 3 en 4,5 gram. Drachtige vrouwtjes wegen 8 tot 9 gram, terwijl pasgeborenen een lichaamslengte hebben van 2 cm en 0,16 gram wegen. Jonge Hazelwormen hebben een totale lengte van ongeveer 8 cm en wegen gemiddeld 0,5 gram, maar volwas-

sen dieren bereiken een lengte van zo wat 40 cm en hebben een lichaamsgewicht tussen de 15 en de 30 gram.

VOGELS

Uit de lijst van H. Strijbosch, opgemaakt aan de hand van waarnemingen en literatuurgegevens, blijkt dat minstens 47 vogelsoorten hagedissen eten. Het gaat zowel om broedvogels van Nederland, als om regelmatige doortrekkers of wintergasten. Tapuit, Zwarte roodstaart, Roodborst, Merel, Spreeuw, Ekster, Gaai, Kauw, Roek, Wulp, Bosuil,

Kerkuil en Steenuil zijn slechts enkele voorbeelden van hagedisbelagers. Dat Grauwe klauwier en Klapekster ook hagedissen en hazelwormen opspitsen was te verwachten. Ook dagroofvogels vangen reptielen, maar een Havik met een Hazelworm in zijn klauwen is toch wel ongewoon. Ook kiekendieven maken jacht op hagedissen. Vooral de jongen worden er regelmatig mee gevoed. Zo werden op het waddeneiland Terschelling jonge Blauwe kiekendieven regelmatig gevoederd met Zandhagedissen (R. Absillis en W. Beullens). Een

paartje Grauwe kiekendieven in Hongarije verdeelde regelmatig Zandhagedissen aan de nestjongen. Opmerkelijk hierbij was dat de eitjes van drachtige hagedisvrouwtjes aan het kleinste jong werden gevoederd (R. Willockx). Sommige roofvogelsoorten met jongen grijpen dus veel hagedissen. De Buizerd en de Torenvalk zijn echte hagedissenjagers. Het normale percentage hagedissen bij de Buizerd in het voormalige Tsjechoslowakije blijkt 2,1 te zijn (Sládek J.), doch loopt op tot 15,4 in de broedperiode. Hazelwormen vormen na muizen het hoofdvoedsel van Buizerds (Melde M.) Bij de Torenvalk kan het aandeel van hagedissen in het voedsel tot meer dan 25% oplopen. Door hun jachtwijze, toeslaan van op een observatieplaats, traag vliegen of bidden, vormen hagedissen voor Buizerd en Torenvalk een gemakkelijke prooi.

ZOOGDIEREN

Het bekomen van gegevens over zoogdieren als natuurlijke vijanden wordt bemoeilijkt door de overwegend nachtelijke activiteit van deze dieren. Toch zijn er meldingen van 21 soorten die hagedissen eten. De Egel is een notoire reptieleneter. Maar uit veldonderzoek bleek dat Levendbarende hagedissen ook gedood en aangevreten werden door Dwerg- en Spitsmuizen. In Engeland werd vastgesteld dat een Mol zich had toegelegd op de ondergegraven legsels van Zandhagedissen en deze opat. Er werd geconstateerd dat Hamsters 's nachts Hazelwormen doden en opeten (Lens). Ook Rosse woelmuis, Woelrat, Aardmuis, Bosmuis en Veldmuis lusten hagedissen. Uit het onderzoek van uitwerpselen van materachtigen blijkt dat hagedissen een min of meer belangrijk aandeel van het voedsel uitmaken. Bij de Steenmarter kan dit tot 7% zijn. Dezelfde waarnemers stelden vast dat in een heidegebied hagedissen en Hazelwormen tot 31,9% van het dassenvoedsel konden uitmaken.

REPTIELEN ETEN REPTIELEN

Adders eten Levendbarende hagedissen en voor de Gladde slang zijn hagedissen en Hazelwormen een belangrijk deel van het voedsel. Uit een jarenlange studie in Engeland (K. Corbett) bleek dat Zandhagedissen Levendbarende hagedissen eten, maar ook jonge Zandhagedissen! In bepaalde terreinen zou de dichtheid van Zandhagedispopulaties zelfs voornamelijk door kannibalisme op jonge dieren bepaald worden. Ook de Hazelworm lust naast naaktslakken en regenwormen jonge hagedissen en kleine soortgenoten.

AMFIBIEËN

Er is slechts één enkele waarneming in de natuur van een Gewone pad, die een juveniele Hazelworm at. Toch mag worden aangenomen dat amfibieën belangrijke predatoren van reptielen zijn. De periodes waarin sommige amfibieën en hagedissen actief zijn overlappen elkaar gedeeltelijk.

INSECTEN

Grote loopkeversoorten blijken ook hagedissen en Hazelwormen te lusten. Uit een onderzoek over de Levendbarende hagedis in de Kalmthoutse Heide bleek dat de loopkever *Carabus clathratus* volwassen dieren doodde en aanvrat (D. Bauwens).

WIE HAD HET GEDACHT?

Volledigheidshalve moet de vondst van een Levendbarende hagedis in de maag van een Beekforel in Frankrijk vermeld worden.

Eén van de kenmerkende plantjes van vochtige heidegebieden is de insectenetende zonnedaauw. En ja hoor! Uit de Nederlandse Peel komt de opmerkelijke waarneming van een juveniele Levend-

barende hagedis, reddeloos vastgekleefd in een Ronde zonnedaauw!

Tot slot, sla je Wielewaal van mei 97 nog eens open en herlees de Hylabijdrage over de Muurhagedis. Daarin kon je vernemen dat een juveniele hagedis verward zat in een spinnenweb.

Literatuur

- Melde, M., 1956, *Der Mäusebussard*. Die Neue Brehm-Bücherei 185, Wittenberg Lutherstadt
- Sládek, J., 1961, *Beitrag zur Kenntnis der Nahrungsökologie des Mäusebussards*. Zool. Listy 10:331-344
- Strijbosch, H., 1981, *Inheemse hagedissen als prooi voor andere organismen* - De Levende Natuur 83/3, september 1981

IN MEMORIAM SYLVESTER TYS

Na een lange en succesvolle loopbaan ging Sylvester Tys eind 1996, op 65-jarige leeftijd op rust. Niet om niets meer te doen, maar om nieuwe terreinen te exploreren. Zo nam hij o.m. samen met zijn echtgenote deel aan de activiteiten van de Kristelijke Beweging voor Gepensioneerden van zijn parochie. Op maandag 8 september, een stralende zomerdag, ging hij, zoals elke maandag, mee op fietstocht. Bij het oversteken van de steenweg, recht tegenover de ingang van het natuurreservaat "Het Blaasvelds Broek", werd hij aangereden door een auto. Na twee dagen coma overleed hij op woensdag 10 september 1997. Slechts 8 maanden heeft hij genoten van zijn pas verworven vrijheid.

Meer dan duizend aanwezigen volgden, in piëteitsvolle stilte, de eucharistieviering op donderdag 18 september in de Sint-Romboutskathedraal in Mechelen. Dankzij zijn echtgenote Augusta kreeg Sylvester een meer dan vorstelijke afscheidsviering, "zonder holle retoriek of onechte sentimentaliteit maar van een indrukwekkende eenvoud, Sylvester waardig".

Sylvester Tys werd geboren te Lobito (Angola) op 22 december 1931. Als kersverse landbouwingenieur kwam hij in 1958 bij de administratie "Waters en Bossen", toen nog afhankelijk van het nationale Ministerie van Landbouw. Hij zou het daar brengen tot Eerstaanwezende Ingenieur Hoofd van Dienst.

In die tijd was er nog geen enkele structuur, geen enkele specifieke wetgeving in verband met natuurbescherming, maar de afdeling "Jacht en Visserij" die hij beheerde, benaderde dat idee het dichtst, dank zij een eigen wetgeving die het geheel van vogels en zoogdieren regelde. Hij zei dikwijls monkelend dat de eerste natuurbeschermingswet, de "Jachtwet" geweest was. Tot in 1972, toen eindelijk het "Koninklijk Besluit van 20 juli betreffende de Bescherming van de Vogels" tot stand kwam, zou hij van deze jachtwet handig en doordacht gebruik weten te maken om zoveel mogelijk vogels te beschermen. Zo waren, vanaf 1966, alle roofvogels, zowel de dag- als de nachtroofvogels beschermd.

Daarnaast werd Sylvester één van de belangrijkste "peetvaders" van de "Benelux-Overeenkomst op het gebied van de Jacht en de Vogelbescherming", ondertekend te Brussel op 10 juni 1970. Deze conventie betekende een ware re-

volutie: voor de eerste maal stelde een internationale tekst de bescherming van alle soorten van vogels en dieren voor of legde ze zelfs op, met uitzondering van de soorten opgesomd in artikel 1 punt 2 van deze conventie.

Het zal volstaan even eraan herinneren dat de "Benelux Beslissing M(72) 18 met betrekking tot de Bescherming van de Vogelstand" de weg opende tot het afschaffen van de vogelvangst. Diezelfde Beneluxovereenkomst leidde er ook toe dat in België het vermelde besluit van 1972 gestemd werd. In 1973 kwam dan de "Wet van 12 juli op het Natuurbehoud".

Deze wet met federale draagwijdte was een innovatie want het was de eerste keer dat er een duidelijke tekst verscheen in verband met die materie en zij is nog altijd van toepassing in heel België, zij het na aanpassingen en aanvullingen verschillend voor elk landsdeel.

Van 1974 tot 1979 werkte hij vooral aan het tot stand komen van de "Richtlijn 79/409/CEE van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 2 april 1979 inzake het Behoud van de Vogelstand". Het waren jaren van druk overleg in de EG-Commissie waar hij als Belgisch afgevaardigde vaak de expertengroep voorzat. Tot vandaag is de invloed van Ingenieur Tys nog altijd toonaangevend, niet alleen wat de Belgische maar ook wat de Europese Avifauna betreft.

Na de regionalisering werd Sylvester dan, op 1 maart 1985, bij beslissing van de Vlaamse Regering, benoemd tot Hoofdlandbouwkundig Ingenieur-Directeur van de Dienst Natuurbehoud bij het toenmalige Bestuur Landinrichting van de Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu (AROL). Na heel wat hervormingen, naams- en bevoegdheidswijzigingen, werd Sylvester op 21 december 1994 aangeduid als Directeur van de nieuwe afdeling Natuur, die is samengesteld uit de vroegere diensten Natuurbescherming en Natuurontwikkeling binnen de Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer (AMINAL). Door zijn grondige kennis van de jachten en de milieuwetgeving, door zijn door-dachte benadering van de problemen en door zijn onnavolgbare aanpak, wist hij deze dienst te laten uitgroeien tot de volwaardige en onafhankelijke structuur die hij thans is. Hierdoor werd het moge-

lijk het natuurbehoud in Vlaanderen een nieuwe dimensie te geven.

Met een niet aflatende steun aan de Europese natuurpolitiek leverde hij een belangrijke bijdrage aan het totstandkomen van de Vogelrichtlijn in 1979 en aan de Habitatrichtlijn van 1992 en aan het daadwerkelijk implementeren van deze richtlijnen in België.

Dat het door hem opgestelde ontwerp van de Groene Hoofdstructuur voor Vlaanderen aanvaardbaar werd voor alle sectoren van de maatschappij, was mede te danken aan het feit, dat na een ruime consultatie, rekening gehouden werd met alle adviezen bij de verdere uitwerking ervan. Hij heeft ook de eerste voorontwerpen van het nieuwe Decreet op het Natuurbehoud en het Natuurlijk Milieu, dat onlangs gestemd werd in het Vlaamse Parlement, volledig uitgewerkt en in juridische tekst neergeschreven.

Omwille van zijn officiële functie werd hij als medewerker opgenomen in vele organisaties, waar hij werd gewaardeerd om zijn eerlijkheid en zijn integriteit. Zo werd hij o.a.

- secretaris van de Vlaamse Hoge Raad voor Natuurbehoud;
- secretaris van de Vlaamse Hoge Raad Jachtraad;
- secretaris van de Vlaamse Hoge Raad voor de Riviervisserij;
- lid van de Benelux Commissie voor Jacht en Vogelvangst;
- lesgever-adviseur aan het instituut voor de Jacht en de Jachtwachtersopleiding.

Sylvester maakte eveneens deel uit van de Raad van Bestuur van enkele verenigingen. Zo was hij o.a.

- lid van de Raad van Beheer van de Belgische Natuur- en Vogelreservaten;
- lid van de Raad van Beheer van de Koninklijke Sint-Hubertusclub van België;

- lid van de Raad van Bestuur van de Koninklijke Bosbouwmaatschappij.

Dankzij zijn alzijdige belangstelling werd hij bovendien nog lid van de Milieu- en de Cultuurraad van de stad Mechelen en recent, sportverantwoordelijke inzake administratie, maar bevoegd voor het leiden van wandelingen, bij de KBG van de Sint-Jan Berchmansparochie.

Voor al deze verenigingen en organisaties was zijn hulpvaardigheid spontaan, zijn inzet grenzeloos en zijn inbreng steeds waardevol.

Als ambtenaar kon Ir. Tys moeilijk een standpunt innemen. Hij kon alleen raad geven en aanduiden wat haalbaar was. Hij wist dat er altijd bij onderhandelingen toegevingen moesten gedaan worden, maar deed dat dan ook met inzicht. Spijtig genoeg kon niet iedereen voor zijn voorzichtig realisme steeds het nodige begrip opbrengen.

Sylvester wist echter altijd de juiste toon te houden, zowel in contacten met mensen uit eigen rangen als met anderen. Bij meningsverschillen luisterde hij heel aandachtig naar de verschillende standpunten om dan, op het juiste moment, met grote deskundigheid en op diplomatische wijze, een voor iedereen aanvaardbaar voorstel te doen, dat de oplossing bracht voor het probleem.

Overall: bij jagers, natuurbeschermers, vissers, zelfs vogelvangsters, was hij een om zijn deskundigheid veel gevraagd voordrachtgever. Hij was auteur van ontelbare artikels en bijdragen in wetenschappelijke tijdschriften en ook medeauteur van boeken over jachtwetgeving, ten behoeve van kandidaat-jagers en jachtwachters.

Al werd Sylvester door vele verenigingen als medewerker gevraagd, in hart en nieren bleef hij een Wielewaler. In onze vereniging alleen al was zijn activiteit

indrukwekkend. Afdeling Mechelen werd gesticht in 1937 en is zo één van de oudste afdelingen van De Wielewaal. Sylvester Tys werd er lid van in 1949. Hij was toen 18 jaar en kreeg zijn opleiding van gekende Mechelse Wielewalers, als Fons Jans, Willy Suetens en René Tijskens. In 1959 kwam Sylvester als secretaris in het bestuur van Afdeling Mechelen, dat toen aan zijn 'renouveau' begon. Hij is dat gebleven tot aan zijn dood. In zijn lange loopbaan zag hij voorzitters gaan en komen, maar in al deze jaren bleef hij de vaste waarde in de afdeling. Reeds van in het begin toonde Sylvester zijn ijver. In de eerste mededelingsbladen verzorgde hij een reeks artikels over natuur- en vogelbescherming. Maar ook over andere onderwerpen wist hij iets zinvols te vertellen. Zo schreef hij o.m. over 'Kokmeeuwen' en over 'Schommelingen in de vogelpopulaties' en elders belichtte hij 'Het biologisch spectrum in de plantenaardrijkskunde'. Het diploma van kandidaat in de biologische wetenschappen, dat hij in 1964 behaalde aan de K.U. Leuven, zal hem hierbij wel van dienst zijn geweest.

In die beginperiode werden in Mechelen lessen en discussie-avonden gegeven over vogels. Sylvester sprak er over 'Het geraamte van vogels', 'Fazantachtigen' en 'Het landschap in al zijn aspecten'.

Tot het routinewerk van de secretaris behoren de verslagen van de bestuursvergaderingen. Elf vergaderingen per jaar, 37 jaar aan een stuk, dat maakt meer dan 400 verslagen.

Minstens even tijdrovend is de correspondentie van de afdeling: brieven naar tochtleiders, naar voordrachtgevers, naar de Centrale en naar gemeentebesturen, documentatie voor aspirant-leden opmaken, doorsturen van activiteitenkalenders naar alle mogelijke instanties en nog zoveel meer. Hierop een getal plaatsen is een onmogelijke zaak.

'Tus' (de Griekse schrijfwijze van zijn naam), zoals Sylvester in Mechelen werd genoemd, deed zijn werk zó gewetensvol, dat de rest van het bestuur op beide oren kon slapen.

Door zijn interesse voor de ornithologie nam hij ook nog het secretariaat van de wintertellingen van het Internationaal Bureau voor Watervogelonderzoek (I.W.R.B.) op zich. Sylvester wierf de tellers aan, herinnerde hen aan de teldata, coördineerde de gegevens en verzorgde de nodige contacten.

Niettegenstaande hij herhaaldelijk gevraagd werd voor de Raad van Bestuur van de nationale Wielewaal, is hij nooit op dit verzoek ingegaan. Nooit zou hij zichzelf op de voorgrond gezet hebben. Hij was de eenvoud zelve. Het plaatselijk secretariaat was zijn uitverkoren domein.

In 1963 vertegenwoordigde Sylvester voor de eerste maal zijn afdeling in de Algemene Vergadering (17.2.63).

Ononderbroken was hij afgevaardigde van afdeling Mechelen tot 1991 - met uitzondering van 1965 tot 1966; in dat laatste jaar was hij opgeroepen als reserveofficier.

Wél werd hij in 1964 Technisch Adviseur van de Ornithologische Studiecentra van De Wielewaal, de voorlopers van de huidige reservaten. In die functie maakte hij later deel uit van de Nationale Werkgroep Natuurbehoud. Zijn kennis van de wetgeving en van het natuurbeheer maakten van hem een onmisbare medewerker. Vaak lichtte hij deze onderwerpen toe in het nationaal blad.

Tijdens het Wielewaalcongres op 5 april 1970 te Sint-Niklaas hield Sylvester een referaat "Het beheer van onze reservaten".

Op 14 december 1974 werd er een verenigingsraad gehouden in het kasteel van Ham te Steenokkerzeel, waar een bespreking plaats had van "De nieuwe wet op het natuurbehoud en de reservaten van De Wielewaal" onder leiding van S. Tys, technisch adviseur van het O.S.C.-comité.

In overkoepelende bonden vertegenwoordigde hij met uitstraling De Wielewaal. Zo was hij in 1971 medestichter en bestuurder van de Bond Beter Leefmilieu. Even later werd hij onze vertegenwoordiger in het Nationaal Verbond voor Natuurbescherming. Na zijn op pensioenstelling volgde hij mijzelf op als lid van de Vlaamse Hoge Raad voor Natuurbehoud. Voor Sylvester waren hobby en werk één. Hij was een echte natuurliefhebber, geïnteresseerd in alles wat leeft en groeit. Hij nam deel aan de uitstappen van zijn afdeling, gidste tientallen wandelingen voor alle mogelijke verenigingen, maar trok daarenboven nog veel op tocht met zijn echtgenote. Samen maakten ze jaarlijks ook enkele natuurreizen naar vele landen in en buiten Europa. Met Pasen zaten ze in China en nauwelijks vier dagen vóór zijn dood waren ze teruggekeerd uit Cyprus.

Anderzijds was hij ook zeer begaan met de milieuproblematiek. Deels door zijn functie als directeur van de Afdeling Natuur van AMINAL, deels door zijn lidmaatschap van veel beheerraden van diverse verenigingen en organisaties, was zijn dagtaak nooit beëindigd. Ofwel moest hij 's avonds naar een vergadering, ofwel was er een verslag, een artikel of een dossier dat moest afgewerkt worden. Hij was een man van plicht, waarop kon gerekend worden. Een deadline werd altijd gehaald, zo nodig met nachtwerk.

Dat Sylvester Tys het zo ver heeft gebracht en dat hij zoveel heeft kunnen realiseren, is te danken aan zijn eigen kennis, werkkraft en idealisme, maar ook aan het begrip en de steun van zijn echtgenote Augusta.

De tekst van het doodsprentje besluit deze moedige vrouw met de gedachte die vele anderen bezighoudt: 'Er blijft alleen in dit diepe verdriet de troost, dat een snelle, stille dood je heeft behoed voor een verder leven, waarin je jezelf niet meer zou zijn, het enige waar je ooit angst voor had'.

Wij hopen dat deze overtuiging mevrouw Tys de nodige sterkte en troost mag brengen in deze voor haar zo droevige en moeilijke tijd.

In naam van het bestuur en van alle leden van De Wielewaal bieden wij mevrouw Tys, kinderen en kleinkinderen onze oprechte gevoelens van deelneming aan. De Wielewaal moet Sylvester immer dankbaar blijven. Persoonlijk vind ik het een eer met zo'n man bevriend geweest te zijn.

H. Franckx
Erevoorzitter De Wielewaal

Enkele artikels:

- In D.W. jg. 1964, p. 322 "Tien jaar O.S.C. -werking" haalt de auteur (H. Franckx de tekst aan van de nieuwe reglementering betreffende de vogelvangst - K.B. van 15 sept. 1964 - zoals ze door S. Tys in het Mededelingsblad van afd. Mechelen klaar werd samengevat.
- In D.W. jg. 1966, p. 104 een artikel over "Het goed beheer van een reservaat".
- In D.W. jg. 1967, p. 1 een artikel "Roofvogelbescherming"
- In D.W. jg. 1968 p. 120: een artikel over een wijziging van de reglementering op de vogelvangst.
- In D.W. jg. 1969 p. 37: een artikel "Opdrachten en werkterrein van De Wielewaal als vereniging die natuurreservaten beheert".
- In D.W. jg. 1986, p. 21: "Uit het Wetstraatje": "Reglementering en regionalisatie".
p. 104: "Het statuut van enkele diergroepen in het Vlaamse Gewest".
p. 192: "De overeenkomst van Ramsar (1971) is voor België in werking getreden".
- In D.W. jg. 1987, p. 24 en 72: "Uit het Wetstraatje": "Vogels der Beneluxlanden - reglementaire bepalingen geldig in het Vlaamse Gewest" (toestand per 1 jan. 1987).
p. 168: "De reglementering op de riviervisserij"
- In D.W. jg. 1988, p. 237: "Bosbeheer en natuurreservaten".

IN MEMORIAM WILLEM PAULUSSEN

Willem Paulussen, Erevoorzitter van Wielewaalafdeling Turnhout, werd geboren op 21 februari 1919 en stierf op 9 september jongstleden.

In 1938 werd hij lid van de Wielewaalafdeling Turnhout en al vlug wierp hij zich op als pionier niet alleen van de Turnhoutse afdeling, maar ook voor heel de ornithologische vereniging De Wielewaal.

Vanaf 1943 werd hij opgenomen als redacteur van het tijdschrift "De Wielewaal" (nu: Wielewaal). Het is onbegonnen werk al de gezaghebbende artikels op te sommen die hij daarin publiceerde. Ook in De Giervalk, het ornithologisch tijdschrift van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, schreef hij regelmatig bijdragen. Willem was ook gewaardeerde medewerker aan de reeks boeken "De vogels van België" die onder leiding van René Verheyen door hetzelfde instituut werden uitgegeven.

Op 29 december 1946 zat hij de Derde Ornithologische Studiedag van De Wielewaal voor. Die had plaats in de bovenzaal van het oude Turnhoutse stadhuis en uit alle kanten van het Vlaanderen waren vogelliefhebbers daar bijeengekomen.

Het eerste Wielewaalreservaat "De Tikkebroeken" te Kasterlee en Oud-Turnhout kwam tot stand van 1953 tot 1956. Het was vooral het werk van drie mensen: E.H. Frans Segers, voorzitter van De Wielewaal, Willem Paulussen en Jules Huygens. Willem vertelde de geschiedenis daarvan in een boeiend artikel in De Wielewaal van maart 1957. Om de belangen van het reservaat te behartigen werd het Tikkebroekencomité opgericht en daar maakte Willem vanzelfsprekend deel van uit.

Van 1958 tot 1976 is Willem conservator geweest van dat andere groot Kempens natuurreservaat "De Liereman" te Oud-Turnhout en heeft er duizenden bezoekers gegend.

Ondertussen kreeg De Wielewaal een eigen huis te Turnhout op de Graatakker en in 1963 werd er een ornithologisch museum geopend. Een museumcomité werd opgericht waarvan Willem ook deel uitmaakte. Zo kon hij ook in het museum lange tijd vogelliefhebbers rondleiden.

Gedurende twee periodes van 1945 tot

1961 en van 1968 tot 1979 was Willem voorzitter van de Wielewaalafdeling Turnhout.

Willem was ongetwijfeld een van de grootste veldornithologen van De Wielewaal en sprak en schreef met gezag over het vogelleven. Om zijn studies over de Koekoek, de Wielewaal, de Spotvogel en de oölogie, verwierf hij bekendheid tot over de grenzen van ons land.

Voor veel vogelliefhebbers is hij in zijn leven een uitstekende leermeester geweest. Zijn bekendste leerling was ongetwijfeld Jos Bax, alias John Bax. Die werkte zich in Canada en de Verenigde Staten op tot een befaamd vogelcineast. Regelmatig komt hij naar Turnhout terug en toont dan een van zijn filmen in de Heischuur te Oud-Turnhout. Telkens was Willem aanwezig en kon hij er zijn leerling begroeten.

Op 12 januari 1985 werd Willem plechtig gehuldigd in het parochiehuis te Oosthoven (Oud-Turnhout) voor al zijn grote verdiensten in zijn Wielewaalloopbaan. Hubert Meeus, die hem opvolgde als voorzitter van de Wielewaalafdeling Turnhout en intussen overleed, voerde het woord en Willem werd tot Erevoorzitter van de afdeling Turnhout geproclameerd.

Op 12 januari 1993 zette Willem de kroon op zijn ornithologisch levenswerk door de publicatie van een boek dat de titel droeg: "De broedvogels van de Turnhoutse Kempen 1942-1992". (The breeding birds of the Turnhout Campine.) Voor die periode werden 156 broedvogels in de Turnhoutse Kempen vastgesteld. Een recordaantal! Als fervent heemkundige kon Willem aan zijn streekgenoten geen mooier geschenk aanbieden.

De Wielewalers van onze streek zullen hem zeker niet vergeten.

Vic Lippeveld.

De vallei van het Merkske

De vallei van het Merkske ligt in de noordelijkste punt van België en vormt daar de grens met Nederland. Dit is een vrolijk kronkelende rivier, die ontspringt in Weelde-Statie en het landelijke dorpje Zondereigen.

Stroomafwaarts loopt de rivier door de gemeente Baarle-Nassau (Nederland) en door de gemeente Hoogstraten, waar het Merkske uitmondt in de Mark, die noordwaarts Nederland instroomt.

Dit grensgebied bleef doorheen de tijd wat in de vergeethoek en ontsnapte daardoor aan nefaste ingrepen van de mens. We denken daarbij aan recht-trekking van de rivier of aan verhoogde drainage van de graslanden.

Het 16 km lange Merkske en de omliggende valleigronden groeien stilaan uit tot één groot grensoverschrijdend natuurgebied. Om dit grote, open gebied veilig te stellen voor de toekomst, worden door het Nederlandse Staatsbosbeheer, De Wielewaal en AMINAL gronden aangekocht.

Het Merkske bezit nog steeds zijn grillige, meanderende loop

Het Merkske: een lappendeken van beemden, bossen, rietlanden en weiden

Vanuit de lucht bekeken, lijkt deze vallei op een mozaïek van verschillende groene stukjes. De grote variatie is het gevolg van de activiteit van generaties Kempense boeren.

Beekvalleien die jaarlijks overstromden, waren immers een geschikt gebied om aan landbouw te doen. Daarvoor moest men eerst de eeuwenoude valleibossen kappen. De boeren gebruikte deze kaalgekapte stukken als hooiland of lieten ze terug opschieten als hakbossen. Deze hooilanden speelden een belangrijke rol in de primitieve landbouw. Elke landbouwer moest ongeveer 1,3 ha maaien en hooien om het vee de winter door te helpen.

Eindresultaat van deze menselijke ingrepen is een grote verscheidenheid aan biotopen, waar een veel grotere variatie aan plant- en diersoorten kan leven.

De Dwergmuis komt voor in de ruigere percelen. Met behulp van zijn staart kan hij handig klimmen.

Moedistel heeft een mineraalrijke bodem nodig, het rijke kwelwater zorgt hiervoor

Moerasstreepzaad

Waterdrieblad

Knolsteenbreek met daarop het mannetje van het Oranjetipje

DE HOOILANDEN OF BEEMDEN

De hooilanden in dit gebied zijn bij de botanici het meest gekend. De hoge rijkdom aan plantensoorten is het gevolg van een unieke combinatie van factoren.

Onder de hooilanden bevindt zich een dik veenpakket, waardoor de ondergrond het hele jaar drassig blijft. Hierop ligt een voedselrijke, lemige laag die door de overstromingen van de rivier werd afgezet en door deze geologische lagen komt kwel- of bronwater aan de oppervlakte.

Dit kwelwater is zeer rijk aan mineralen, waardoor er planten zoals *Moedistel* kunnen leven. Deze planten verwachten we eerder in de Leemstreek of op rijke alluviale gronden.

Een fraai dotterbloemhooiland met o.a. Brede orchis, Echte koekoeksbloem en Gewone ereprijs

Enkele karakteristieke planten voor de hooilanden langs het Merkske zijn: *Knolsteenbreek*, *Moerasstreepzaad*, *Grote pimpernel*, *Poelruit*, *Moedistel*, *Brede orchis*, *Tweerijsige zegge*, *Slanke sleutelbloem*, *Waterdrieblad*, *Paardehaarzegge*, *Wateraardbei*, ...

De *Grote pimpernel* is een soort die speciale aandacht verdient. Op talrijke plaatsen langs het Merkske, of stroomafwaarts langs de Mark, zie je deze vrij forse plant met elegante, zwartpaarse aartjes. Dit is voor het Vlaanderen van vandaag uniek te noemen.

Toch is ook hier deze plant minder algemeen geworden. Met de terugval van deze plant is ook een merkwaardig vliedertje verdwenen: nl. het *Pimpernelblauwtje* (+1973).

Kleine egelskop

Het leven in het stromende water

Het water van het Merkske is nog behoorlijk zuiver. Afgaande op de aanwezigheid van waterinsecten en andere waterbeestjes scoort de beek nog hoog (biotische index van 7 à 8 op 10). De voornaamste vervuilende factor zijn de meststoffen die uitspoelen van de hogerop gelegen landbouwgronden.

Het licht verontreinigde water bruist nog van het leven. Boven het water vliegt de *Weidebeekjuffer* talrijk rond. Dit is een libellensoort, waarbij de mannetjes donkere vlekken hebben op de vleugels. De vlucht lijkt hierdoor wat op het fladderen van vlinders.

In het water vinden we veel *Bermpjes* terug, maar ook andere visjes zoals *Grondeling* of *Rietvoorn*. In de bovenloop van het Merkske komt de *Kleine modderkruiper* nog voor.

De Weidebeekjuffer kan zich enkel in zuivere beken voortplanten

Eén van de typische planten voor de Markvallei is de Grote pimpernel

Kikkerpoelen

De vallei van het Merkske was vanouds zeer rijk aan amfibieën. Langs de beek en in de talrijke poelen en vennen kwamen half deze eeuw 11 soorten voor. Op dit ogenblik zijn 4 soorten uitgestorven als gevolg van het dempen van veel van deze poelen.

De *Boomkikker* is één van die amfibieën die sinds 1986 niet meer werd waargenomen. Aan de Nederlandse en de Belgische zijde van de vallei werden vanaf 1990 meer dan 150 nieuwe poelen gegraven, zodat men deze soort een nieuwe kans kan geven in dit gebied.

Andere soorten als *Kamsalamander* en *Vinpootsalamander* maken reeds dankbaar gebruik van deze nieuwe biotopen.

steenbreek,

Sinds de jaren '60 zijn veel van deze hooilanden in verval geraakt. Deze drassige terreinen pasten niet meer in de moderne landbouw met tractoren en kunstmest. Daarom werden ze vaak beplant met Canada-populieren of intensief gebruikt als graasweide. Sommige beemden werden jarenlang aan hun lot overgelaten en verruigden met Grote brandnetels en Ridderzuring.

Door deze gronden aan te kopen, opnieuw te maaien en het maaisel af te voeren, kan de bloemenpracht op enkele jaren tijd terug in haar oude glorie hersteld worden.

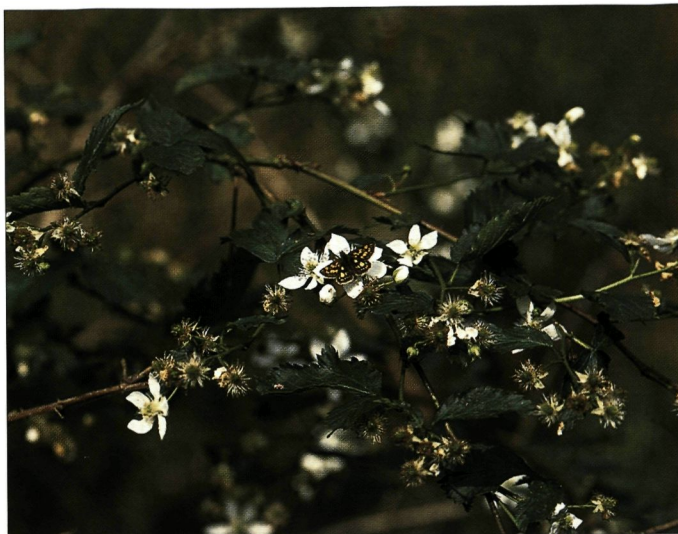
Sinds 1986 werd de Boomkikker niet meer waargenomen. Ondertussen werden maatregelen genomen om het biotoop van poelen en braamstruwelen te herstellen.

eibossen

ssige bossen behoren tot het plante.. d van els en vogelkers. In de struiklaag ie veel *Inlandse vogelkers*, die met haar witte bloesems in de lente een heerlijk parfum geeft. Daarnaast vinden we ook de *Gelderse roos*, *Hop*, *Kamperfoelie*, *Hondsroos* en *Sleedoorn*. Dit laatste is een zeldzaamheid in de doorgaans mineraalar-me zandstreek.

De kruidlaag bevat veel fraaie lentebloei-ers: *Dotterbloem*, *Bosanemoon*, *Dalkruid* en het zeldzame *Muskuskruid*.

Wat later in het jaar zie je *Bittere veldkers*, *Gewone ereprijs*, *Veelbloemige salomonszegel*, *Pluimzegge* en *Gulden boterbloem* en op enkele plekken de extreem zeldzame *Witte rapunzel*.

Het zeldzame Bont dikkopje komt op enkele plaatsen in de vallei nog talrijk voor.

De groene, kubusvormige bloempjes van Muskuskruid

Een bezoekje ?

*De Vallei van het Merkske is alleen toegankelijk onder leiding van een gids. De reservatie gebeurt best met een briefje aan het Wielewaalsecretariaat
Graatakker 11 • 2300 Turnhout • 014 41 22 52*

De mooiste periode voor een bezoekje is het vroege voorjaar tot half juni. In deze periode staan de hooilanden mooi in bloei en daarbij komt nog het gezang van de vogels: Nachtegalen, Bosrietzangers, Kleine karekieten, Wielewalen, ...

Provincie Antwerpen

Uw steun is zeer welkom ...

Om deze beekvallei te beschermen en alle kansen te geven voor de toekomst, wordt alles in het werk gesteld om één groot grensoverschrijdend natuurgebied te vormen van meer dan 600 ha.

Aan de Nederlandse zijde is Staatsbosbeheer reeds een goed eind op weg. Meer dan 150 ha zijn reeds aangekocht en grote natuurinrichtingsplannen werden opgemaakt. In dit kader werd het poelenproject al uitgevoerd en in de nabije toekomst zal terug een groot heidegebied met vennen worden gecreëerd op de hoge gronden langs de rivier!

Aan de Belgische zijde staat het project nog in de kinderschoenen, alhoewel dit gebied zeker zo waardevol is. De eerste aankoop gebeurde pas in 1991, dankzij een welgekomen gift van ROTARY - Hoogstraten-Kempen. Sindsdien werden een tiental hectaren aangekocht door De Wielewaal en door AMINAL, Afdeling NATUUR.

Vanaf 1997 wordt het project gesteund door het **fonds Raoul en Margaretha Kok-Krahé**. Dit fonds steunt grensoverschrijdende natuurprojecten en wordt beheerd door de Koning Boudewijnstichting.

***Steun de natuur in de vallei van het Merkske !
Ook u kunt een steentje bijdragen aan dit project.***

Rekeningnummer: 000 - 3109785 - 73,
met vermelding 'gift Vallei van het Merkske'
Giften vanaf 1000 F zijn fiscaal aftrekbaar

Bosanemoon en Slanke sleutelbloem

Doorslaggevende argumenten.

• Fasengecorrigeerd dakkant-prismasysteem, breedbandspiegel alsook SWAROTOP® en SWARODUR® multi-lagen-coatings voor een helder, kontrastrijk en briljant beeld.

• Close focus vanaf 5 m.

• Zachte, glijvaste, schok- en geluidsdempende ommanteling.

• Waterdicht en met stikstof gevuld.

• Hoog gebruikscomfort door centrale scherpstelling en dioptrie-instelling.

• Indraaibare oogkleppen voor brillendragers.

• Groothoekoculair (10x50) voor een nog breder gezichtsveld.

• Aansluiting voor statief.

Bijkomende inlichtingen bekomt U bij Uw handelaar of bij

NV TYROLIT BELGIUM
Afd. SWAROVSKI OPTIK

Bollinckxstraat 43 - B-1070 Brussel

☎ 02 / 556 08 20 • Fax 02 / 521 62 04

SWAROVSKI

OPTIK

MET DE OGEN VAN EEN HAVIK

Haalt de Beekschaatsenrijder (*Aquarius najas*) het jaar 2000?

JOS GYSELS EN ROP BOSMANS

De Beekschaatsenrijder, een grote schaatsenrijder die uitsluitend voorkomt op propere beken, is in Vlaanderen zeer zeldzaam geworden. Een uitgebreid onderzoek in de periode 1977-1987 leverde nog amper 17 vindplaatsen op (Bosmans & Mercken, 1991). In de afgelopen jaren zijn meer populaties gevonden, maar tegelijk is de soort op een aantal van de vroegere vindplaatsen verdwenen. Haalt de Beekschaatsenrijder het jaar 2000?

De Beekschaatsenrijder (wijfje). De lange middel- en achterpoten hebben een zeer groot draagvlak en laten het dier toe over het water te schaatsen. Deze schaatsenrijder heeft geen vleugels: de randen van de achterlijfsegmenten zijn duidelijk zichtbaar (foto M. Van Waerebeke)

EEN EERSTE KENNISMAKING

Schaatsenrijders zijn waterwantsen die, zoals hun naam doet vermoeden, het grootste deel van hun actief leven op het water doorbrengen. Met hun lange poten "roeien" ze over het wateroppervlak op zoek naar prooien. Zoals alle wantsen hebben ze dekvleugels die slechts voor de helft verhoord zijn en een steeksnuut i.p.v. kaken. Daardoor onderscheiden ze zich van waterkevers, zoals de schrijvertjes waarmee ze soms het wateroppervlak delen. Schaatsenrijders zijn algemeen op allerlei wateren; ze komen zelfs voor op tijdelijke regenplas-

In Vlaanderen zijn er 8 soorten. Voor de determinatie, ook van de onvolwassen nymphen, kan gebruik gemaakt worden van de tabel van Nieser (1982). Twee soorten onderscheiden zich door hun grootte: de Beekschaatsenrijder en de Grote schaatsenrijder (*Aquarius paludum*) meten 12 tot 17 mm, tegenover 10 mm of minder voor de andere soorten. Om de twee grote soorten uiteen te houden, is de lengte van de puntige zijkan-

ten van het achterlijfuiteinde een belangrijk determinatiekenmerk. Bij de Grote schaatsenrijder reiken die tot aan of voorbij de top van het achterlijf, bij de Beekschaatsenrijder niet.

Verder komen bij de Grote schaatsenrijder twee vormen (morphen) voor: met vleugels die het volledig achterlijf bedekken ('langvleugeligen') of met vleugels die het achterlijf slechts voor de helft bedekken ('kortvleugeligen'). De Beekschaatsenrijder daarentegen is in onze streken bijna altijd ongevleugeld (zie tabel 1).

VOORKOMEN, VROEGER EN NU

De Grote schaatsenrijder en de Beekschaatsenrijder komen beide voor in een groot deel van Europa. Het zwaartepunt van het areaal van de Grote schaatsenrijder ligt iets oostelijker, zodat de soort bij ons min of meer aan de rand van zijn verspreidingsgebied zit (Nieser & Wasscher, 1986). In Vlaanderen loopt de grens van het zuidwesten van Oost-Vlaanderen naar het noordwesten van de provincie Antwerpen (zie

Tabel 1: Verschillen tussen de Beekschaaftenrijder (*Aquarius anjas*) en de Grote schaaftenrijder (*A. paludum*)

Soort	Lengte mm	Vliegvermogen	Generaties per jaar (NW-Europa)	Paar-gedrag	Jacht-methode	Habitat	Voorkomen in Vlaanderen (na 1970)
Bron	(1)	(5)	(5), (6)	(4)	(8)	(6), (7)	(7)
Gerris najas	16.52 (vr) 12.88 (m)	ongevleugeld (apter)	1 (2 onvolledig)	"monogaam" (duurzame vereniging in tandems)	Wijfjes verdedigen voedsel-territorium	Beken en kanaaltjes met stromend water	Zeldzaam (12 UTM-hokken = 6,7%)
Gerris paludum	15.17 (vr) 12.63 (m)	geveleugeld (macropter) of kort-geveleugeld (brachypter)	1 of 2 (partieel)	"polygaam" (kortstondige vereniging in tandems)	Open jacht zonder duidelijke territoria	Diverse, meestal grotere stilstaande waters	Algemeen (80 UTM-hokken = 45%)

Bron: (1) Andersen, 1994; (2) Brinkhurst, 1966; (3) Harda & Numata, 1993; (4) Murray & Giller, 1990; (5) Nieser, 1982; (6) Nieser & Wasscher, 1986; (7) Mercken, 1989; (8) Vepsäläinen & Nummelin, 1985; (9) Wasscher, 1988.

kaart 1). Ten zuiden van deze grens in Vlaanderen en ten zuiden van de grote rivieren in Nederland is de Grote schaaftenrijder algemeen. Dat geldt zeker niet voor de Beekschaaftenrijder, die overal zeldzaam geworden is. In Nederland kwam de Beekschaaftenrijder omstreeks 1965 nog voor op 40% van alle tot dan toe bekende vindplaatsen; tien jaar geleden was dat op slechts 8%. In de tussenperiode verdween er gemiddeld één populatie per jaar. Na 1980 bleven er nog amper een tiental populaties over (Higler, 1967; Nieser & Wasscher, 1986; Wasscher, 1988 en 1989). Voor Vlaanderen hebben we te weinig gegevens voor een historische vergelijking. Toch zal het plaatje wel niet zo verschillend zijn. De enige bekende waarneming uit de polders dateert al van de vorige eeuw. In de Antwerpse Noorderkempen zijn er waarnemingen tot het begin van deze eeuw. In het interbellum kwam de soort nog voor op beken in Zuidoost-Limburg en in de rand van Brussel. In de omgeving van Gent verdween de Beekschaaftenrijder na de Tweede Wereldoorlog (Dethier & Bosmans, 1979). Alle bekende vindplaatsen van voor 1970 zijn ingetekend op kaart 2.

Over een meer recente periode zijn we beter geïnformeerd, dank zij het inventarisatiewerk van Bosmans en Mercken. In de periode 1977-1987 bestudeerden zij de verspreiding van waterwantsen op meer dan 10.000 lokaties. Dat leverde slechts 17 vindplaatsen op van de Beekschaaftenrijder tegenover 476 voor de Grote schaaftenrijder (Bosmans, 1985; Mercken, 1989). Tijdens de periode 1992-1995 werd door Gysels gericht onderzoek verricht naar het voorkomen van de Beekschaaftenrijder. Op 26 verschillende waterlopen vond hij ongeveer 40 populaties (zie tabel 2).

Van de meeste van die populaties werden in het voorjaar, als er nog geen juvenielen aanwezig zijn, één of meerdere tellingen uitgevoerd. Ingedeeld in vier

Tabel 2: Overzicht van de vindplaatsen van *Aquarius najas* (1992-1995). Type waterloop: K: gevoed door kanaalwater (K); onder invloed van kanaalwater/R: laaglandrivier of grote beek (+7 m). Naam van de waterloop. Hoogste grootte-klasse van de populaties: ZK: zeer klein (1-9 ex.)/MG: middelgroot (100-999 ex.)/GR: groot (1001-9999 ex.)

	Waterloop	Gemeente	Type	Omvang
Maasbekken				
1	Aabeek	Bocholt	(K)-R	ZK
2	Tromperloop	Hamont-Achel		ZK
3	Prinsenloop	Neerpelt	(K)	KL
4	Watering Lozerheide	Bocholt	K	MG
5	Watering Het Lo	Neerpelt	K	GR
6a	Watering St.-Huibrechts-Lille	Neerpelt	K	ZK
6b	Watering St.-Huibrechts-Lille	Neerpelt	K	ZK
7	Lommelse Watering	Lommel	K	-
Netebekken				
8	Brisdilloop	Balen	K	GR
9	Grote Nete	Balen	R	KL
10	Desselse Nete	Dessel		ZK
11	Voorste Nete	Dessel	(K)	-
12	Daelemansloop	Geel	(K)	-
13	Hooibeek	Retie	K	GR
14	Watering Retiese Aard	Retie	K	ZK
15	Breilooop	Retie	(K)	MG
Bekken van de kanalen (Kempische Kanaal, Kanaal van Beverlo, Verbindingskanaal, Albertkanaal)				
16a	Wezelse Watering	Mol	K	GR
16b	Wezelse Watering	Mol	K	KL
17a	Watering Rauw	Mol	K	-
17b	Watering Rauw	Mol	K	MG
17c	Watering Rauw	Mol	K	ZK
18	Watering Stevensvennen	Lommel	K	-
19	Rauws Meer	Mol	K	GR
20a	Watering De Maat	Mol	K	GR
20b	Watering De Maat	Mol	K	MG
20c	Watering De Maat	Mol	K	ZK
21a	Watering Den Diel	Mol	K	MG
21b	Watering Den Diel	Mol	K	KL
22	Witteloop	Mol	K	GR
23a	Watering 7-Heerlijkheden	Mol	K	-
23b	Watering 7-Heerlijkheden	Mol	K	-
23c	Watering 7-Heerlijkheden	Mol	K	-
23d	Watering 7-Heerlijkheden	Mol	K	ZK
24	Watering De Broqueville	Mol	K	-
25a	Watering Koninklijk Domein	Mol	K	ZK
25b	Watering Koninklijk Domein	Mol	K	MG
25c	Watering Koninklijk Domein	Mol	K	ZK
26	Honingloop	Olen	K	MG

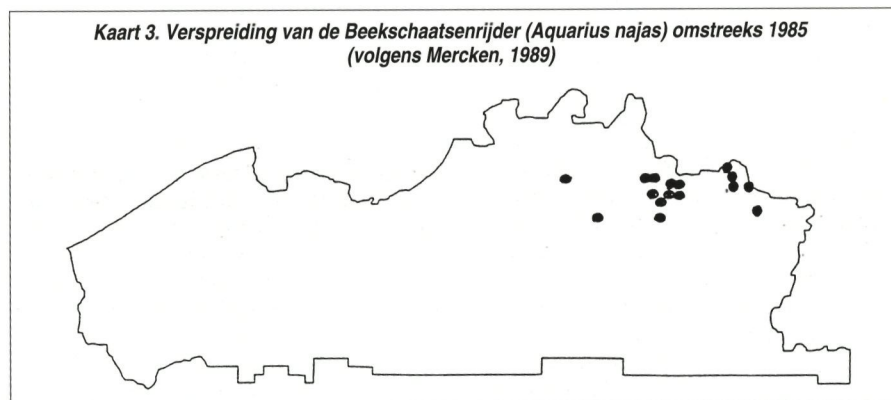
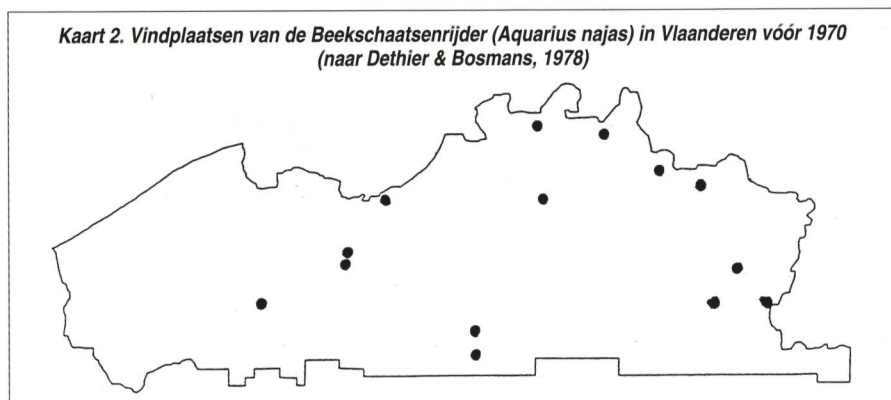
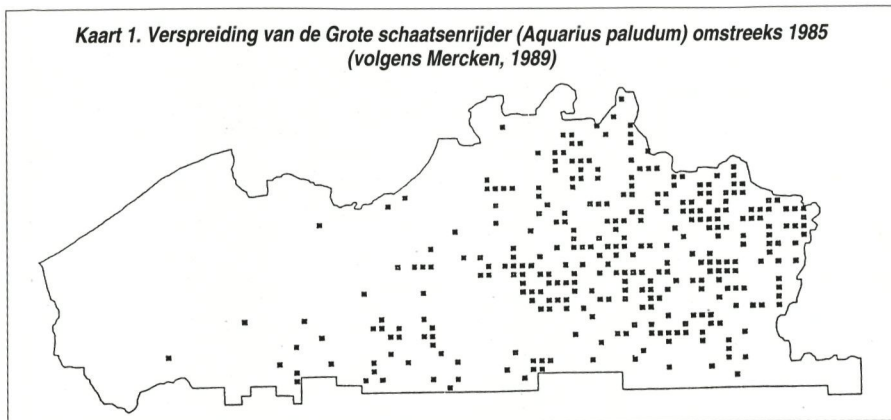
Grootklassen (1-9 ex./11-99 ex./100-999 ex./1.000-9.999 ex.) gaf dat het volgende resultaat (tabel 3).

meer dan één derde van de getelde populaties is dus zeer klein (minder dan 10 dieren) en daarom alleen al kwetsbaar. Ondanks een groter aantal recente vindplaatsen is er vergeleken met de resultaten van Bosmans en Mercken toch een achteruitgang: op minstens één derde van de oude vindplaatsen komt de soort nu niet meer voor. Bovendien gaan nog steeds populaties verloren. Het lijkt er dus op dat het groter aantal recente vindplaatsen alleen te wijten is aan het gericht zoeken.

KEMPISCHE BEKEN EN IRRIGATIEKANALEN

Alle recente vindplaatsen zijn gelegen in het oosten van de provincie Antwerpen en het noorden van Limburg (zie kaarten 3 en 4). In de Antwerpse Kempen behoren de beken tot het Netebekken: de bovenlopen en zijlopen van de Kleine Nete (Desselse Nete, Voorste Nete, Daelmansloop, Breiloo) en de Grote Nete met enkele zijbeken (Brisdilloop). De beken in het noorden van Limburg wateren af naar de Nederlandse Maas. Hier komt de Beekschaatsenrijder nog voor op de Aabeek, de Tromperloop (een zijbeek van de Warmbeek) en de Prinsenloop. Het aantal overgebleven vindplaatsen op beken - die het natuurlijke habitat vormen voor de Beekschaatsenrijder - is beperkt en bovendien gaat het vaak om kleine populaties. De beken en de kleine riviertjes zijn in Vlaanderen niet langer de belangrijkste vindplaatsen.

De meeste en grootste populaties zijn te vinden op de irrigatiekanaaltjes die aansluiten op de Kempische kanalen. Deze irrigatiekanaaltjes (taplopen, spijssloten, afvoergrachten of "colateurs") voorzien of voorzagen watering en vloeiweiden van water en voeren het overtollige drainewater ook weer af naar een kanaal of naar een andere lokale beek of rivier. Het bekken van de kanalen met de bijhorende irrigatiesystemen doorkruist letterlijk en figuurlijk het natuurlijke bekenstelsel en is er op meerdere plaatsen fysisch mee verbonden door overstorten, samenvloeiingen of dijkkwel. Anderzijds zorgen de kanalen ook voor een opsplitsing van de waterlopen in compartimenten. Voor sommige organismen, zoals oppervlaktewantsen, kunnen de barrières, gevormd door duikers en andere kunstwerken, verspreiding in de

weg staan. Het kanaalwater en het lokaal (grond)water zijn zeer verschillend van samenstelling (kalkrijk resp. zuur), maar beide zijn - naar Vlaamse normen - nog van goede kwaliteit. Het geaccidenteerde reliëf aan de rand van het Kempisch plateau en het niveauverschillen tussen de secties van de kanalen (het irrigatiewater wordt afgetapt boven de sluizen en geloosd onder de sluizen) zorgt - ook weer naar Vlaamse normen - voor een tamelijk sterke stroming (tussen 0,2 en 0,4 m/s).

Daarmee zijn de huidige vindplaatsen van de Beekschaatsenrijder gekarakteriseerd:

kleine natuurlijke of kunstmatige waterlopen met zuiver stromend water en een min of meer regelmatig debiet. De breedte en diepte en de aard van de onderwaterbodem spelen op het eerste zicht niet zo'n belangrijke rol. Beschaduwing en veel structuur (meanders, takken in het water, enz.) zijn wel positieve factoren.

HABITATKEUZE EN LEVENSWIJZE

De Beekschaatsenrijder is zeldzaam en bedreigd en de Grote schaatsenrijder blijft algemeen. Waarin verschillen twee zo op elkaar gelijkende en bovendien verwante soorten? De Beekschaatsenrijder komt voor op beken en kanaaltjes met stromend water en is daarbij uitermate honkvast. Vroeg in het voorjaar (soms al in februari) komen de overwinteraars tevoorschijn uit hun schuilplaats-

Tabel 3: Grootteklassen van de getelde populaties van de Beekschaatsenrijder (*Aquarius najas*)

Grootteklasse	1-9 ex. Zeer klein	11-99 ex. Klein	100-999 ex. Middelgroot	+ 1.000 ex. Groot
Aantal waarnemingen	11	4	7	7

In geschikte habitats komen Beekschaatsenrijders in zeer grote dichtheden voor. Hier een gemengde groep van juvenielen van verschillende leeftijd, en één volwassen wijfje in het midden. Bij de juvenielen valt het kortere achterlijf op (foto: M. Van Waerebeke)

sen tussen de boomwortels of onder stenen en trekken over land naar dezelfde beek waar ze het jaar voordien zijn opgegroeid. Er vormen zich onmiddellijk koppels van wijfjes met op hun rug de veel kleinere mannetjes. Soms blijven die 'tandems' maanden bijeen. Beekschaatsenrijders zijn dus min of meer monogaam. De wijfjes, al dan niet met hun mannetje op de rug, trachten een plaats te veroveren in de stroom van het water, daar waar het voedselaanbod van voorbijstromende (half)dode insecten het grootst is. Ze moeten daarbij constant tegen de stroom inroeien om op hun plaats te blijven. Een groepje Beekschaatsenrijders ziet eruit als een 'kudde' die voortdurend ter plaatse lijkt te trappelen. Na enkele weken kunnen de wijfjes zich voortplanten. De eerste nymphen verschijnen vanaf midden juni en na vijf vervellingen zijn ze vanaf augustus volwassen. In die periode kan men nymphen van verschillende stadia samen aantreffen met adulten. Veel schaatsenrijders hebben bij ons een

tweede generatie, maar bij de Beekschaatsenrijder is die in ons klimaat (net?) niet levensvatbaar. De dieren gaan in winterrust vanaf begin november en minder dan 20% van de overwinteraars zal de nieuwe lente halen en zich kunnen voortplanten (Brinkhurst, 1966; Wasscher, 1988 en Murray & Giller, 1990).

De Grote schaatsenrijder komt voor op diverse, meestal grotere stilstaande waters, maar is veel minder aan één bepaald type gebonden. In het voorjaar kan je zowat overal (solitaire) dieren aantreffen, ook op plaatsen waar je veel meer Beekschaatsenrijders zou verwachten. Overwinterende Grote schaatsenrijders zijn steeds gevleugeld en kunnen grotere afstanden overwinnen van het winterverblijf naar de oude of nieuwe voortplantingsplaatsen. Dat is een eerste belangrijk verschil met de Beekschaatsenrijder. De Grote schaatsenrijder slaagt er bij ons ook in om een (partiële) tweede generatie voort te brengen, o.a. omdat ze leven op plaat-

sen met een warmer microklimaat als de Beekschaatsenrijder. De eerste generatie is dan steeds kortvleugelig. Een investering van energie in de ontwikkeling van vleugels en vliegspieren is overbodig, omdat deze generatie zich vooral zo snel mogelijk moet voortplanten. Het voordeel is dat door te 'besparen' op de aanmaak van vleugels en vliegspieren, de ontwikkelingstijd van de nymphen korter wordt. Kortvleugelige exemplaren van deze zomergeneratie kan je bij ons aantreffen van juli tot september. De overwinterende generatie is een gemengde generatie van individuen met een trage ontwikkeling die voortkomen van de vorige overwinteraars en van individuen die afstammen van de zomergeneratie. Tabel 4 geeft een schematisch beeld van de levensloop van onze beide schaatsenrijders.

OVERLEVEN, EEN KWESTIE VAN STRATEGIE

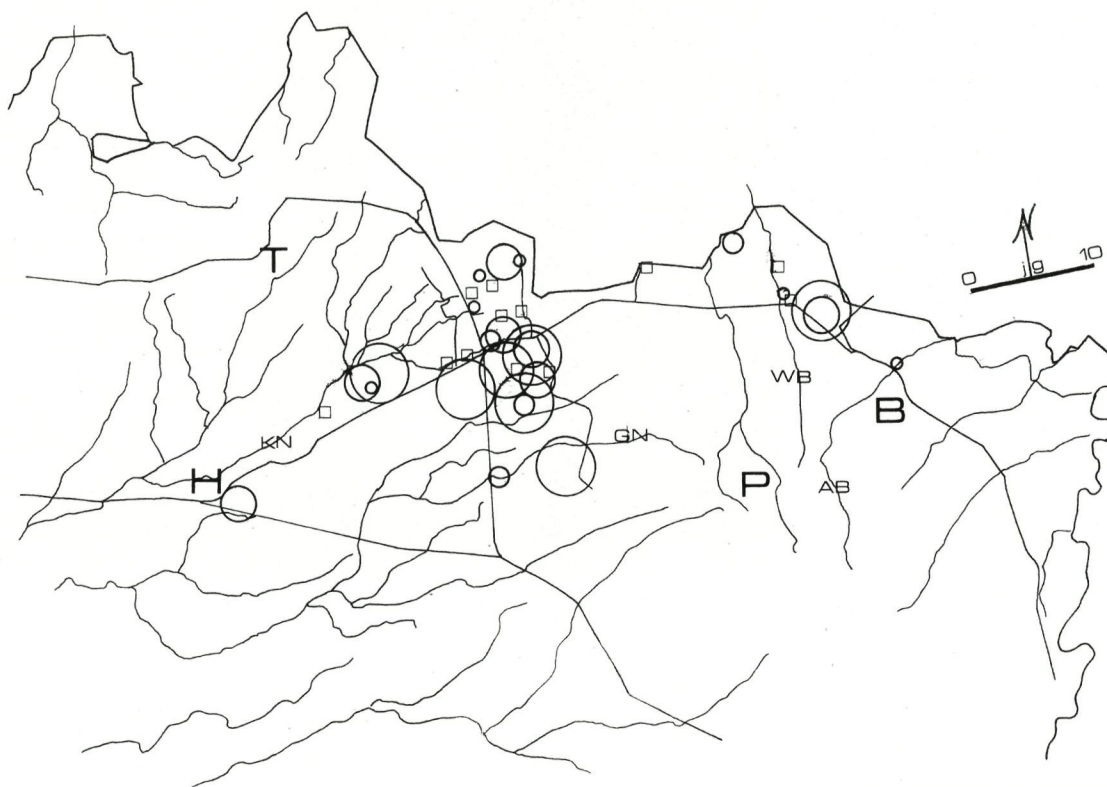
De Beekschaatsenrijder is een 'specialist', met een levenswijze die aangepast is aan een bijzonder milieu. De Grote schaatsenrijder is een veel mobilere 'generalist', die minder gebonden is aan één bepaald milieu. Gelet op het meer algemene voorkomen lijkt de overlevingsstrategie van de Grote schaatsenrijder de meest succesvolle. Toch is dat niet altijd en noodzakelijk zo. De ongeveugelde Beekschaatsenrijder is in zijn voordeel in een verspreid voorkomend en tegelijk stabiel milieu. Als er weinig geschikte voortplantingsplaatsen zijn (isolatie), is ongericht rondvliegen immers weinig efficiënt. Als het voortplantingsbiotoop voldoende zekerheid biedt (stabiliteit), is het aanmaken van vleugels om zich te verplaatsen, niet nodig (Järvinen, 1976 en Järvinen & Vepsäläinen, 1976).

De Beekschaatsenrijder heeft zijn vliegvermogen verloren als een aanpassing aan het leven op beken (Andersen, 1994). Maar door de vernietiging van zijn biotoop zit de immobiele Beekschaatsenrijder nu letterlijk en figuurlijk in de val. De gevleugelde Grote schaatsenrijder daarentegen, die stilstaande waters bewoont die toch al wat minder te lijden hebben onder watervervuiling, kan steeds uitwijken naar andere waters. Ongetwijfeld heeft hij daarbij ook nog kunnen profiteren van de aanleg van de talrijke, al dan niet legale, visvijvers in de laatste decennia (Nieser & Wasscher, 1986). Bovendien blijkt de Grote schaatsenrijder de plaatsen te koloniseren waar de Beekschaatsenrijder verdwenen is. Een voorbeeld van dat laatste zijn de grotere beken in het Netebekken, waaronder de Kleine en de Grote Nete zelf.

Tabel 4: Levensstrategie van de Beekschaatsenrijder (*Aquarius najas*) en de Grote schaatsenrijder (*A. paludum*)

Beekschaatsenrijder	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
Adult												
Ei												
Nymphe												
Adult												
Grote schaatsenrijder	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
Adult (langvl.)												
Ei												
Nymphe												
Adult (langvl.)												
Adult (kortvl.)												
Ei												
Larve												
Adult (langv.)												

Kaart 4. Verspreiding en omvang van de populaties van Beekschaaftenrijders (*Aquarius najas*) in Vlaanderen (1992-1995).

HAALT DE BEEKSCHAATENRIJDER HET JAAR 2000?

Het gaat niet goed met de Beekschaaftenrijder, zoveel is duidelijk. Op de af-takkingsbeek van de Kleine Nete bij de watermolen van Kasterlee kwam in het begin van de jaren 1980 nog een popu-latie van enkele duizenden individuen voor. Tien jaar later was de populatie ge-reduceerd tot een tiental individuen en

momenteel is ze volledig uitgestorven. Hoe de populatie van de Honingloop in enkele jaren tijd is teruggevallen tot een angstwekkend niveau, is beschreven door Gysels (1996).

Is er nog toekomst voor de Beekschaaftenrijder in Vlaanderen of zijn alle in-spanningen op voorhand verloren? In afwachting van een definitief antwoord, willen we wel alvast een aantal positieve en negatieve factoren op een rij zetten.

Legende:

T: Turnhout; H: Herentals; P: Peer; B: Bree; KN: Kleine Nete; GN: Grote Nete; WB: Warmbeek; AB: Abeek
Cirkels: Vindplaatsen met aanduiding van de omvang van de populaties: 4 grootte-klassen: zeer klein (1-9 indiv.); klein (10-99 indiv.); middelgroot (100-999 indiv.); groot (1001-9999 indiv.)
Vierkantjes: Verspreide vindplaatsen

De eerste tekenen van een lichte alge-mene verbetering van de kwaliteit van het oppervlaktewater ten spijt, blijft het habitat van de Beekschaaftenrijder be-dreigd. Er zijn weinig of geen specifieke beschermingsmaatregelen voor water-lopen. Er is wel al een beleidsvisie op-gesteld, maar het is nog wachten op een beleid (Schneiders & Wils, 1995). De Beekschaaftenrijder is niet wat je noemt een 'aajibare' soort, al is het wel een typische soort met een grote moni-torwaarde en zou de bescherming van (het milieu van) de Beekschaaftenrijder bijvoorbeeld ook de IJsvogel, de Kleine modderkruiper en de Bosbeekjuffer ten goede kunnen komen (Wasscher, 1989 en Gysels, 1994). Bescherming en her-stel van het biotoop zijn een noodzaak en een prioriteit, maar helaas is dat nog geen garantie voor het voortbestaan. Het immobilisme van de Beekschaaftenrijder staat namelijk een uitbreiding door herkolonisatie van nieuwe habitats in de weg. Vermits er geen weg terug is, lijkt de Beekschaaftenrijder in Vlaande-ren "van nature" tot uitsterven ge-doemd. Dat blijkt ook: in zijn oorspron-

Beekschaaftenrijders houden zich graag op bij 'duikers'. Bemerkt in het midden links een paartje in copula (foto M. Van Waerebeke)

kelijk biotoop is de Beekschaaatsenrijder zo goed als uitgestorven.

Het goede nieuws is echter dat de soort als laatste toevluchtsoord een nieuw geschikt biotoop heeft gevonden dat wat minder kwetsbaar is voor waterverontreiniging én verdroging. Het uniek hydrologische systeem van Kempische kanalen en wateringen, permanent gevoed door streekvreemd maar kwalitatief goed water, in verbinding met de bestaande natuurlijke beken en waterlopen, is vandaag voor de Beekschaaatsenrijder van levensbelang. Het is moeilijk te kwantificeren, maar wellicht zijn er nergens onder natuurlijke omstandigheden zoveel verbindingen tussen geschikte biotopen als in het gebied waar de Beekschaaatsenrijder vandaag nog voorkomt. In hoeverre de Beekschaaatsenrijder daarbij kan profiteren van de mogelijkheden van passieve migratie, is een interessante maar voorlopig nog onbeantwoorde vraag. In elk geval lijken de meer geïsoleerde populaties van natuurlijke beken ten dode opgeschreven.

GEEN VERHAAL ZONDER MORAAAL

De mens neemt, maar de mens kan gelukkig ook geven. Menselijke activiteiten van uiteenlopende aard zijn toevallig gunstig geweest voor de Grote schaaatsenrijder, hebben bijna geleid tot de uitroeiing van de Beekschaaatsenrijder, maar hebben ook het nieuw biotoop doen ontstaan waarin de Beekschaaatsenrijder kan overleven. Wijst dit de weg naar een "postmodern" natuurbehoud, waarin beschermen, behouden en herstellen maar een eerste stap zijn en het echte werk bestaat uit: creëren van nieuwe natuur, tussenkomen in de concurrentie tussen soorten, zelf de verspreiding van soorten in handen nemen, enz.? Maar laat ons toch niet vergeten dat de maakbaarheid van de natuur niet groter is dan de maakbaarheid van de samenleving.

VERANTWOORDING EN DANKWOORD

Een deel van het onderzoek werd verricht tijdens het opstellen van de Rode Lijst van water- en oppervlaktewantsen, in opdracht van het Instituut voor Natuurbehoud (K93.002). De rest is het resultaat van vrijwilligerswerk. Met dank aan Hans Van Dijk en Luc Mercken voor informatie, documentatie of het nalezen van het manuscript.

Jos Gysels, Ernest Claesstraat 11, 2200 Herentals

Rop Bosmans, Aminor, Afd. Natuur, Copernicuslaan 1 bus 7, 2018 Antwerpen

Kleinere groepen beekschaaatsenrijders vallen in ondiep water vaak op door hun typisch schaduwpatroon (foto M. Van Waerebeke)

Referenties

- Andersen, N., 1994. The evolution of sexual size dimorphism and mating systems in water striders (Hemiptera: Gerridae): a phylogenetic approach. *Ecoscien*, 1(3): 208-214.
- Bosmans, R., 1981. *Oecologische faunistiek en indicatorwaarde van water- en oppervlaktewantsen (Hemiptera: Heteroptera) in Oost- en West-Vlaanderen*. Doctoraatsverhandeling R.U. Gent.
- Bosmans, R., 1985. Distribution, actual state and alary polymorphism of semi-aquatic water bugs (Hemiptera: Gerroidea) in East and West Vlanders. *Bulletin et Annales de la Société royale Belge d'Entomologie*, 121: 213-323.
- Bosmans, R. & Mercken, L., 1991. *Gerris (Aquarius) najas (De Geer) an endangered waterstrider in Flanders*. Colloquium European Invertebrate Survey, Brussels, 9-10 september 1991: 36.
- Bosmans, R., & Mercken, L. (in voorbereiding). *Verspreiding en ecologie van de water- en oppervlaktewantsen van Vlaanderen*.
- Brinkhurst, R., 1966. Population dynamics of *Gerris najas* De Geer (Hemiptera - Heteroptera). *Journal of Animal Ecology*, 35: 13-25. *Beaufortia*, 14 (170): 87-92.
- Gysels, J., 1994. Kempische beeklibellen. *Gomphus*, 4 (10): 109-112.
- Gysels, J., 1996. Het wel en wee van de beekschaaatsenrijder *Gerris najas* van de Honingloop in Olen. *Fitis* (1996) april 1996: 49-52.
- Harada, T. & Numata, H., 1993. Two critical day lengths for the determination of wing forms and the induction of adult diapause in the water strider, *Aquarius paludum*. *Naturwissenschaften*, 80: 430-432.
- Higler, L., 1967. Some notes on the distribution of the waterbug, *Gerris najas* (De Geer 1773) in the Netherlands (Hemiptera-Heteroptera). *Beaufortia*, 170 (14): 87-92.
- Järvinen, O., 1976. Migration, extinction, and alary morphism in water-striders (*Gerris* Fabr.) *Annales Academiae Scientiarum Fennicae*, Series A., IV. Biologica 206.
- Järvinen, O. & Vepsäläinen, K., 1976. Wing dimorphism as an adaptive strategy in water-striders (*Gerris*). *Hereditas*, 84: 61-68.
- Mercken, L., 1989. Verspreiding en ecologie van de water- en oppervlakte wantsen (Hemiptera, Heteroptera) in Vlaanderen. Doctoraatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent.
- Murray, A. & Giller, P., 1990. The life-history of *Aquarius najas* De Geer (Hemiptera: Gerridae) in Southern Ireland. *The Entomologist*, 109(1): 53-64.
- Nieser, N., 1982. De Nederlandse water- en oppervlaktewantsen (Heteroptera: Nephomorpha et Gerromorpha). *Wetenschappelijke Mededelingen KNNV*, 155: 1-78.
- Nieser, N. & Wasscher, M., 1986. The status of the larger waterstrider in the Netherlands (Heteroptera: Gerridae). *Entomologische Berichten*, 46: 68-76.
- Schneiders, A. & Wils, C., 1995. *Een beleidsvisie voor het herstel van waterlooptypen in Vlaanderen*. Rapport UIA, in opdracht van Aminor, afdeling Water.
- Vepsäläinen, K. & Nummelin, M., 1985. Female territoriality in the waterstriders *Gerris najas* and *G. cinereus*. *Ann. Zool. Fennici*, 22: 433-439.
- Wasscher, M., 1988. Enige aantekeningen over het voorkomen, de ecologie en het gedrag van de beekschaaatsenrijder (*Gerris najas*). *Natura*: 166-170.
- Wasscher, M., 1989. De beekschaaatsenrijder, *Gerris najas*, en de bosbeekjuffer, *Calopteryx virgo*, op bosbeken: hun monitorwaarde en het beheer van hun biotoop. In: Ellis, W. (ed.), 1989. *Insektenfauna en Natuurbeheer*. Wetenschappelijke Mededelingen KNNV 192: 65-82.

activiteitenkalender

JANUARI

3

Brugge. Beheerswerken in de Oude Stadswallen van Damme -b- 9 u. of 13 u. ingang reservaat, Dammesteeweg -l- Deplae Rudy -e- 17 u.
Dubbelloof. Beheerswerken in de Kwarekken -b- 9 u. Zuiveringsstation, Marly brug over de Grote Nete, Westerlosestwg, Westerlo -l- Alain Niclot -e- 16 u.

Zuid-Limburg. Beheerswerken in de Kevie -b- 9 u. Natuur Educatief Centrum, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -l- Roger Nijssen -e- 18 u.

4

Aalter. Natuureducatieve wandeling in het Drongengoed -b- 9 u. kruising Westvoordestraat en Drongengoedweg te Knesselare -l- E. Blondia -e- 11.30 u.

Antwerpen-Zuid. Winterwandeling in de Kalmthoutse Heide -b- 8.15 u. station Oude God, Lode Dosfellei te Mortsel of 14 u. café De Landrug, P. Kalmthoutse Heide langs de Putsesteenweg -l- Dré Van Steenvoort -e- 17 u.

Bree. Natuureducatieve winterwandeling in de Itterbeekvallei -b- 9 u. Pollismolen, Molenstraat, Opitter -l- Patrick Hermans -e- 12 u.

Denderland. Wandeling: de mossen van het Osbroek -b- 10 u. info-bord Osbroek, Burg. Blanckaertdreef in Aalst -l- Tolleneer Peter -e- 12 u.

Midden-Limburg. Natuureducatieve tocht langs de grindgaten van de Maas -b- 9 u. P. Fratershuis, Kleine Hemmenweg 2a, Zonhoven -l- Lodewijckx -e- 17 u.

Noord-Limburg. Natuureducatieve voormiddagwandeling -b- 10 u. Bredase dijk 59, Lommel-Kolonie -l- Wellens E. -e- 12.15 u.

Noord-Limburg. Natuureducatieve namiddagwandeling -b- 14 u. einde Koloniestraat, Lommel-Kolonie -l- Wellens E. -e- 16.30 u.

Schelde-Leie. Overlevingsstrategieën van dieren in de winter -b- 14 u. kerk Lozere, Kruishoutem -l- De Waele Karel -e- 17 u.

s'Heerenbosch. Verkoop van voedertafels, vetbollen en nestkasten -b- 14 u. Galerij Salix, Vlassenbroekdorp 86, Vlassenbroek -l- Paul Van Geet -e- 18 u.

Westland. Studie van de watervogels -b- 9.30 u. aan het Vijverhuis, Vijverdreef 2, Zillebeke -l- Claeys Rudy -e- 12 u.

Zuid-Limburg. Natuureducatieve wandeling in de Kevie -b- 14 u. Natuur Educatief Centrum, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -l- Nico Mathias -e- 17 u.

Zwalmvallei. Winterleven langs de schelde -b- 8.30 u. Markt Zottegem -l- Frank De Waele -e- 12.30 u.

10

Dubbelloof. Beheerswerken in de Kwarekken -b- 9 u. Zuiveringsstation, Marly brug over de Grote Nete, Westerlosestwg, Westerlo -l- Alain Niclot -e- 16 u.

Regio Lier. Studie van de ganzen in en om Damme -b- 8.30 u. fiet-senstalling, station, Lier -l- W. Goyvaerts -e- 16 u.

Regio Mechelen. Diavoordracht over de fauna en flora van Brazilië -b- 20 u. lokaal De Dijle, Ontvoeringsplein 2, Mechelen -l- L. Van Dievel -e- 22.30 u.

11

Antwerpen-Zuid. Vogelobservatie rond Bath en de Kreekrak -b- 8.30 u. station Oude God, Lode Dosfellei te Mortsel -l- Luc Van Schoor -e- 17 u.

Brugge. Watervogelobservatie in de Achterhaven van Zeebrugge en op de Oostdam -b- 13.30 u. station Brugge, voor overdekte parking -l- Frank De Scheemaeker -e- 17 u.

Brussel. Diavoordracht rond Extremadura en Sierra de Gredos -b- 15 u. Cultureel Centrum Westrand, Kamerijklaan, Dilbeek -l- G. Mor-nie en J. Vanheeuverswyn -e- 18 u.

Denderland. Studie van de overwinterende vogels langs de Linker-oever van de Schelde -b- 8.30 u. P. "Gedempte Dender", einde Noordlaan, Dendermonde -l- Van Den Berghe Jan -e- 8.30 u.

Gent. Wintervogels rond de Bosseveerhoeve -b- 9.30 u kerk Heus-den, Heusdendorp, Destelbergen. -l- W. Sierens -e- 12.30 u.

Ninove. Knoppen en winterkenmerken van bomen -b- 14.30u. kapel van Bevingen, Bevingenstraat, Neigem -l- G. Rohaert -e- 17u.

Schelde-Leie. Natuurwandeling in Nokere -b- 14 u. kerk Nokere -l- Lieven Kinds -e- 17 u.

s'Heerenbosch. Natuureducatieve winterwandeling -b- 14 u. kerk Vlassenbroek -l- Marc Seghers -e- 17 u.

14

Mandelstreke. Natuureducatieve diavoordracht -b- 20 u. restaurant Chopin, Brugsesteenweg 459, Roeselare -l- Adhémar Lagrou -e- 22.30 u.

Schelde-Leie. Diavoordracht over de natuur in N-O-Polen. -b- 20 u. Stedelijk Centrum, Heurnestraat (bij de kerk), Heurne -l- Jacques Vanheeuverswyn -e- 22.30 u.

16

Noord-Limburg. Diavoordracht over het Coulissenpad te Mol-Sluis in de vier seizoenen -b- 20 u. St. Jozefcollege, P. Bruegheldreef, Lommel -l- Wellens E. -e- 23 u.

17

Antwerpen-Zuid. Diavoordracht over Zwitserland -b- 20 u. boven-zaaltje kasteel Steytelinck, St. Bavostraat te Wilrijk -l- Tuur Wuyts -e- 22.15 u.

Brugge. Studie van de watervogels in de achterhaven van Zeebrugge -b- 9 u. P De Jaegher NV, Brugge -l- Guido Orbie -e- 12.30 u.

Denderland. Watervogeltelling -info- Van Den Berghe Jan 053/77 32 64

Dubbelloof. Beheerswerken in de Kwarekken -b- 9 u. Zuiveringsstation, Marly brug over de Grote Nete, Westerlosestwg, Westerlo -l- Alain Niclot -e- 16 u.

Regio Lier. Vergadering plantenwerkgroep -b- 20 u. Rolwagenstraat 10, Lier -l- N. Van Aerschot -e- 22.30 u.

s' Heerenbosch. Beheerswerken in het reservaat De Wiester-meersch -b- 9 u. Kloosterstraat, Wieze -l- Paul Meert -e- 12.30 u.

18

Antwerpen-Centrum. Ganzentocht naar Nederland -b- 7.30 u. Atheneum, hoek Van Straelenstraat en Rooseveltplein -l- R. Huysmans -e- 17 u.

Bree. Studie van de wintervogels in de Bourgoyen-Ossemeersen -b- 6.30 u. P. voor stadhuis te Bree -l- René Moors -e- 9 u.

Brussel. Ganzen waarnemen rond Damme -b- 9.30 u. Stadhuis Damme -l- Guido Orbie -e- 17 u.

Denderland. Studie van de watervogels -info- Van Den Berghe Jan 053/77.32.64

Dubbelloof. Natuureducatieve winterwandeling -b- 9 u. kerk Wester-lo -l- Jos Van Kerckhoven -e- 12 u.

Gent. Watervogelobservatie op de plassen van Harchies -b- 12.30 u. Schoolmuseum, St.-Pietersplein, Gent -l- Bernard Van Eleghem -e- 19 u.

Krekel-Anzegem. Ransuilen en Bosuilen in het Kluisbos -b- 9 u. De Stringe, Vichte -l- Carlos Van De Ginste 056/77 50 36 -e- 12 u.

Meetjesland. Studie van de ganzen in de Uitkerkse Polder -b- 8.30 u. sporthal, Eeklo, 9 u. bezoekerscentrum, Kuiperscheerweg, Uitkerke -l- M. Boone en E. Gadeyne -e- 11.30 u.

Midden-Limburg. Natuureducatieve wandeling in de Platwijers -b- 9 u. Paalsteen, einde Paalsteenstraat, Hasselt -l- Lodewijckx -e- 12 u.

Netevallei. Natuureducatieve winterwandeling te Gestel -b- 14 u. café Het Schipke, aan de Nete, Bevel -l- Chris Segaert -e- 16.30 u.

Ninove. Natuureducatieve wandeling in de Bourgoyen-Ossemeersen -b- 13 u. Plein Ledeberg, Roosdaal, 13.45 u. Sint-Pietersplein, Gent -l- J. Van Hacht en L. Verschuere.

Noord-Limburg. Observatie van watervogels in de plassen van Noord-Limburg -b- 8.15 u. kruispunt Barrier te Lommel

Oostende. Observatie van wintergasten te Oostende -b- 9 u. P. Vis-serijschool, Mercatorlaan, Oostende -l- Erik Van Loo -e- 12 u.

Schelde-Leie. Vogelobservatie te Semmerzake -b- 9 u. Grenadier-slaan, Scheldebrug kant Semmerzake -l- Franklin De Groot -e- 12 u.

Westkust. Studie van de wintervogels op Roksempuut -b- 14.15 u. P. Sunparks, Kinderlaan, Oostduinkerke -l- Leopold Dewulf -e- 17.15 u.

Westland. Observatie van stootvogels -b- 13.30 u. -info- Luc Deruter 057/44 75 59 -e- 18 u.

Zuid-Limburg. Natuureducatieve dagtocht naar de Schwalm -b- 9 u. P GB Tongeren, Luikersteenweg 1 -l- Albert Dumont -e- 17 u.

21

***Merelbeke-Melle.** Observatie van wintervogels langs de Oostkust -b- 9 u. kerk Merelbeke -l- Guy De Meulemeester -e- 16.45 u.

22

***Brugge.** Diavoordracht over Zimbabwe -b- 20 u. Chalet Retorica, langs Koning Albertlaan, naast Gemeentehuis, St. Michiels -l- Guido Orbie -e- 23 u.

23

Noorderkempen. Ledenavond met maaltijd en diavoorstelling -b- 19 u. zaal De Vlaamse Leeuw, St.-Jansstraat 67, Essen-Wildert -l- Herman Lieckens -e- 24 u.

***Voorkempen.** Diavoordracht over de natuur in Brazilië -b- 20 u. Trapistencafé, Antwerpsesteenweg 487 te Westmalle -l- L. Van Dievel -e- 22.30 u.

24

***Brussel.** Natuureducatieve wandeling in de plantentuin van Meise -b- 14 u. plantentuin Meise, Nieuwelaan 38 -l- Lut Mertens -e- 17 u.

Dubbelloof. Beheerswerken in de Kwarekken -b- 9 u. Zuiveringsstation, Marly brug over de Grote Nete, Westerlosestwg, Westerlo -l- Alain Niclot -e- 16 u.

Ninove. Beheerswerken in de Venebroeken -b- 9 u. veldweg tegenover kruispunt Elisabethlaan-Albertlaan, Ninove -l- G. Rohaert.

Ninove. Ledenfeest -b- 20 u. buurthuis, Pollare.

Voorkempen+Brechtse Heide. Beheerswerken in "De Bonte Klepper" -b- 9.30 u. Oostmalsesteenweg, burg over het kanaal -l- R. Vergaelen -e- 16 u.

***Westland.** Diavoordracht over Schotland -b- 20 u. Jeugdstadion, Leopold III-laan, 8900 Ieper -l- Patrick Verhalle -e- 23 u.

25

***Aalter.** Vogelstudie in Schouwen-Duiveland -b- 7.30 u. kerk Ursel of 7.40 u. watertoren Eeklo -l- Steven de Bruycker -e- 16 u.

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve bustocht naar Goere-Overflakke -b- 7.30 u. station Oude God, Lode Dossellei, Mortsel -l- Rudy Vansevenant -e- 19 u.

Bree. Beheerswerken op de Luysen -b- 9 u. P. De Luysen, Mariahofstraat te Beek-Bree -l- Leo Corstjens -e- 12 u.

***Denderland.** Eenden langs de Schelde en Durme -b- 9 u. kerk Moerzeke-Kastel -l- Jan Van Den Berghe

***Klein-Brabant.** Natuureducatieve bustocht rond ganzen in Schouwen-Duiveland -b- 8 u. Heilig Hartkerk, Boom -l- Jan Van Belle 03/889.17.89. -e- 19 u.

***Mandelstreke.** Natuureducatieve daguitstap naar de Bourgoyen-Ossemeersen en het Leen -b- 8.30 u. P. Roelarta, Meiboomlaan te Roeselare -l- Philippe Deprez -e- 18 u.

***Regio Mechelen.** Observatie van watervogels in Zeeland -b- 8 u. parking station NMBS (naast spoorweg), Hanswijkstraat -l- A. De Weerd -e- 19 u.

***Ninove.** Natuureducatieve wandeling in Haaltert -b- 14.30 u. Dries Terjoden, Haaltert -l- P. Van der Hoeven en L. Vijverman -e- 17 u.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve winterwandeling in "Het Plat" -b- 14 u. Schaapstal, einde Paulusstraat, Lommel -l- Wellens E. -e- 16.30 u.

***Zwalmvallei.** Observatie van ganzen en watervogels langs de Oostkust -b- 7.30 u. Markt Zottegem -l- Frank De Waele -e- 18.30 u.

31

***Aalter.** Diavoordracht over de fauna en flora van Sumatra -b- 20 u. Dienstencentrum Gentbrugge, Braemkasteelstraat 41, Gentbrugge -l- Bernard Van Eleghem -e- 22.30 u.

Dubbelloof. Beheerswerken in de Kwarekken -b- 9 u. Zuiveringsstation, Marly brug over de Grote Nete, Westerlosestwg, Westerlo -l- Alain Niclot -e- 16 u.

s'Heerenbosch. Beheerswerken in de Vlassenbroekse Polder -b- 9 u. kerk Vlassenbroek -l- Paul Van Geet -e- 12.30 u.

FEBRUARI

1

***Aalter.** Natuureducatieve wandeling in het Drongengoedbos -b- 9 u. kruising Westvoordestraat en Drongengoedweg te Knesselare -l- E. Blondia -e- 11.30 u.

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve tocht in de Ekerse Putten en het Ekers Moeras -b- 13.30 u. kerk Ekeren -l- Tjerk Benoit -e- 17 u.

***Antwerpen-Zuid.** Vogelobservatie en -determinatie aan de plas van Hazewinkel -b- 8.15 u. station Oude God, Lode Dossellei te Mortsel -l- Ward Boeykens -e- 12.30 u.

***Brechtse Heide.** Natuureducatieve bustocht naar de ganzen in Zeeland -info- F. De Ruysser 03/311 51 16.

***Brugge.** Observatie van stootvogels in de polders -b- 14 u. P. De Jaegher NV, Havenstraat 9, Brugge -l- Guido Orbie -e- 18 u.

***Brussel.** Natuureducatieve dagtocht rond de avifauna van Zeeland -b- 7.30 u. afrit Zemst-Weerde-Hofstade, brug over E19 -l- E D'Hoore -e- 18 u.

***Denderland.** Natuureducatieve wandeling in het Osbroek -b- 10 u. infobord Osbroek, Burg. Blanckaertdreef te Aalst -l- Antonia Geerts -e- 12 u.

Dubbelloof. Groot Dubbellooffeest met etentje, bezoek Wielewaalvijver en uilentocht -b- 12 u. Parochiecentrum, Boerenkrijglaan 24, Westerlo -l- Hortence Dupont 014/54 54 83.

***Gent.** Natuureducatieve bustocht naar Zeeland rond watervogels en roofvogels -b- 7.30 u. Schoomuseum, St-Pietersplein te Gent -l- K. en M. Van Beirs -e- 19 u.

***Krekel-Anzegem.** Historiek en historische ecologie van het Bassegembos -b- 14.30 u. P. St.-Arnolduspark, Kapellestraat te Tiegem -l- Carlos Van De Ginste -e- 17 u.

***Midden-Limburg.** Vogelobservatie in Zeeland -b- 8 u. Fratershuis, Kleine Hemmenweg 2a te Zonhoven -l- Lodewijkx -e- 19 u.

***Noorderkempen.** Bustocht: observatie van wintervogels in Oud-Beijerland -b- 8 u. kerk O.L. Vrouw, Nieuwstraat te Essen-Centrum -l- Frans Broos -e- 18 u.

***Ninove.** Een dag ganzenstudie aan de kust -b- 7 u. Belleheide, Roosdaal, 7.30 u. Zelfbouwmarkt, Ninove -l- J. Van den Berghe

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve voormiddagwandeling -b- 10 u. Bredase dijk 59, Lommel-Kolonie -l- Wellens E. -e- 12.30 u.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve namiddagwandeling -b- 14 u. einde Koloniestraat, Lommel-Kolonie -l- Wellens E. -e- 16.30 u.

***Schelde-Leie.** Natuureducatieve tocht rond de voorjaarsflora in de Perlinckbeekvallei -b- 14 u. kerk Zegelsem -l- Karel De Waele -e- 17.30 u.

***Westland.** Studie en observatie van watervogels -b- 9.30 u. Vijverhuis, Vijverdreef 2 te Zillebeke -l- Patrick Snick -e- 12 u.

***Zuid-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Kevie -b- 14 u. Natuur Educatief Centrum, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -l- Nico Mathias -e- 17 u.

6

***Denderland.** Dia-avond rond de natuur van Israël -b- 20 u. zaal 't Capucintje, Capucienelaan 99, Aalst -l- Jan Van Den Berghe -e- 22.30 u.

***Meetjesland.** Diavoordracht over de fauna en flora van Ierland -b- 20.15 u. NCMV, Lijnendraaiersstraat, Eeklo -l- C. Bruggeman en C. Van De Keere -e- 22.30 u.

***Noord-Limburg.** Diavoordracht "Onze Ganzen" -b- 20 u. G.G. Het Poorthuis Zuidervest 2a, Peer -l- Wellens E. -e- 22.30 u.

***Schelde-Leie.** Diavoordracht rond "Engelse Tuinen" -b- 20 u. zaaltje tegenover Bostmolen, Machelgemstraat 60, Munkzwalm -l- Paul Geeroms -e- 22.30 u.

***s'Heerenbosch.** Filmavond rond de walvistrek in Bahia-California -b- 19.30 u. zaal Belgica, Dendermonde -l- Fons Moens -e- 22 u.

7

***Antwerpen-Zuid.** Mossenexcursie in 't Schildehof -b- 9 u. station Oude God, Lode Dossellei te Mortsel -l- Francois Van Uffelen -e- 12 u.

***Brussel.** Natuureducatieve tocht rond de wintervogels in het Broek van Blaasveld -b- 9 u. kerk Blaasveld -l- J.P. Verduystert -e- 12 u.

Dubbelloof. Beheerswerken in de Kwarekken -b- 9 u. Zuiveringsstation, Marly brug over de Grote Nete, Westerlosestwg, Westerlo -l- Alain Niclot -e- 16 u.

***Gent.** Natuureducatieve tocht rond de wintervogels in de Gentbrugse Meersen -b- 9.30 u. kerk Gentbrugge-centrum -l- Harald Evrard -e- 12.30 u.

Klein-Brabant. Beheerswerken: knotten -b- 9 u. Pandgatheide 2, 2890 St.-Amands -l- Joost Reyniers -e- 17 u.

***Regio Lier.** Natuureducatieve wandeling door het gebied bedreigd door de Ijzeren Rijn en naar het Mushaagbos -b- 14 u. -l- W. Goyvaerts en P. Selderslaghs.

Zuid-Limburg. Beheerswerken in de Kevie -b- 9 u. Natuur Educatief Centrum, Oude Blaarstraat 7, Tongeren -l- Roger Nijssen -e- 18 u.

8

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve winterwandeling in de Maasvallei -b- 8 u. marktplein Eksel -l- Wellens E. -e- 13.30 u.

***Regio Mechelen.** Natuureducatieve wandeling langs het kanaal van Willebroek en omgeving -b- 9 u. parking (naast spoorweg) station NMBS, Mechelen -l- J. Kiebooms -e- 12 u.

***Ninove.** Bosbouw in het Neigembos -b- 14.30 u. kapel van Bevingen, Bevingenstraat, Neigem -l- J. Cox -e- 17 u.

***Oostende.** Observatie van overwinterende watervogels op de Rok-

semput -b- 10 u. ingang Roksemput, Haspeslaghstraat, Roksem -l- Jurgen Va. Praet -e- 12.30 u.

***Schelde-Leie.** Observatie van overwinterende vogels in de Scheldemeersen -b- 14 u. Walburgakerk te Oudenaarde -l- Willy Aelvoet -e- 17 u.

12

***Oostende.** Diavoordracht over de natuur in Cyprus -b- 20 u. "Den Anklap", Leffingestraat 85, Oostende -l- Marc Boone -e- 23 u.

13

Mandelstreke. Natuurquiz -b- 20 u. restaurant Chopin, Brugsesteenweg 459, Roeselare -l- Freddy Van Eeckhoutte -e- 23 u.

***Regio Lier.** Natuureducatieve uilenwandeling in de Averegeten -b- 19.30 u. kerk, Hallaar -l- K. Van Rompaey -e- 23 u.

Ninove. Uileninventarisatie in Haaltert -b- 20 u. Café Welkom, Dorp 2, Denderhoutem -l- A. Neuckermans.

***Noord-Limburg.** Diavoordracht over de natuur en cultuur in Polen -b- 20 u. zaal De Peel, Norbertinessenlaan 7, Neerpelt -l- Wellens E. -e- 22.30 u.

14

***Aalter.** Bosuilenwandeling in het Drongengoedbos -b- 20 u. Het Jagershof, Drongengoedweg 11, Ursel -l- St. De Bruycker -e- 22 u.

***Bree.** Dia-avond over de natuur en het landschap in Polen -b- 20 u. auditorium bibliotheek van Bree -l- Patrick Hermans -e- 23 u.

***Denderland.** Studie van de watervogels -info- Jan Van Den Berghe 053/77 32 64

Denderland. Beheerswerken in de Wellemeersen -b- 8.30 u. ingang reservaat, Berkenlaan, Aalst -l- Bruno De Bruyn -e- 16 u.

Dubbelloof. Beheerswerken in de Kwarekken -b- 9u. Zuiveringsstation, Marly brug over de Grote Nete, Westerlosestwg, Westerlo -l- Alain Niclot -e- 16 u.

Regio Mechelen. Ledenavond met info over Nederlandse landschappen en natuurgebieden -b- 20 u. zaal Posthoorn, Brusselse Steenweg, Mechelen.

***Noord-Limburg.** Studie en observatie van de watervogels in de plassen van Noord-Limburg -b- 8 u. kruispunt Lommel-Barrier -l- Wellens E.

***Schelde-Leie.** Diavoordracht over de natuur en cultuur in Peru -b- 20 u. Stedelijk Centrum, Heurnestraat, Heurne -l- Gerard Mornie -e- 22.30 u.

Voorkempen. Beheerswerken in het reservaat De Kooldries -b- 9.30 u. Chalet, Paepenstraatje, Brecht -l- H. Frijters -e- 16 u.

***Westland.** Theoriecursus uilen -b- 20 u. Jeugdstation Leopold III-laan, Ieper -l- Aurel Vande Walle -e- 23 u.

15

***Antwerpen-Zuid.** Natuureducatieve bustocht naar Schouwen-Duiveland -b- 8 u. station Oude God, Lode Dosfellei te Mortsel -l- Luc Van Schoor -e- 19 u.

***Brugge.** Studie en observatie van watervogels in de Zeebrugse achterhaven -b- 9 u. P. De Jaegher NV, Havenstraat 9, Brugge -l- Guido Orbie -e- 12.30 u.

***Dubbelloof.** Natuureducatieve winterwandeling -b- 9u kerk Westerlo -l- Jos Van Kerckhoven -e- 12u.

***Krekel-Anzegem.** Natuureducatieve landschapswandeling in de Scheldemeersen -info- Philippe Debaene 056/77 88 88.

***Land van Waas-Zuid.** Natuureducatieve bustocht rond overwinterende vogels aan de Zeeuwse eilanden -b- 8 u. zwembad St.-Niklaas, rond punt, Parklaan -l- G Keereman -e- 17 u.

***Midden-Limburg.** Natuureducatieve wandeling in de Platwijers -b- 9 u. de Paalsteen, einde van de Paalsteenstraat, Hasselt -l- Lodewijckx -e- 12 u.

***Netevallei.** Natuureducatieve landschapswandeling in de vallei van de Grote Nete -b- 13.30 u. Pallieterhoeve, Booischot -l- Chris Segaert -e- 17 u.

***Ninove.** Natuureducatieve winterwandeling rond de Dender -b- 14.30 u. parking, sporthal, Ninove -l- C. Decorte en T. Van Vaerenbergh -e- 17 u.

***Noord-Limburg.** Natuureducatieve dagtocht naar Goeree-Overflakke -info- A. Mertens 011/64.94.00.

***Rupelstreek.** Natuureducatieve wandeling in het Blaasveld Broek -b- 14 u. P. Broekstraat, Blaasveld te Willebroek -l- Julien Moens -e- 17 u.

***Voorkempen.** Herkennen van bommen aan de knoppen -b- 13.30u. P. park De Renesse, Lierselei, Oostmalle -l- Agnes Ligtfoot -e- 16.30u.

***Westkust.** Observatie van wintervogels rond het Veerse Meer -b- 7.40 u. P. Sunparks, Kinderlaan te Oostduinkerke -l- René Billiau -e- 17 u.

***Zuid-Limburg.** Natuureducatieve dagtocht naar Zeeland -b- 7 u. GB Tongeren, Luikersteenweg 1 -l- Martin Ketelslegers -e- 19.15 u.

20

***Brechtse Heide.** Diavoordracht over de natuur in Costa Rica -b- 20 u. Trappistencafé, Antwerpsestwg. 487 te Westmalle -l- J. Van Heuverswyn -e- 22.30 u.

Ninove. Uileninventarisatie in Ninove -b- 20 u. sporthal, Schuitstraat, Pollare -l- R. De Dyn.

21

***Antwerpen-Zuid.** Landschapswandeling in de Bourgoyen-Ossemeersen -b- 14 u. molen Drongen -l- Hugo Waterschoot -e- 17 u.

***Meetjesland.** Bezoek aan het schoolmuseum Michel Thiery -b- 13.30 u. sporthal, Pussemierstraat, Eeklo, 14.15 u. St.-Pietersplein, Gent -l- M. Boone en E. Gadeyne -e- 17 u.

***Ninove.** Landschapswandeling in St.-Kwintens-Lennik en omgeving Bree-Eik -b- 14.30 u. parking, voetbalplein, kruispunt Van Der Steen en F. Luyckxstraat, St.-Kwintens-Lennik -l- K. De Jonge en K. Saye -e- 17 u.

***Noorderkempen.** Observatie van overwinterende vogels op de Markiezaat-de Molenplaat -b- 8 u. kerk O.L. Vrouw, Nieuwstraat, Essen-Centrum -l- Frans Broos -e- 12 u.

Zemst. Ledenavond -b- 20 u. Parochiecentrum, Kloosleistraat, Zemst -l- J. Peeters

22

***Antwerpen-Centrum.** Natuureducatieve uitstap naar de Kreekraksluizen en omgeving -b- 9 u. kruispunt Stabroeksesteenweg en Kapelse Steenweg -l- L. Vergaelen -e- 17 u.

***Brussel.** Natuureducatieve wandeling in het park van Tervuren -b- 14 u. P. terminus tram 44, Leuvensesteenweg, Tervuren -l- L. Mertens -e- 17 u.

Bree. Beheerswerken op de Luysen -b- 9 u. P. De Luysen, Mariahofstraat te Beek-Bree -l- Leo Corstjens -e- 12 u.

***Dubbelloof.** Natuureducatieve winterkoningwandeling -b- 9 u. Kerk Westerlo -l- Jos Van Kerckhoven -e- 12 u.

***Gent.** Prille lentewandeling rond de Bosseveerhoeve -b- 9.30 u. kerk Heusden, Heusdendorp -l- W. Sierens -e- 12.30 u.

***Mandelstreke.** Natuureducatieve bustocht naar het Veerse Meer -b- 6.45 u. P. Roularta, Meiboomlaan, Roeselare -l- Piet Desmet -e- 19.30 u.

***s'Heerenbosch.** Observatie van vogels in De Maatjes te Kalmthout -b- 12.30 u. station Buggenhout -l- Joris Pinseel -e- 17 u.

***Westkust.** Natuureducatieve strandwandeling -b- 14 u. Leopold I -Monument, Zeedijk, De Panne -l- René Billiau -e- 17 u.

23

***Brugge.** Natuureducatieve tocht rond overwinterende vogels in Schouwen-Duiveland -b- 7.30 u. station Brugge, voor overdekte parking -l- Guido Orbie -e- 19 u.

26

***Brugge.** Diavoordracht over de natuur in al zijn facetten -b- 20 u. Chalet Rethorica, langs Albert I-laan, naast het Gemeentehuis van St. Michiels -l- Guido Orbie -e- 23 u.

28

***Antwerpen-Zuid.** Diavoordracht over het Groot Schietveld -b- 20 u. bovenzaaltje, kasteel Steytelinck, St. Bavostraat te Wilrijk -l- Tuur Wuyts -e- 22.30 u.

***Gent.** Diavoordracht over amfibien en reptielen -b- 20 u. Diensten-centrum Gentbrugge, Braemkasteelstraat 41 -l- Ruben Walleyne -e- 22.30 u.

***Regio Lier.** Natuureducatieve Sneeuwklodjeswandeling naar de vallei van de Itterbeek -b- 14 u. parking, feestzaal De Mol, Aarschotsesteenweg 5, Lier -l- L. Cuveliers -e- 17 u.

***Schelde-Leie.** Uilentocht in de Spitaelsbossen -b- 16.30 u. café 't Stokertje, hoek Waregemseweg en Poortstraat te Wortegem -l- Norbert Desmet -e- 19.30 u.

***Westland.** Uilentocht -b- 20 u. voorzijde station van Ieper -l- Aurel Vandewalle -e- 23 u.

31

Dubbelloof. Beheerswerken in de Kwarekken -b- 9u. Zuiveringsstation, Marly brug over de Grote Nete, Westerlosestwg, Westerlo -l- Alain Niclot -e- 16 u.

CURSUSAANBOD

Het cursusaanbod wordt georganiseerd door NME De Wielewaal en staat onder begeleiding van cursusleiders van NME De Wielewaal.

THUISCOMPOSTEREN

Zwalmvallei

Cursus "Thuiscomposter"en

Waar en wanneer:

-Café Braems, Stationsplein in Zottegem op 30 januari van 20 tot 22.30 u.

-Containerpark Zottegem op 1 februari van 9 tot 12.30 u. en op 7 februari van 9 tot 11 u.

Leiding en info: Rouckhout Patrick: 09/350 57 57.

VOGELS

Zuid-Limburg

Cursus "Uilen"

Waar en wanneer:

-Lokaal "Derby Girls", einde Dreef in Nerem op 23 januari van 20 tot 23u.

-Natuur Educatief Centrum De Kevie, Oude Blaarstraat 7 in Tongeren op 6 februari van 20 tot 23 u.

Leiding en info: David Nijssen: 012/23 53 60.

Dubbelloof

Cursus "Uilen"

Waar en wanneer:

Theorie: Hoveniershuis, Westerlo op 13 en 20 februari van 20 tot 22.30 u.

Praktijk: Kerk Westerlo op 27 februari

Leiding en info: Hortense Dupont: 014/54 54 83.

Merelbeke-Melle

Cursus "Roofvogels"

Waar en wanneer:

Cultureel Centrum, Brandegems Ham 5, Merelbeke

Op 6, 13 en 20 februari, telkens van 20 tot 22.30 u.

Leiding en info: Guy De Meulemeester: 09/230 46 46.

Fruitstreek

Cursus "Vogels voor beginners"

Waar en wanneer:

Theorie: Bezoekerscentrum Provinciaal domein Nieuwenhoven in St.-Truiden

Op zondag 22 februari en 1, 8 en 22 maart, telkens van 9.20 u. tot 12 u.

Locaties en tijdstip praktijklessen zijn nog niet gekend.

Prijs: 1000 F voor de ganse cursus

Leiding en info: Erik Lenaerts: 011/31 55 46.

Klein-Brabant

Cursus "vogels herkennen"

Wanneer en waar:

Theorie: Milieu-Educatief Centrum "Hof van Coolhem", Coolhemstraat 64, Puurs-Kalfort

Op 10/02, 17/03, 07/04, 05/05 en 19/05, telkens van 19.30 tot 22 u.

Praktijk: Voormiddagexcursies op 15/02, 21/03, 12/04, 10/05 en 31/05.

Locaties en tijdstip zijn nog niet gekend

Leiding en info: Chris Coeckelbergh: 03/899 23 56.

PLANTEN

Antwerpen-Zuid

Cursus: "Korstmossen"

Waar: Infolokaal De IJsvogel van Fort 7, Legerstraat 40 in Wilrijk

Wanneer: Op vrijdag 13 en 20 februari of op zaterdag 14 en 21 februari, telkens van 9 tot 12 u.

Leiding en Info: Hubert De Meulder: 03/830 13 87.

Gent

Cursus: "planten"

Waar: De Elzenhoeve, Antoon Catriestraat 183 te Drongen

LIKONA, in samenwerking met NME De Wielewaal

"Basiscursus Vogels"

Waar en wanneer:

Theorie: Het Groene Huis, domein Bokrijk

Op 29 januari, 5, 12 en 26 februari, 5 en 12 maart, telkens van 19.30 tot 22.30 u.

Praktijk:

- Watervogeltelling op 14 februari van 8 tot 15 u., kerk van Neerharen

- Bezoek Bosmuseum Gerhagen op 19 maart om 14u., P bosmuseum

- Vogelwandeling op 28 maart om 6 u., P Nieuwenhoven

- Territoriumkartering op 25 april om 8 u., middelste parking Mechelse Heide

- Vogelwandeling op 2 mei om 5.30 u., kerk van Meeuwen

- Vogelwandeling op 6 juni om 21.30 u., parking Vallei van de Ziepbeek

- Bezoek Natuurcentrum Opglabbeek op 13 juni om 14 u.

- Ringen in het Wik op 16 augustus om 6 u. aan het LISEC

- Trektelling op 3 oktober om 7 u., kerk Schulen

- Slotbijeenkomst met uitreiking certificaten op 8 oktober om 19.30 u. in het Groene Huis

Leiding en info: Sylveer Bloemen: 011/52 32 77.

of Romain Ruymen: 011/32 19 43.

Wanneer: Op 17/01, 24/01, 14/02, 21/02, 14/03 en 21/03, telkens van 14.30 tot 17.30 u.

In April en Mei vinden er telkens ook nog eens twee lessen plaats. De data zijn echter nog niet gekend.

Prijs: 1000 F voor de ganse cursus.

Leiding en info: Eric Van Renterghem: 09/230 82 68.

Denderland

Cursus: "Bomen kennen en herkennen"

Waar en wanneer

Theorie: 't Capucientje, Capucienelaan 99 te Aalst op 13 februari om 20 u.

Praktijk: Stadspark Aalst om 14 u.

Leiding en info: Peter Tolleneer: 053/79.03.60.

BIOLOGISCH TUINIEREN

Regio Mechelen

Cursus biologisch tuinieren

Waar en wanneer:

Theorie: Lokaal Bieswater, Mechelbaan, Putte op 26 februari en 5 maart van 20 tot 22.30 u.

Praktijk: parking lokaal Bieswater op 14 maart van 9 tot 12.30 u.

Leiding: D. Serneels.

Info: L. Verschore: 015/75 46 34.

PARC NATUREL DES VOLCANS D'Auvergne

- Vakantie voor gezinnen en verenigingen in opgeknapt hoeve bij Vlaams natuurminnend gezin.
- Heuvels en bergen, bossen en weiden, meren en rivieren met hun specifieke flora en fauna. Unieke wandel- en fietswegen.
- Dichtbij water- en wintersport.
- Ruim cultureel aanbod.
- Documentatie is aanwezig.

Tel. 00/33/471 78 66 (Desmet)

DE FIRMA DUPONT STEUNT DE WIELEWAAL

Op 23 november organiseerde de firma Dupont een milieudag. De Wielewaal Regio Mechelen gidste tijdens deze dag zowat honderd belangstellenden in het reservaat Den Battelaer. De deelnemers kregen uitgebreide informatie over het beheer van dit belangrijke vloeibeemdengebied. 's Middags ontving de Wielewaalafdeling een cheque van honderdduizend frank als ondersteuning van de belangrijke beheerswerken, die nog moeten uitgevoerd worden. In zijn dankwoord beklemde de voorzitter van Wielewaal Regio Mechelen het belang van sponsoring voor het natuurbewoud. De Firma Dupont speelt hierbij in het Mechelse een vooraanstaande rol.

BROCHURE IN DE MIDDENBLADZIJDEN

Afdelingen, die van de middenbladzijden in Wielewaal willen gebruik maken voor een plaatselijke folder, dienen met enkele richtlijnen rekening te houden.

De teksten dienen twee maand vóór de publicatie verzonden te worden naar R. Willockx, Sparrenstraat 23, 2811 Hombeek.

In elke folder dient het volgende vermeld te worden:

- algemene situering van het reservaat
- natuurhistorische gegevens (flora en fauna)
- toekomstperspectieven en beheer
- indien toegankelijk: plan van een wandelweg ofwel van een wandeling in de omgeving
- de contactadressen
- de sponsor indien er een is

Indien meer dan acht kleurillustraties afgebeeld moeten worden, zullen de extra foto's aan de afdeling bijkomend aangerekend worden.

De lay-out gebeurt op het secretariaat van De Wielewaal. Zo nodig zal de tekst aangepast worden. Voorafgaandelijk overleg over de folder is natuurlijk mogelijk.

DE NATIONALE WIELEWAALREIZEN IN 1998

We brengen een stand van zaken op datum van 1 december '97 en geven per reis enkele vooruitzichten. Voor de basisinformatie verwijzen we naar het septembernummer van Wielewaal '97 (blz. 167 tot 169). Meer informatie kan ingewonnen worden bij de respectievelijke reisorganisatoren of op het Wielewaalsecretariaat te Turnhout, tel. 014/41 22 52. We hopen vooral dat onze reizen doorgang kunnen vinden of anderszins deze Wielewaaltraditie verloren te gaan.

- 1) De India-reis o.l.v. Michel Decler van 15/2 tot 5/3/'98 zal waarschijnlijk niet doorgaan bij gebrek aan inschrijvingen.
- 2) Voor de reis naar Zuid-Afrika van 4 tot 17/4/'98 zijn er reeds 12 ingeschrevenen. Er kunnen nog max. negen personen mee. Inschrijven kan nog tot 31/1/'98 door storting van 10 000 F op rek. nr. 096-2218081-03 van De Wielewaal.

3) Voor de reis naar Mallorca van 8 tot 15/5/'98 zijn er momenteel 25 ingeschrevenen. Er kunnen maximaal 40 personen mee.

Inschrijven kan nog tot 31/1/'98 door storting van 9 450 F op rek. nr. 096-2218081-03 van De Wielewaal.

4) Voor Cornwall en Devon van 17 tot 23/5/'98 zijn er 8 ingeschrevenen. Wie nog interesse heeft voor deze reis moet dringend inschrijven en zeker voor 31/1/'98, zoniet zal deze reis geen doorgang kunnen vinden. 30 deelnemers zijn noodzakelijk om de reis door te laten gaan. Inschrijven kan nog door storting van 7 000 F op rek. nr. 096-2218081-03 van De Wielewaal.

5) Voor Schotland van 4 tot 12/7/'98 zijn er 19 ingeschrevenen. Inschrijven kan nog tot 31/1/'98 door storting van 10 000 F op rek. nr. 096-2218081-03 van De Wielewaal.

Deze reis kan maar met zekerheid doorgaan indien 30 deelnemers bereikt wordt.

6) Voor Zuid-Afrika van 3 tot 16/8/'98 zijn er 17 ingeschrevenen. Wie nog wenst deel te nemen zal zich moeten reppen, want de reis is volzet bij 21 deelnemers.

Het reisprogramma wijkt wel af van hetgeen in De Wielewaal gepubliceerd was. De reis is ook wat duurder. Meer inlichtingen bij Club Exotica (tel. 03/755 47 48). Inschrijven door storting van 10 000 F op rek. nr. 096-2218081-03 van de Wielewaal.

7) De najaarsreis van Ro-Travel naar West-Polen van 17 tot 25/10/'98 telt momenteel 5 ingeschrevenen. 35 personen zijn nodig om de reis door te laten gaan.

Inschrijven kan nog tot 31/3/'98 door storting van 8 900 F voor-schot op rek. nr. 096-2218081-03 van De Wielewaal.

IN MEMORIAM FRANKY BONNE

Op 13 september jongstleden namen de ouders, zus, familieleden en talrijke vrienden voor de laatste maal afscheid van Franky.

In natuurkringen was hij alom bekend als iemand die uitzonderlijk sterk begeistert was door de natuur. Ondanks het feit dat hij slechts 26 lentes jong was, beschikte hij reeds over een uitzonderlijke kennis. Een kennis die hij ook met veel plezier en groot enthousiasme doorgaf.

Voor jongeren hingen aan zijn lippen wanneer hij bijvoorbeeld in geuren en kleuren en met twinkende oogjes zijn oog-in-oog ontmoeting met de Das uit de doeken deed. Ook reptielen, na de zoogdieren zijn tweede grote liefde, intrigeerden hem uitermate en hij kon uren spenderen aan het meten en optekenen van de typische koptekening van slangen.

Franky heeft ook een tijdje professioneel gewerkt bij de Wielewaal. Het schitterende Wielewaal-dossier "Natuur eenvoudig" is van zijn hand.

Binnen de Wielewaal, JNM, de Stekkertjes (een jongeren natuurvereniging uit Beernem die hij zelf oprichtte), Natuurreservaten afdeling Beernem, de Kerkuilenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep liet hij vele dierbare vrienden achter.

We zullen Franky missen!

WIELEWAAL SCHELDE-LEIE DOET IN HET PAASVERLOF 1998 DE NATIONALE WIELEWAALREIS NAAR ALMERIA OVER

Van 7 tot 14 april 1998 doet Wielewaal Schelde-Leie onder leiding van Dirk Raes en Krystyna Twardus het Parque Natural Cabo de Gata-Nijar, Las Amoladeras en El Desierto de Tabernas aan.

Deze achtdaagse vliegtuigreis kost 24.950 F per persoon, op basis van 2-persoonskamer, incl. H/T vlucht, excursies, vol pension).

Inschrijven via Wielewaalafdeling Schelde-Leie door storting van 5.000 F voorschot op rek. 891-2540092-60 van Wielewaal Schelde-Leie, B.P. Ceuterickstraat 18, 9890 Asper.

Op aanvraag wordt het dagprogramma toegezonden. Er worden minstens nog 6 mede-reizigers gezocht in andere afdelingen. Meer inlichtingen bij Jacques Vanheeuverswyn, tel. 09/384 43 82.

WIELEWAAL SCHELDE-LEIE RICHT IN: GROTE NATUUR- EN CULTURREIS DOORHEEN POLEN

Van zondag 12 juli t.e.m. maandag 27 juli 1998 richt Wielewaal Schelde-Leie o.l.v. Dirk Raes en Krystyna Twardus een busreis in naar het Noordoosten van Polen.

Deze 16-daagse, alles inclusief natuurreis kost 30.000 F per persoon.

Inschrijven via Wielewaalafdeling Schelde-Leie door storting van 7.500 F voorschot op rek. 891-2540092-60 van Wielewaal Schelde-Leie, B.P. Ceuterickstraat 18, 9890 Asper.

Op aanvraag wordt het dagprogramma toegezonden. Er kunnen zeker nog een 20-tal medereizigers mee uit andere Wielewaalafdelingen.

Meer inlichtingen bij Jacques Vanheeuverswyn, tel. 09/384 43 82.

BEHAAG... NATUURLIJK SCOORT OPNIEUW!

Zaterdag 22 november, tijdens de Dag van de Natuur, werd de vierde campagne, Behaag... Natuurlijk van de Wielewaalafdelingen Antwerpen-Zuid, Klein-Brabant, Rupelstreek en het Vaartland afgesloten.

Tijdens de actie werden 65159 streekeigen haagplanten (2730 plantpakketten) en 387 knotwilgpakketten verkocht. Een behoorlijk resultaat, al is er wel een terugval tegenover 1996, toen werden immers meer dan 80.000 planten verkocht.

Topper qua verkoop was opnieuw de haagbeukenhaag (1205 pakketten), gevolgd door de bloesem- en bessenhaag (582 pakketten), de geschoren doornloze haag (310 pakketten), het vogelbosje (250 pakketten), de houtkant (155 pakketten), de doornhaag (150 pakketten) en de natte gronden houtkant (77 pakketten).

De gemeente Rumst haalde de topscore qua verkoop met 279 pakketten en 134 knotwilgpoten, een opmerkelijk resultaat. In Rumst liep de actie immers reeds voor de vierde keer op rij. Eveneens opmerkelijk waren de resultaten in Edegem (269 pakketten en 41 knotwilgpoten) en Hove (255 pakketten en 63 knotwilgpoten), twee gemeenten aan de zuidrand van Antwerpen. De Klein-Brabantse gemeenten Bornem (265 pakketten en 26 knotwilgpoten) en Puurs (262 pakketten en 21 knotwilgpoten) en de Rupelgemeente Schelle (198 pakketten en 28 knotwilgen) haalden zelfs een beter resultaat dan in 1996.

Traditioneel draait de actie Behaag... Natuurlijk op een prima samenwerking tussen de vier regionale afdelingen van Natuurvereniging de Wielewaal vzw, actieve leden uit de gemeentelijke MINA-raden en medewerkers van de gemeentelijke milieudiensten.

Belangrijk voor het succes van de actie is eveneens een doorgetrokken info-campagne vooraf, met artikels in de gemeentelijke info-krantjes, huis aan huisinfo-folders, affiches en artikels in regionale pers.

Met de campagne Behaag... Natuurlijk zorgt Natuurvereniging de Wielewaal vzw voor een natuurbeleid met iastbare resultaten in de gemeenten. Tevens is de actie een ideaal middel om het natuurbehoud volop in de schijnwerpers te plaatsen en het draagvlak voor het natuurbehoud te vergroten.

Momenteel wordt reeds volop gewerkt aan de actie Behaag... Natuurlijk 1998. De Wielewaalwerkgroep Behaag... Natuurlijk wil er immers beslist mee doorgaan. Ondertussen is er reeds heel wat belangstelling vanuit enkele buurgemeenten om aan te sluiten bij de actie Behaag... Natuurlijk 1998.

Meer info over de campagne Behaag... Natuurlijk, bij Erik De Keersmaecker, tel. 03/887 13 72 of Luc en Ria Smets, tel. 03/887 18 79.

NIEUW SUCCES VOOR HET SLECHTVALKENPROJECT VAN HET FIR

De geboorte van een Slechtvalk in de nestkast tegen de koeltoren van de Kerncentrale in Doel was ongetwijfeld één van de meest ornithologische gebeurtenissen van 1996. In 1997 werd het project opnieuw bekroond met een broedgeval in Doel (1 jong) en een nieuw broedgeval in het Waalse Seraing (3 jongen). Voor Wallonië was dit metéén het eerste broedgeval van de Slechtvalk sinds eind de jaren zestig.

Dat het initiatief van het FIR (Fonds voor de Instandhouding van de Roofvogels) om nestkasten te plaatsen tegen de schouwen en koeltorens van de Electrabelcentrales een succes wordt, bewijst de aanwezigheid van Slechtvalken in de nestkasten van Doel, Seraing, Genk-Langerlo, Gent-Rodenhuize, Drogenbos en Les Awirs.

Ondertussen werd het plaatsen van nestkasten voorlopig afgesloten met het ophangen van een nestkast tegen de schouw van de centrale van Schelle door medewerkers van het FIR en Wielewaal Rupelstreek.

Eveneens in het kader van het slechtvalkenproject werd door Wielewaal regio Lier een nestkast geplaatst tegen de toren van de Sint-Gummaruskerk te Lier.

Dat de Slechtvalk in de Lage Landen aan een stevige comeback bezig is, bewijst eveneens het succes van het Slechtvalkenproject van de Werkgroep Slechtvalk Nederland (WSN).

In samenwerking met de Nederlandse electriciteitsbedrijven werden sinds 1993 acht nestkasten opgehangen. Broedgevalen waren er in 1997 in Maasbracht met 4 jongen, Geleen met 3 jongen en Nijmegen met 2 jongen.

De vooruitzichten lijken dus prima, vooral omdat de Slechtvalk het ook in de buurlanden Frankrijk en Duitsland bijzonder goed doet.

Meer info over het slechtvalkenproject van het FIR: Guy Robbrecht, tel. 052/30 10 36 of Erik De Keersmaecker, tel. 03/887 13 72.

TE HUUR

Woning in de Provence, op 15 km van de Camargue.

Zeer comfortabele woning voor 8 personen, rustig gelegen op terrein van 3.000 m². Vlakbij ruime wandelmogelijkheden. Zeer interessant voor vogelwaarnemingen, o.a. Bijeneter, Scharrelaar, Hop, Kuifkoekoek, uilen...

Meer informatie op aanvraag. Frans Vorsselmans, tel/fax 03/666 71 76).

Voor u gesprokkeld

SAMENSTELLING: WALTER BELIS

Bronnen: *Ornithos*, 2, '97 en *Birding World* 10 (4), *Le Héron* 30 (1), *La Garcilla*, 98, '97, *Ardea* 85 (1) *Nos Oiseaux*, 44 (1), *Platform*, november '97 en *British Birds* 90 (10)

- In de Spaanse Pyreneeën is, dankzij het installeren van voederplaatsen en een bescherming van het biotoop, het aantal individuen van Lammergier sterk gestegen. Het aantal territoria is opgelopen van 42 naar 66 in 10 jaar tijd, het aantal individuen bereikt een totaal van 141, waarvan 78 volwassen dieren. De enige schaduwvlek blijft het groeiend toerisme, meer bepaald de deltavliegers die de vogels aardig verstoren.

In Corsica blijft de bevolking, met 8 paren, stabiel, ook al ligt het aantal jongen per koppel - 0,19 - erg laag. In de Pyreneeën bedraagt dit 0,5 jongen per koppel. In het regionaal natuurpark van Corsica wordt het aantal voederplaatsen opgedreven, maar de Lammergier heeft er eerder te lijden onder bloedverwantschap. (*Birding World*, 10 (4))

- Het hydrografisch netwerk van de Aa (Noord-Frankrijk) en de Vlaamse polders, gelegen langsheen het Canal de la Haute Colme - grosso modo van Saint-Omer tot aan de kust - moet regelmatig uitgebaggerd worden. Om het slib en het zand op te vangen werden 16 bekkens gegraven. Deze zijn, met een totale oppervlakte van 200 km², van uitzonderlijk belang voor de vogelpopulatie. Sinds 1978 worden hier tellingen gehouden. Tegenover de 99 soorten die hier werden geteld tussen 1985 en 1995, werden vorig jaar slechts 79 soorten (80 %) genoteerd. Een twingtigtal biotoopgebonden soorten ontbraken op het appèl: Roerdomp, Geoorde fuut, Scholekster, Kluut, Zwart-

kopmeeuw, Kokmeeuw, Zilvermeeuw, Knobbelswaan, Wintertaling, Slobeend, Tureluur, Kwartel, Kerkuil, Gierzwaluw, Kuifleeuwerik, Huiszwaluw, Zwarte roodstaart, Kauw, Ekster, Europese kanarie. Rietzanger schijnt zeer kwetsbaar te zijn en Patrijs, Kievit, Tortelduif, Veldleeuwerik, Boompieper, Roodborsttapuit, Kleine karekiet en Geelgors gaan er op achteruit. De Oeverzwaluw doet het dan weer goed. (*Le Héron*, 30 (1))

- Gedurende de winters 1993-94, 94-95, 95-96 werden in het oostelijk gedeelte van Artois (Pas-de-Calais), over een oppervlakte van 1000 km², 13 slaapplaatsen van kraaiachtigen geteld. Gemiddeld 11800 individuen of 11,8 individuen/km². Een middelmatig resultaat in vergelijking met de tellingen van vijftien jaar geleden in Cambrésis. De ruimtelijke spreiding is ook veranderd: meer slaapplaatsen maar met een kleinere bezetting. Deze situatie was dezelfde gedurende de drie bestudeerde winterperiodes. Roeken vertegenwoordigen 85 tot 90 % van de populatie, 10,3 individuen/km², tegenover 1,5 Kauw/km². Een slaapplaats trekt vogels aan binnen een straal van 5 km of een oppervlakte van 80 km². (*Le Héron*, 30 (1))
- Tijdens de lente van 1996 hebben een driehonderdtal vrijwilligers in de 43 Spaanse provincies ongeveer 1000 km rivier afgezocht op zoek naar de IJsvogel. Er werden 300 trajecten uitgetekend, op 107 van deze trajecten

werd geen enkele IJsvogel waargenomen. In de overige werden 393 exemplaren geteld. Algemeen werd een achteruitgang vastgesteld. (*La Garcilla*, 98, '97)

- In 1991 werd in Columbië een nieuwe vogelsoort ontdekt, de *Vireo masteri*, genoemd naar Bernard Master, een Amerikaanse zakenman. Het waren een negentienjarige student en vervolgens een ornitholoog die deze soort voor het eerst waarnamen. In overleg met Bird Life International verkozen zij hun naam niet te verlenen aan deze vondst en lieten zij de eer aan de fortuinlijke Amerikaan die tevens be-

reid was hiervoor een geldelijke bijdrage op tafel te leggen. (*La Garcilla*, 98, '97)

- El Tomillar de Alfés (90 ha) is één van de laatste stepelandschappen in Catalonië waar de Duponts leeuwerik nog voorkomt. Na inplanting van een vliegheaven, die de vogels reeds grondig verstoort, heeft de Generalitat de Catalunya besloten een helihaven uit het vogelrijk gebied te weren. Het zou van het goede teveel worden. (*La Garcilla*, 98, '97)
- In de provincie Murcia werd een boete van 10 miljoen peseta's uitgevaardigd tegen de eigenaars van een landgoed. In 1989

IJsvogel

werden er reeds 19 door vallen verwonde Havikarenden in beslag genomen. In 1997 trok een gewonde Havikarend, waargenomen in de buurt van het landgoed, opnieuw de aandacht. Speurwerk leverde twee juveniele Havikarenden en 1 Keizeraarend op, alle drie gedood. Graafwerken brachten de kadavers van Oehoe, Havikarend, Havik, Buizerd en Slechtvalk aan het licht. (La Garcilla, 98, '97)

- Terwijl het aantal broedparen van Bruine kiekendief in de polders van Zuid-Flevoland en de Lauwersmeer in 1977 opliep tot een maximum van 350 paren (± 1 paar/km²) stelde men in de jaren tachtig een snelle afname vast. Ook de legselgrootte en het aantal uitgevlogen jongen nam snel af. Oorzaken zijn een sterke reductie van het potentieel broedbiotoop, een kleiner voedselaanbod en toename van predatie van eieren en jongen. Vooral de Vos is hier verantwoordelijk. (Ardea 85 (1))
- Onderzoek naar Waterpiepers in de Zwitserse Alpen heeft aangetoond dat de dieren zelf de kwaliteit van het territorium of het broedsucces niet kunnen voorspellen. Er was geen enkel verband tussen de broedselgrootte en voedselrijkdom, territoriumgrootte, periode van aankomst, moment van eileg of leeftijd van de vogels. (Ardea 85 (1))
- Aalscholvers die nu aan de Oostzee broeden zijn van de ondersoort *Phalacrocorax carbo sinensis*. Na het broedseizoen verlaten ze de Oostzee om te overwinteren in Zuid-Europa. Aan de Oostzee overwinteren dan weer Aalscholvers die uit Noorwegen komen, zij behoren tot de grotere ondersoort *carbo*. Analyse van subfossiele botten van Aalscholvers uit diverse archeologische vindplaatsen toonde aan dat hier uitsluitend Aalscholvers van de ondersoort *carbo* voorkwamen. De Oostzee had toen een veel meer marien ka-

rakter. Doordat de toegangen tot de Oostzee in de loop der tijden minder diep werden, nam de waterwisseling met de Noorzee af en werd de Oostzee brakker. De ondersoort *sinensis* voelde zich hier beter thuis dan de Atlantische ondersoort *carbo*. (Ardea 85 (1))

- Bij de meeste zangvogelsoorten bestaan meerdere varianten van de voor de soort specifieke zang. Varianten kunnen ontstaan doordat de vogels de zang moeten leren, zodoende ontstaan zangdialecten. De oorzaak van variatie binnen de varianten is niet bekend maar men veronderstelt dat deze wordt veroorzaakt door motorische beperkingen van het zangapparaat. Sommige varianten zijn moeilijker te zingen dan andere varianten. (Ardea 85 (1))
- Tijdens een onderzoek bij Koolmezen op Vlieland werd de relatie tussen legselgrootte en de inspanning geleverd door de ouders bij het verzorgen van de jongen bestudeerd. Een kunstmatige vermindering van het aantal eieren leverde geen kortere voedertijd op wanneer de jongen klein waren, maar een verkleind broedsel vloog wel sneller uit. Vrouwtjes voerden minder vaak maar gaven evenveel energie uit terwijl mannetjes eveneens minder voerden met minder energie. Een verkleind broedsel had geen effect op het gewicht van de ouders maar leidde wel sneller tot een tweede broedsel. (Ardea 85 (1))
- In 1994 heeft een koppel Steenarenden een jong groot gebracht in het zuidelijk deel van de Jura. Een verschijnsel dat zich gedurende anderhalve eeuw niet meer had voorgedaan. Nochtans werd naar dit moment uitgekeken want de volwassen dieren waren reeds twee opeenvolgende jaren in de buurt aanwezig en de plaats werd de laatste twaalf jaren regelmatig bezocht door geïsoleerde vo-

Aalscholver

gels maar ook door koppels. (Nos Oiseaux 44, (1))

- Kerkuilen zijn zeer honkvast. Dit wees een onderzoek uit dat in Zwitserland tussen 1988 en 1996 werd gehouden binnen een broedpopulatie verspreid over 350 km². Jaarlijks waren 30 tot 107 nestplaatsen beschikbaar. Het bezettingspercentage varieerde van 31 % (1992) tot 76 % (1990). De jonge vogels en de ouders werden geringd. Kerkuilen broeden graag op gekende plaatsen. Deze voorkeur wordt niet beïnvloed door hun partner, noch door het voedselaanbod. (Nos Oiseaux, 44, (1))
 - Marsden Rock, in Zuid-Tyneside, één van de belangrijkste broedplaatsen van Aalscholver aan de Noordzeekust, is een stuk smaller geworden. Nadat met een gecontroleerde explosie een uitstekende rots in 1996/97 werd verwijderd, heeft de erosie een vrijstaand stuk rots doen instorten. Deze verstoring vond plaats vóór de aankomst van de vogels. Blijft de vraag of de dieren "bereid" zullen zijn de resterende broedruimte te delen. (British Birds, 90 (10))
 - Op 1 oktober 1995 werd in Cornwall een Kastanjezanger (*Dendroica castanea*) waargenomen. Deze vogel broedt 's zomers in het noorden van Noord-Ameri-
- ka en brengt de winter door in tropisch Amerika. De waarneming in Cornwall werd als zeer uitzonderlijk beschreven. Gelukkig had de ornitholoog naast zijn gedetailleerde beschrijving ook videobeelden waardoor de waarneming zonder dralen werd aanvaard. (British Birds, 90 (10))
- In het woud van Fontainebleau, nabij Parijs, is vrij recent de aanwezigheid van Middelste bonte specht gemeld. De gelukkige waarnemers worden verzocht hun gegevens door te spelen aan de LPO. (Ornithos, 2, '97)
 - Op 13 en 14 mei 1997 werd in Denemarken, Zweden en Noord-Duitsland (Niedersachsen) een nooit eerder gezien invasie van Witvleugelstern waargenomen. In Denemarken werden in 1994 49 waarnemingen geteld. Nu bedroeg dit op 13 mei ± 450 exemplaren op 14 plaatsen en 1200 op 14 mei op 46 plaatsen. In Zweden lag het aantal waarnemingen in 1995 op 35, nu werden er ± 1400 individuen geteld. Ook in Niedersachsen werden groepen van 100 tot 150 vogels waargenomen. In Nederland werden 250 à 300 exemplaren gesignaleerd. In Frankrijk werden 20 exemplaren geteld in de Camargue en ongeveer evenveel in Franche-Comté. Terwijl het aantal

waanemingen in Frankrijk tussen 1969 en 1994 14 bedroeg. (Ornithos, 2, '97)

- Een Fins Visdiefje heeft een plaats in het Guinnessboek verworven. Het jong werd in 1996 in Finland geringsd en werd in zuidoost Australië gevangen op 24 januari 1997, na een tocht van meer dan 26 000 km, ongeveer 200 km per dag. Het vorige record stond op naam van een Noordse stern die tussen juli 1955 en mei 1956 ongeveer 22 500 kilometer had afgelegd. (Ornithos, 2, '97)
- Sinds de lente van 1997 broedt de Visarend niet meer in Portugal. De soort telde 22 broedkoppels bij het begin van de eeuw. Dit aantal liep terug tot 14 in 1950, 8 in 1970 en slechts 2 in 1980. Van één van deze koppels stierf het wijfje en het nest werd tijdens een onweer vernietigd. Van het tweede koppel werd het wijfje op 28 april 1997 gestrikt in visnetten. (Ornithos, 2, '97)
- Jaarlijks trekken veel buitenlandse ornithologen naar Noorwegen. Zij worden vriendelijk verzocht bijzondere waarnemingen te melden aan Torkild Jensen, NSKF c/o NOF, Seminarplassen 5, 7060, Klæbu, Noorwegen of per e-mail aan het adres van het ornithologisch observatorium van Lista (clifu@everyday.no). (Ornithos, 2, '97)
- Op 3 mei 1997 werd een belangrijke doortocht van Geelsnavelduikers gesignaleerd iets ten zuidwesten van Noorwegen. Tussen 6 uur en 15 uur werden 22 exemplaren in bruidskleed waargenomen, migrerend naar het noorden. (Ornithos, 2, '97)
- Een onderzoek naar de populatie van Zwartkopmeeuw in Frankrijk van 1965 tot 1996 heeft een aantal interessante zaken aan het licht gebracht. De vogels beperken hun broedgebied niet meer tot de Zwarte Zee, en in mindere mate Griekenland en Turkije. In 1980 werd 90 % van de wereldbevolking nog in de Oekraïne aange-

troffen. Ringwerk uitgevoerd, sinds 1950, op kolonies van de Zwarte Zee, heeft aangetoond dat veel exemplaren overwinteren in het Middellandse-Zeegebied, de Golf van Gascogne en Portugal. Enkele exemplaren zoeken hun toevlucht op de meren van Centraal-Europa of zelfs aan de Noordzee. In Frankrijk telde men 551 tot 564 koppels in 1995 en 682 tot 793 koppels in 1996. Men treft 80 % tot 90 % van de populatie aan in de Camargue. Ook werden belangrijke migraties vastgesteld tussen kolonies onderling. Opmerkelijk is ook dat veel vogels definitief in West- en Centraal-Europa blijven. (Ornithos, 2, '97)

- Een recente telling, begin 1996, van de Saunders' dwergstern op de meest westelijk gesitueerde overwinteringsplaatsen heeft 4387 individuen opgeleverd, 50 % meer dan de voorgaande schatting van de wereldbevolking. Toch blijft deze meeuwensoort internationaal als bedreigd geklasseerd. (Ornithos, 2, '97)
- De Grote pieper is in Frankrijk een erg zeldzame vogel. De meeste gegevens komen uit streken ten noorden van de Loire, waar de vogel zich vooral in de herfst, tussen eind augustus en half november, ophoudt aan de kusten. Voor deze eeuw werden tot 1991 64 waarnemingen aanvaard. In 1994 telde men er 38. De vogels die in Europa worden waargenomen zijn afkomstig uit Siberië en overwinteren in Noord-Afrika, Marokko, Egypte en Zuid-Spanje. In de winters 1995-96 en 1996-97 werden enkele overwinterende exemplaren geteld bij de vlieghaven van Agen. Ze werden waargenomen in een vegetatie van Zwenkgras, Witbol, Struisgras, Reukgras, Frans raaigras, Raaigras, Kortsteel en Zegge. Sinds 1990 werden reeds eerder overwinterende exemplaren in het zuiden van

Frankrijk waargenomen, in de Tarn et Garonne en de Crau. Ofwel werden de vogels hier voordien niet opgemerkt, ofwel heeft de soort haar overwinteringsgebied (tijdelijk) verschoven. De toekomst zal het uitwijzen. (Ornithos, 2, '97)

- Het gaat slecht, zeer slecht met de Kleine trap in Frankrijk. Gegevens over de jaren 1995-96, verzameld door 228 ornithologen in 38 departementen, werden in Ornithos, 2, '96 en Ornithos, 2, '97 gepubliceerd. In 1995 werden nog tussen 1247 en 1398 mannetjes geteld. Een daling van maar liefst 80 % in vergelijking tot 1980. In 1996 werden nog 1087 tot 1256 mannetjes geregistreerd, weer een terugval van 10 à 13 %. In Poitou-Charente viel de populatie terug met 12 à 18 %, in het departement Deux-Sèvres 15 %, maar in de Charente werd het aantal gehalveerd. In andere departementen blijft het aantal stabiel of zijn er lichte geografische verschuivingen. In Auvergne, Bourgondië en Champagne-Ardenne is de Kleine trap geheel verdwenen. Alleen in de Provence weet deze soort zich te handhaven, vooral de Crau en de Bouches-du-Rhône vertegenwoordigden 43 % van de Franse populatie in 1996. (Ornithos, 2, '97)
- Sinds 13 september 1997 is in de Italiaanse regio Emilia Romagna een wet aangenomen die het afschieten van mussen, kauwen en spreeuwen toelaat. De wet is een uitzondering op de Europese wetgeving waardoor beschermde dieren mogen afgeschoten worden indien zij ernstige schade toebrengen aan de landbouwproductie. O tempora, o mores! (Platform, november '97)
- De Koereiger: een nieuwe broedvogel voor België. Op 1 augustus II. deden we een verrassende waarneming: 4 koereigers verbleven in de weiden voor de ingang van het reservaat; op 14 augustus kwam er nog een 5e exemplaar bij. Deze vogels zouden hier

meer dan 2 maanden blijven. Nog groter werd de verrassing toen 2 paartjes een nest begonnen te bouwen vlakbij de kooi in het vogelpark waar Kleine zilverreigers en Koereigers tentoongesteld zijn. Dit wel zeer late broedgeval heeft uiteraard te maken met de uitzonderlijk gunstige weersomstandigheden die we in augustus en september gekend hebben. Bovendien garandeerde dit goede weer ook veel insecten, vooral dan in de omgeving van de in deze weiden aanwezige runderen. Koereigers voeden zich namelijk vooral met sprinkhanen en andere insecten in de omgeving van vee. Vaak ook ziet men ze op de rug van het vee zitten. Ze pikken er teken en andere parasieten op. Oorspronkelijk is deze kleine witte reiger een indo-afrikaanse soort die momenteel geleidelijk aan cosmopoliet wordt. Vooral in de laatste halve eeuw kent hij een spectaculaire toename. In Europa broedde deze soort enkel in Spanje en Portugal. Sedert 1958 broedt hij in de Camargue (Zuid-Frankrijk). Vanaf het eind der tachtiger begin negentiger jaren kwam er een spectaculaire toename naar het noorden toe. Voor ons land was hij tot op heden een zeldzame verschijning. Spijtig genoeg mislukten beide broedsels: het eerste werd verlaten en in het andere nest stierven de twee jongen. Dit waren wel de eerste broedgevalen voor ons land.

(Nieuws van het Zwin, 12.10.'97)

Goed om te weten

VRIJWILLIGERS GEVRAAGD VOOR ONDERZOEK AAN UILEN EN HOENDERS

Sinds de val van het IJzeren Gordijn gaat het goed met Polen. Een flinke economische groei heeft o.a. geleid tot investeringen in de infrastructuur zodat nieuwe gebieden kunnen worden ontsloten. Met name het Karpatengebergte in het zuiden van het land is veel beter bereikbaar geworden. Wegen zijn geasfalteerd en verbreed en nieuwe worden aangelegd (het autobezit in Polen is de laatste drie jaar meer dan verdubbeld!).

De betere bereikbaarheid heeft twee gevolgen voor de Karpaten: massatoerisme (wintersport en bergwandelen) en intensivering van de moderne bosbouw (kaalkaap en herbeplanting met naaldbout).

Dr. Felix Felger van de Universiteit van Krakau is onlangs begonnen met een lange termijn studie naar de effecten van deze verstoring en habitatvernietiging op uilen en ruigpoothoenders. Het onderzoeksgebied, de Poolse Karpaten (Tatra) en voorgebergten, herbergt gezonde populaties uilen (o.a. Oeraluil, Dwerguil, Ruigpootuil en Oehoe) en drie soorten ruigpoothoenders: Hazelhoen, Korthoen en Auerhoen. Naast 10 soorten (!) spechten komen óók nog alle grote predators in het gebied voor: Wolf, Beer, Lynx, Wilde kat en Steenarend.

Er is weinig bekend over aantallen en verspreiding van de soorten. Het opstarten van het onderzoek verloopt moeizaam omdat de Poolse overheid weinig geld ter beschikking heeft gesteld. Dit is jammer omdat juist nu veel mensen nodig zijn om inventarisaties uit te voeren zodat spoedig de grootte en verspreiding van de populaties bekend zijn. Deze gegevens zijn van essentieel belang om zo snel mogelijk de kerngebieden van de bedreigde soorten veilig te stellen. De heer Felger heeft ons verzocht om in de Benelux vrijwilligers te werven voor de eerste inventarisatiestudies voor de periodes januari-april (uilen en hoenders) en september-november (uilen). De deelnemers dienen tenminste 10 dagen beschikbaar te zijn en zich op te geven voor het uilen- of het ruigpoothoenders onderzoek. Een goede condi-

Ransuil (foto: A.C. Zwaga)

tie is vereist (lange wandelingen door ruig terrein). Het uilenonderzoek bestaat uit inventarisaties (vaak 's nachts met taperecorder!), competitieonderzoek (er is sprake van een invasie van de Oeraluil) en braakbalanalyses. Het hoenderonderzoek bestaat eveneens uit inventarisaties (o.a. bepalen van baltsplaatsen Auerhoen en Korhoen) aangevuld met predatieonderzoek (Vos, Marters) en effecten van moderne bosbouw.

Het uiteindelijke doel van het onderzoek is een compromis te vinden tussen moderne bosbouw (de voornaamste bedreiging) en het handhaven van gezonde populaties uilen en ruigpoothoenders.

Informatie bij Eco Tourist Services, Postbus 1580, 3800 BN AMERSFOORT (NL) tel. 033-4565201.

LIKONA ORGANISEERT ZEVENDE CONTACTDAG!

Op zaterdag 17 januari 1998 organiseert de Limburgse Koepel voor Na-

tuurstudie (LIKONA) zijn jaarlijkse contactdag in het Limburgse Universitair Centrum te Diepenbeek. Volgens de traditie vergaderen de meeste werkgroepen in de voormiddag, in de namiddag staan interessante voordrachten over recent natuuronderzoek in Limburg op het programma. LIKONA is reeds een oude bekende voor veel natuurvrienden, voor de nieuwelingen toch nog een woordje uitleg. LIKONA is een samenwerkingsverband van een aantal werkgroepen die actief zijn op het vlak van bescherming van bedreigde planten- en diersoorten. Zij inventariseren, brengen veldgegevens samen en voeren acties. Het is de bedoeling op de jaarlijkse contactdagen alle mensen die de Limburgse natuur onderzoeken, of hierin geïnteresseerd zijn, samen te brengen.

Vanaf 8.45 uur is iedereen welkom. Na de plenaire zitting om 9.15 uur, waar het verloop van de dag wordt toegelicht, zullen een aantal sprekers de gelegenheid krijgen om kort, max. 5 minuten, een interessant aspect van een onderzoek voor te stellen. Geen volle-

dig onderzoek, eerder faits-divers, korte mededelingen. Hierdoor krijgen die mensen die opkijken tegen een uitgebreide voordracht, toch de gelegenheid hun bevindingen bekend te maken. Vanaf 10.30 uur vergaderen de aparte werkgroepen. Tijdens de middagpauze van 12 uur tot 13.30 uur zijn er de bekende boeken- en informatiestands.

In de namiddag worden dan de langere voordrachten gegeven over wetenschappelijk onderzoek in Limburg. Roland Dreesen zal het hebben over een atlas van natuursteen in Limburgse monumenten, Bart Vanholder over trekvlinderonderzoek en Benny Odeur en Kris Jansen over dierenfotografie in Limburg. Na de pauze brengt Hugo Vanderlinden verslag uit van de aparte vergaderingen in de voormiddag, Frans Verstraeten zal het hebben over het onderzoek van de roekenpopulatie en Ed Gubbels sluit af met het hamsteronderzoek in Nederlands Limburg.

Alle LIKONA-leden, maar ook alle overige geïnteresseerden worden uitgenodigd om deel te nemen. Deze uitnodiging geldt uiteraard ook buiten de provinciegrenzen. De deelname is gratis, maar inschrijven is noodzakelijk. Indien u een warme maaltijd wenst te ge-

bruiken, dient u hiervoor te reserveren door 300 F te storten vóór 8 januari 1998 op rekeningnummer 000-0400447-31 van het Provinciaal Natuurcentrum, Ontvangsten, met de vermelding "Contactdag 1998".

Voor inlichtingen en inschrijvingen kunt u tijdens de kantooruren terecht bij het Provinciaal Natuurcentrum, Zuivelmarkt 33 te 3500 Hasselt, tel. 011/21 02 66, fax 011/23 50 90.

STUDIEDAG "INHEEMSE BOMEN EN STRUIKEN"

Door de jaren heen is de interesse omtrent autochtone bomen en struiken sterk toegenomen. Welke gemeente, provincie, natuur-, jacht- of bosbouwvereniging heeft de laatste jaren niet ergens een bos of haagplantactie georganiseerd of ondersteund?

Voornamelijk wordt geopteerd voor de aanplanting van inheemse soorten. Maar is het plantsoen dat geplant werd wel echt inheems? Is het zaad niet afkomstig van Zuid- of Oost-Europa waar totaal andere klimaatsomstandigheden heersen? Wie garandeert trouwens de kwaliteit van het plantsoen? Vinden wij nog wel echt oorspronkelijk inheemse

exemplaren van zeldzame boom- en struiksoorten?

Juist op al deze vragen wil deze studiedag een antwoord formuleren.

De organisatie gebeurt door Afdeling Bos en Groen en het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer.

De studiedag vindt plaats op zaterdag 21 februari 1998 vanaf 9 uur in de Aula Maior van de Universitaire Instelling Antwerpen, Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk. De deelnameprijs bedraagt 500 F., broodjesmaaltijd alsook de referatenmap inbegrepen.

Inschrijven kan vóór 10 februari 1998 bij het Educatief Bosbouwcentrum Groenendaal, Duboislaan 2, 1560 Hoeilaart, tel. 02/657 93 64, fax 02/657 57 54.

Bijzondere natuurreizen

Noord-Oost Griekenland

25/04 - 10/05/98

Deze voorjaarsreis voert ons naar heel belangrijke en zelfs onbekende vogelgebieden in Grieks Macedonië en Thracië. Onze aandacht gaat bijzonder naar de rijke en gevarieerde moeras- en watervogel-populaties van de Griekse meren- en lagunegebieden. Het Kerkinimeer, Porto Lago, het bergland bij Alexandroupolis met zijn rijke roofvogelwereld.

Extremadura

16/05 - 27/05/98

Dit eldorado voor fauna en flora is de dunstbevolkte en meest achtergebleven streek van Spanje. We brengen een bezoek aan Trujillo, het Parque Natural de Montfrague met zijn Gieren-rotsen, het Talavan-meer en de Sierra de Gredos, de laatste verblijfplaats van de Iberische steenbok.

Polen

30/05 - 13/06/98

Het Bialowieza Nationaal Park, restant van het grote Europese laaglandwoud. De uitgestrekte moerassen van de Biebrza-vallei (20.000 ha) met het broedgebied van de Waterietzanger en waar nog Eland, Bevers en Otters voorkomen. Het Wigry-meer en het Mazurisch Merenplateau, met z'n duizenden meren, met Zee- en Visarend.

Ecuador-Galapagos

Kerstverlof 1998.

Op de Galapagos-eilanden wordt de evolutietheorie van Darwin aanschouwelijk. Door hun eeuwenlange isolement en de afwezigheid van predatoren, kennen de endemische diersoorten geen schrik. Ze laten zich dan ook gemakkelijk benaderen en observeren.

IJsland

Juli 1999

De reisroute combineert de meest geschikte observatieplaatsen: het Snaefellsnes-schiereiland, de Noordwestfjorden en het Myvatn-meer. Naast het vogelleven komen de subarctische flora, de toendrabegroeiing en de mossen ruim aan bod. De perfecte reis voor de beginnende vogelliefhebber en de ervaren ornitholoog.

Al deze reizen worden begeleid door: Hubert Lehaen, ornitholoog en conservator van het reservaat 'Hageven' te Neerpelt. Voor nadere informatie over de reizen kan u terecht op volgend adres:

Vreemde Continenten Exploratiereizen

Licentie A5039

H. Frère Orbanlaan 34, B-9000 Gent

Tel. 09/233 50 00 - Fax 09/233 55 49

BOEKBESPREKINGEN

Guide des 134 réserves naturelles de France, CANS Ch. et A. REILLE, Paris/Lausanne, Delachaux et Niestlé, 1997, 441 pag. (1450 BEF).

In 1961 werd de eerste "réserve naturelle de France" gecreëerd: het meer van Luitel in de Isère. Sindsdien groeit dit aantal jaarlijks aan. De Guide des 134 réserves naturelles de France geeft een duidelijk overzicht van alle beschermde natuurgebieden die op 1 mei 1997 in Frankrijk en de overzeese gebieden (Réunion, Frans Guyana, Martinique en Guadeloupe) bestonden, goed voor een oppervlakte van 280 000 ha. Het redactionele werk en de publicatiedatum lieten niet meer toe de 5 recentste reservaten uitvoerig te bespreken. Ze worden wel vermeld. Exhaustiviteit zal een continu probleem blijven voor deze gids, die aan de tweede volledig herziene uitgave toe is, vermits het Ministerie voor Leefmilieu streeft naar 150 "réserves naturelles" in het jaar 2000. Indien het plan Habitat en het netwerk Natura 2000 effectief werk kunnen verrichten op Franse bodem, zou dit aantal wel eens hoger kunnen liggen.

Hoe dan ook, deze gids geeft een prachtig staaltje van de rijkdom van de reservaten. Hij is ook zeer handig opgevat. Het boek is opgedeeld in zes hoofdbestanden (bergachtige zones; vochtige gebieden in het binnenland; eilanden, rotskusten, reservaten grenzend aan de kustzones; rivieren en hun oevers; natuurreservaten van botanisch belang; grotten en sites van geologische en paleontologische belang). Elk hoofdstuk is op zijn beurt ingedeeld in korte bijdragen, telkens gewijd aan één reservaat.

De gids biedt verscheidene ingangen. Wie een bepaald biotoop uitkiest als vertrekpunt, kijkt in de inhoudstafel onder één van de zes grote hoofdstukken; wie één bepaalde planten- of diersoort zoekt, kan terecht in de wetenschappelijke index; wie graag een overzicht vindt van alle reservaten in een bepaalde streek of departement, kan zijn gading vinden in een recapitulatieve lijst of op het algemene kaartje van Frankrijk waarop elk reservaat met zijn nummer vermeld staat. Onmogelijk om niet gewijs te geraken in dit naslagwerk.

Bij elk reservaat wordt onmiddellijk het faunistisch en/of floristisch belang onderstreept. Representatieve of zeldzame soorten worden extra in de kijker geplaatst en elke beschrijving van een reservaat is voorzien van één of meer-

dere duidelijke kaartjes en wordt afgesloten met praktische informatie over het besproken reservaat: reglementering, datum van erkenning, eigenaar, oppervlakte en nuttige contactadressen.

De plantennamen zijn deze uit de Flora Europaea, voor de vogelnamen werden vaak de traditionele vernaculaire vogelnamen weerhouden. Bijvoorbeeld *Panurus biarmicus* "Mésange à moustaches" in plaats van het gangbare "Panure à moustaches", Baardman of Baardmees (Franstalige versie van Peterson). De gebruiker is dus wel verplicht de Liste des oiseaux du Paléarctique occidental (1996) van Pierre Le Maréchal en Philippe J. Dubois te raadplegen want zelfs de Liste des oiseaux de France métropolitaine van de Commission de l'Avifaune Française, verschenen in Ornithos, 4, 1997, vermeldt de "officiële" benaming "Panure à moustaches".

Het fotomateriaal dat de gids zou moeten opsmukken komt oubollig over en is geenszins verhelderend.

Ondanks deze laatste opmerkingen een aanbevolen naslagwerk voor wie op Frans territorium, van de zonnige eilanden tot de Alpijnse gletsjers, op zoek gaat naar waardevolle natuurgebieden.

Mens en Milieu. Onze gezondheid bedreigd?, Janssens Drs. P. en Prof. Dr. L. Hens.

Zopas verscheen de zesendertigste monografie van de Stichting Leefmilieu vzw/Kredietbank, met als titel 'Mens en Milieu - Onze gezondheid bedreigd?'. De auteurs, Drs. Peter Janssens en Prof. Dr. Luc Hens, beiden verbonden aan de VUB, behandelen daarin de huidige milieuproblemen, maar dan toegespitst op de gezondheidseffecten die zij veroorzaken.

Onmiskenbaar heeft de vervuiling van de leefomgeving effecten op onze gezondheid. Maar in welke mate? Hoe erg is het met ons milieu en met onze gezondheid gesteld? Wat doet de overheid om volksgezondheid en leefmilieu van nadelige gevolgen te vrijwaren? Of wat behoort ze te doen? Hoe kunnen we zelf risico's vermijden?

Dergelijke prangende vragen komen in deze monografie aan de orde. De auteurs bundelden de resultaten van hun jarenlange onderzoek in 'Mens en Milieu - Onze gezondheid bedreigd?'. Eerst wordt uiteengezet wat het begrip 'milieugezondheidskunde' precies in-

houdt, en hoe men de relatie tussen milieu en gezondheid onderzoekt. Vervolgens beschrijven de auteurs in een tiental hoofdstukken de milieuproblemen waarmee elke burger te maken krijgt. Het accent ligt hierbij op de Vlaamse situatie. Telkens worden de gevolgen voor het leefmilieu én de impact op onze gezondheid toegelicht. Ook aanbevelingen naar het beleid toe blijven niet achterwege.

Net als alle andere monografieën van Stichting Leefmilieu, wordt ook deze gedragen door een schat aan wetenschappelijk correcte en objectieve informatie. Een vlot taalgebruik en talloze illustraties maken het bovendien een aantrekkelijk basisreferentiewerk, zowel voor beginners, als voor gevorderden.

Informatie bij:

Stichting Leefmilieu vzw/Kredietbank, Kipdorp 11, 2000 Antwerpen, tel. 03/231.64.48 - fax 03/232.63.98. Prijs: 775 F, 620 F voor abonnees op het tijdschrift 'Leefmilieu'.

ZWALUWEN, DAPPER, FRIVOOL EN BEDREIGD, De Laet J.

In de succesvolle reeks vogelprofielen van Jenny De Laet komen, na de Koolmees en de Roodborst, nu onze zwaluwen aan de beurt. Het leven van zowel Boeren- als Huis- en Oeverzwaluw wordt, zoals bij de vorige studies, per seizoen geschetst.

In het gedeelte over de lente komen een heel aantal aspecten van de broedbiologie ruim aan bod. Zowel nestterritorium, zang als nestplaatskeuze passeren de revue. Verder zijn ook paarvorming, eileg en 'buitenechtelijke' relaties uitgediept. Zelfs de lastige mijten worden niet over het hoofd gezien.

Voor de zomerperiode is het nestparasitisme onder de loep genomen. Occasioneel komt ook kindermoord voor. De relatie tussen het voorkomen van mijten en de legselgrootte is interessant. Verder krijgt ook 'mobbing' (het plagen van roofvogels) een aparte bespreking. De verdeling van de ouderlijke taken en de ermee samenhangende lichamelijke conditie van de beide sexen is zeer gedetailleerd behandeld. Tenslotte krijgen we een antwoord op de vraag wat de gevolgen zijn van acute voedselschaarste. Zeer leerrijk vond ik het gedeelte over Oeverzwaluwen. Dit zijn typische koloniebroeders. De auteur gaat dieper in op het probleem van herkenning van nesthol en jongen. Het blijkt nu

dat de jongen een voor de ouders herkenbare roep ontwikkelen, de zogenaamde handtekeningroep. Dit vond ik wel een verrassend weetje. Om de drijfveren achter het koloniebroeden te achterhalen wordt een kosten-baten-analyse gemaakt.

Voor de herfst bespreekt de auteur zowel zwervbewegingen als echte trek. Ook de gevaren tijdens de trek worden extra belicht. Indrukwekkend is het voorbeeld van het najaar van 1979, waarbij onverwachte sneeuwval in de Alpen de zwaluwtrek volledig lamlegde. In het totaal werden toen minstens 350 000 zwaluwen naar de andere zijde van de Alpen vervoerd, hoofdzakelijk per vliegtuig.

In het luik van de winter vernemen we

dat de Boerenzwaluw uitgesproken gebonden blijft aan de mens. De Huiszwaluw daarentegen foerageert dan vooral boven de regenwouden en is dus veel onopvallender aanwezig. De auteur schetst ook de bedreigingen in Afrika. Met de terugkeer naar de broedgebieden is de jaarcyclus van de zwaluwen rond.

Dit is een zeer geslaagde publicatie. Alhoewel de titel en de omslag eerder een vulgariserend werk laten vermoeden, zit er een schat aan wetenschappelijke gegevens in verwerkt. De auteur is erin geslaagd om die in een vlot leesbaar geheel te gieten, zodat een veel ruimer publiek kan worden bereikt. Zowel de gevorderde ornitholoog als de beginnende komen op die manier aan hun trek-

ken. Het boek is opgefleurd met aquarellen en pentekeningen van Herwig Blockx.

Deze studie geeft diepere achtergronden bij de problematiek van de achteruitgang van de zwaluwen, die blootgelegd is in ons zwaluwnummer. Er is trouwens een vlotte wisselwerking geweest tussen beide onderzoeken, waarbij ik van de gelegenheid wil gebruik maken om mevr. De Laet van harte te danken voor haar inbreng.

Gegevens: 'Zwaluwen, dapper, frivoool en bedreigd'. VUBPress (1997); 126 blz.; 450 F.; ISBN 90 5487 150 4

Koen Leysen

advertentie

Vogel- en natuurreizen

50 pagina's boordevol reisinformatie over Europa's ongerepte vogel- en natuurgebieden in Estland, Finland, Polen, Wit-Rusland, Hongarije, Roemenië, Spanje en Marokko. Interesse? Brochure bij Eco Tourist Services, Postbus 1580, 3800 BN Amersfoort (NL), trrel. 0031/33 4565201 (fax 5314).
Bijvoorbeeld: Biebrzamoerassen en oerbos van Bialowieza (Oost Polen) 9 dagen alles inclusief 22.950 F

TE KOOP

Verrekijker Swift Audubon: 8,5 x 44 HR5, gekocht in 1991, wegens aanschaf lichtere topkwaliteit verrekijker. Prijs overeen te komen. Yvon Princen, Nieuwstraat 93, 3200 Aarschot, tel. 016/56 84 35.

TE KOOP

Occasie Adaptor Swarovski, met ring Canon EOS aan 3.000 F. Tel. 011/64 55 28.

GEZOCHT

3 à 4 reisgezellen (echte vogelliefhebbers) voor een trip stroomopwaarts de Gambia-rivier. Tijdstip: de eerste week van oktober 1998. Kostprijs: vliegtuig + verblijf + voedsel + lokaal vervoer + uitmuntende lokale vogelgids ± 35.000 F/all in. Eventueel mogelijk is een extra week in Gambia of Senegal voor = 15.000 à 20.000 F. all in. Yvon Princen, Nieuwstraat 93, 3200 Aarschot, tel. 016/56 84 35.

TE KOOP

Telescoop Kowa TS1 - Oculair 40 x. Statief Velbon. Alles in zeer goede staat. Prijs 12.000 F. Tel. 016/53 61 24 na 18 u.

Even er tussen uit?

Bed & Breakfast. "A la Grande Ourse"

18, Grande Hoursinne, tél. 086/49 93 82
12 km onder Bomal, naast Mormont, waar de weg ophoudt. Mooi, gezellig, grote tuin, gastvrij onthaal. 7 bedden. Ideaal, zeer vogelrijk wandelgebied midden de bossen.

TE KOOP

Kowa TS1 (oud model) ± 5.000 F. Tel. 014/45 37 57 na 19 uur. Marc Van Herck.

TE KOOP

Wegens dubbel gebruik: Telescoop Kowa TS-1 met 27x breedhoek. In zeer goede staat. Interessante prijs. Met draagtas. Tel. 051/77 27 41, Olivier Dochy

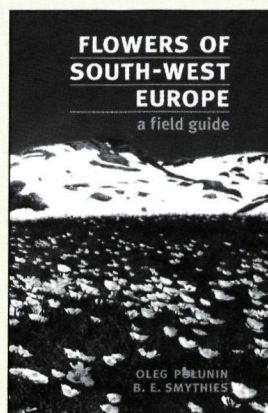
advertentie

NOORWEGEN?

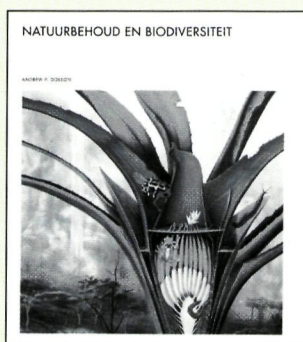
Nog pure natuur - ruimte - rust - stilte: weer tot jezelf komen, meer mens worden... Een onvergetelijke ervaring!

Enige intieme, comfortabele blokhutten te huur direct van eigenaar + alle toeristische en wandelinfo op basis van 28 jaar Noorwegen...

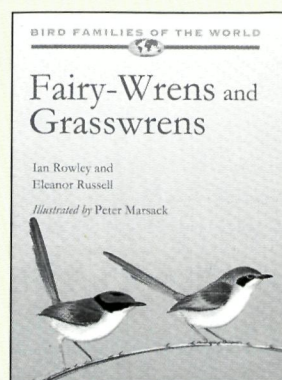
Ook gratis unieke, hartveroverende diamontage in overvloeiing - 2 uur - voor groepen van min. 50 pers. Info: 052/30 63 30

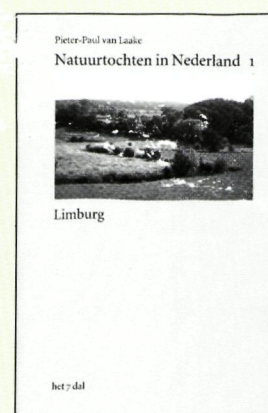
1.095,-

1.495,-

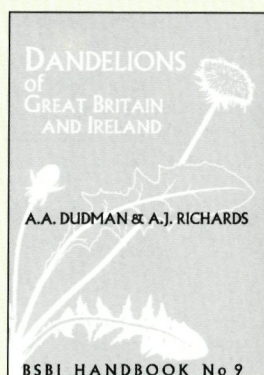
2.795,-

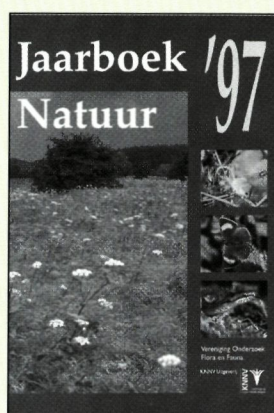
595,-

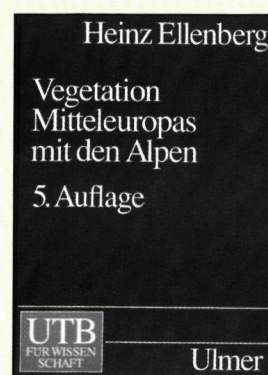
195,-

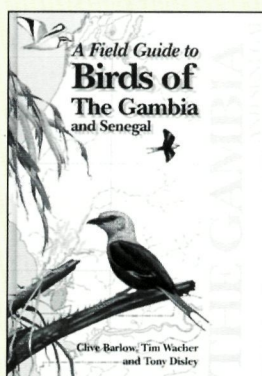
1.295,-

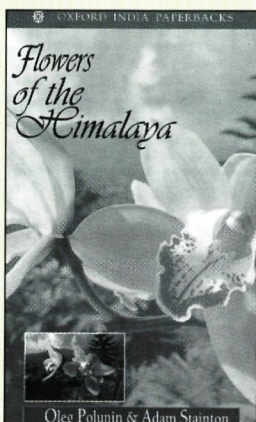
795,-

3.195,-

1.550,-

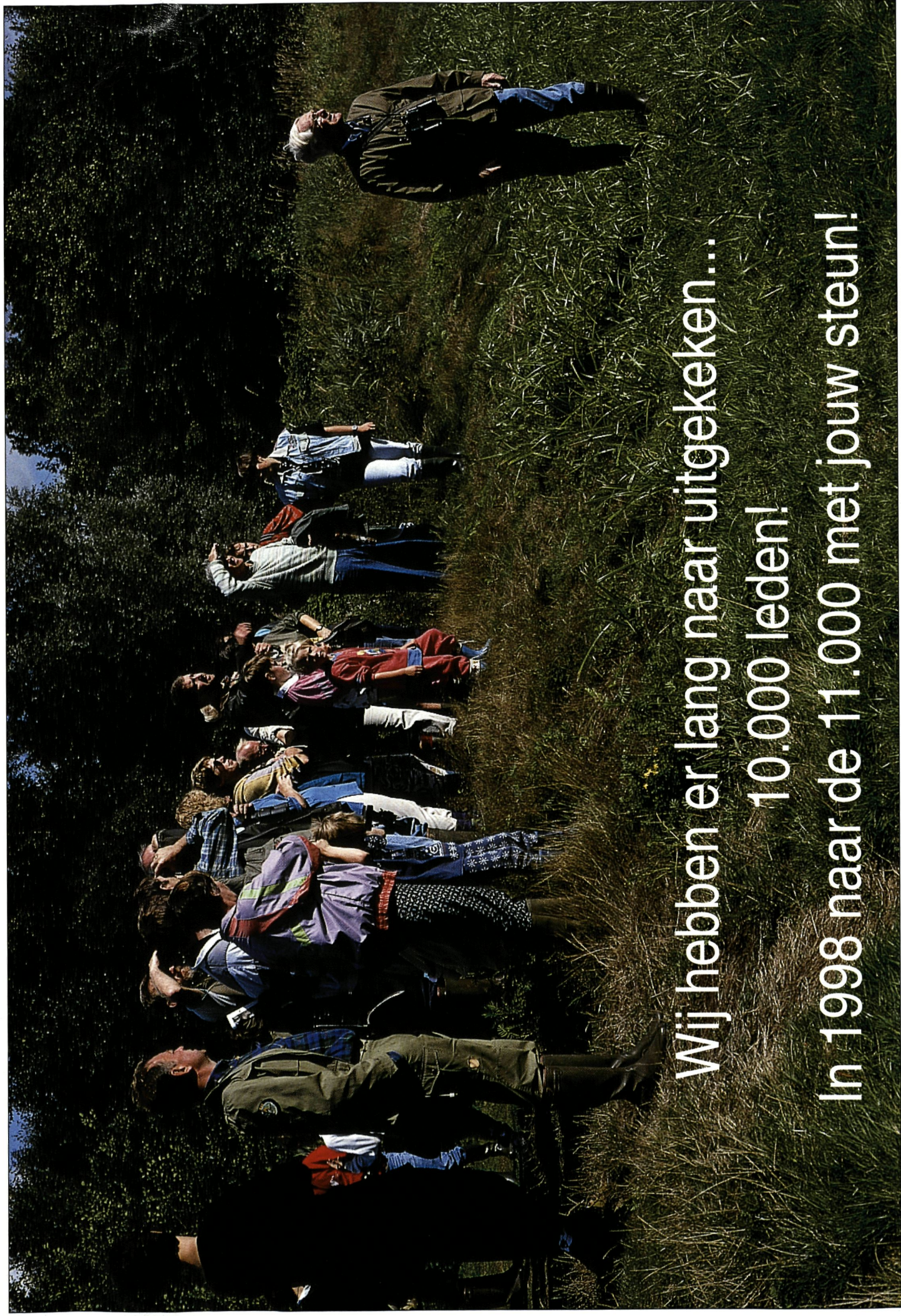

1.395,-

NIEUWS UIT DE BOEKHANDEL

- Plaeur 0161; Krause W.; 1997; Süßwasserflora von Mitteleuropa - Band 18: Charales (Charophyceae); Gustav Fischer; 202 blz.; 2.250,-
- Vareur 0108; Geogids Noorderkempen Oost; 1997; Georeto; 128 blz.; 195,-
- Vareur 0109; Dobson A.P.; 1997; Natuurbehoud en biodiversiteit; Natuur & Techniek; 264 blz.; 1.495,-
- Vogeur 0375; Hagemeyer W.J.M., Blair M.J.; 1997; The EBCC Atlas of European Breeding Birds - Their Distribution and Abundance + Samenvatting (in het Nederlands); T & AD Poyser; 903 blz. + 114 blz; 2.800,- (geen korting)
- Vareur 0110; Vereniging Onderzoek Flora en Fauna; 1997; Jaarboek Natuur 1997. De Winst- en Verliesrekening van de Nederlandse natuur; KNNV; 272 blz.; 795,-
- Vogeur 0376; Ebbing B; 1997; Ganzen, grazers op trek langs de vorstgrens; Schuyt & Co; 156 blz.; 1.500,-
- Vareur 0112; Van Laake P.-P.; 1997; Natuurtochten in Nederland deel 1: Limburg; KNNV; 144 blz.; 595,-
- Vogeur 0377; Baker K.; 1997; Warblers of Europe, Asia and North Africa; Helm; 400 blz.; 2.150,-
- Vogaf 0042; Barlow C., Wacher T., Disley T.; 1997; A Field Guide to the Birds of the Gambia and Senegal; Pica Press; 400 blz.; 1.550,-
- Plaeur 0162; Dierssen K.; 1996; Vegetation Nordeuropas; Ulmer; 839 blz.; 3.650,-
- Plaeur 0163; Ellenberg H.; 1996; Vegetation Mitteleuropas mit den Alpen; Ulmer; 1.096 blz.; 3.195,-
- Vogame 0052; Keith A.R.; 1997; The Birds of St. Lucia, West Indies; B.O.U.; 176 blz.; 995,-
- Vareur 0111; Londo G.; 1997; Bos- en natuurbeheer in Nederland 6: Natuurontwikkeling; Backhuys Publ.; 658 blz.; 2.495,-
- Vogeur 0378; Snow D.W. & Perrins C.M.; 1998; The Birds of the Western Palearctic Concise edition - Volume 1: Non-Passerines, volume 2: Passerines; O.U.P.; 1.051 blz. + 728 blz.; 9.995,-
- Zooame 0002; Taylor L.R.; 1997; Sharks & Rays - The Ultimate Guide to Underwater Predators; Harper Collins; 288 blz.; 1.250,-
- Plaeur 0164; Dudman A.A. & Richards A.J.; 1997; Dandelions of Great Britain and Ireland; BSBI; 344 blz.; 1.295,-
- Vogaus 0013; Rowley I. & Russell E.; 1997; Fairy-Wrens and Grasswrens - Bird Families of the World; Oxford; 274 blz.; 2.795,-
- Plaeur 0165; Polunin O. & Smythies B.E.; 1997; A Field Guide tot the Flowers of South-West Europe; Oxford; 480 blz.; 1.095,-
- Plaazi 0006; Polunin O. & Stainton A.; 1997; Flowers of the Himalaya; Oxford; 580 blz.; 1.395,-

Openingsuren Wielewaalwinkel: dinsdag tot zaterdag van 9 tot 12 uur en van 13 tot 17 uur.

Wij hebben er lang naar uitgekeken...

10.000 leden!

In 1998 naar de 11.000 met jouw steun!